

TöGethé®

SINCE 1957

REVISTA DE

1-2
(99-100)

ISTORIE MILITARĂ

2007

DIN SUMAR

- O privire asupra fizionomiei Războiului Rece
- Începuturile occidentalizării României
- Kaiserul Wilhelm al II-lea, Înaltul Comandament German și România
- Dicționar istorico-militar

REVISTA DE ISTORIE MILITARĂ

Publicația este editată de Ministerul Apărării, prin Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, membru al Consorțiului Academiei de Apărare și Institutelor pentru Studii de Securitate din cadrul Parteneriatului pentru Pace, coordonator național al Proiectului de Istorie Paralelă: NATO – Tratatul de la Varșovia

COLEGIUL DE REDACȚIE

• General-maior (r) dr. MIHAIL E. IONESCU, directorul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară

• Colonel (r) dr. PETRE OTU, directorul științific al Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară

• Prof. univ. dr. DENNIS DELETTANT, London University

• Prof. univ. dr. MIHAI RETEGAN, Universitatea București

• IULIAN FOTA, directorul Colegiului Național de Apărare

• Dr. SERGIU IOSIPESCU, cc. șt., Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară

• Prof. univ. dr. ALESDANDRU DUȚU, Universitatea „Spiru Haret”

• Prof. univ. dr. MARIA GEORGESCU, Universitatea Pitești

• Comandor (r) GHEORGHE VARTIC, cc. șt., Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară

SUMAR

• Istoria Războiului Rece

- O privire asupra fizionomiei Războiului Rece
- *academician MIRCEA MALIȚA* 1
- Noile haine ale propagandei în timpul Războiului Rece
- colonel CĂLIN HENȚEA 11

• Începuturile occidentalizării României

- 24 Ianuarie 1859: unificare, modernizare, europenizare
- *RUXANDRA VIDRAȘCU* 17
- Independența, imperativ al afirmării europene a României
- *prof. univ. dr. MARIA GEORGESCU* 25
- Efortul militar românesc pentru cauza independenței – *PETRE OTU* 31

• Relații internaționale

- Franța l-a salvat pe Yasser Arafat de la pierzanie!
- *ambasador ELIEZER PALMOR, Israel* 41
- Preliminariile negocierilor româno-iugoslave pentru construirea sistemului hidroenergetic de la Porțile de Fier I – *dr. BENIAMIN C. BENEĂ* 50

• Armată și societate

- Despre starea morală a Armatei Române după 23 august 1944
- *colonel (r) conf. univ. dr. GHEORGHE NICOLESCU* 57

• Dezvăluiri

- Kaiserul Wilhelm al II-lea, Înalțul Comandament German și România în anii Primului Război Mondial (1916-1917) – *lector univ. dr. SORIN CRISTESCU* 62
- Cu generalul Dietrich von Choltitz pe câmpurile de luptă din al Doilea Război Mondial (II) – *EMANUEL ANTOCHE, Franța* 69

• Eveniment – REDACȚIA 75

• Dicționar istorico-militar

- Tunurile „Krupp” din dotarea Cruciașătorului „Elisabeta”
- *CORNEL I. SCAFESȘ* 76

• In memoriam

- Profesorul Jean Nouzille – *comandor (r) GHEORGHE VARTIC* 79

• Traduceri:

- Massimo de Leonardis: Monarhia, Armată și construirea națiunii italiene (1861-1918) – *traducere și adaptare de MONA-ELENA SIMINIUC* 80

• Recenzii – SERGIU IOSIPESCU, GHEORGHE VARTIC, LIVIU VIȘAN

- DAN CONSTANTIN RĂDULESCU* 87

• Revista este inclusă în baza de date a Consiliului Național al Cercetării Științifice în Învățământul Superior, fiind evaluată la categoria „B”.

• Abonamentele se fac prin unitățile militare, pentru cititorii din armată (3 lei x 6 = 18 lei/an), precum și prin oficiile poștale și factorii poștali (5 lei x 6 = 30 lei/an). Sumele se depun în contul nr. RO46TREZ7015005XXX000147 deschis la Trezoreria Statului, sector 1, București pentru U.M.02526 București, cod fiscal: 4221098.

• Cititorii din străinătate se pot abona prin S.C. Rodipet SA, Piața Presei Libere nr. 1, sector 1, București, România la P.O. BOX 33-57, la fax 0040-21-3187002 sau 3187003

• Poziția revistei în lista-catalog a publicațiilor este la numărul 5017

ISSN 1220-5710

O PRIVIRE ASUPRA FIZIONOMIEI RĂZBOIULUI RECE

academician MIRCEA MALIȚA

După ce am însumat fragmentele memoriale ale unei lungi cariere diplomatice care a coincis cu trei pătrimi din intervalul numit „Războiul Rece”, adaug simplei evocări de evenimente încercarea de a degaja o vedere de ansamblu. Am fost încurajat de apariția multor cărți consacrate subiectului în anii '90 și la începutul acestui secol, precum și de explorarea sistematică a temei printr-un efort internațional, cum este proiectul Centrului de la Washington. Dintre cărți am ales patru autori din locuri diferite: John Lewis Gaddis (*The Cold War. A New History*, Penguin Press, Yale University, 2005), Odd Arne Westad (*The Global Cold War*, Cambridge University Press, 2005), André Fontaine (fostul editor al cotidianului *Le Monde*, *La tache rouge*, Ed. De la Martinière, 2004), Anatoli Dobrinin (fostul ambasador al URSS în SUA, *In Confidence*, Times Books, New York, 1995).

Toate aceste volume încep prin caracterizarea epocii Războiului Rece, prin conflict, confruntare, competiție. Într-o măsură mai mică o face Dobrinin în cartea sa de memorii, unde descrie, din perspectiva unui post de ambasador la Washington, pe care l-a deținut timp de 24 de ani, alternanțele crizelor cu perioadele de dezgheț sau destindere (détente).

Definiția acum larg circulată este: „Războiul Rece a fost o competiție politică și militară acută și atotcuprinzătoare care a dominat politica internațională de la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial”, definiție luată dintr-o carte folosită la cursurile NATO. Deci Războiul Rece înseamnă în primul rând conflict. Începe cu confruntarea superputerilor SUA și URSS, continuă cu aceea a blocurilor lor militare, se revarsă în ciocnirile prin interpuși și lumea a treia sau intervenții proprii (Vietnam, Afganistan), se exprimă prin lupta ideologică și propagandă, este competiție economică,

unde concepția pieței capitaliste se izbește de dirijismul totalitar al economiilor *lagărului socialist* și, în fine, marchează populații și generații întregi cu pecetea fricii și nesiguranței, amenințând cu un război nuclear, de la care e, în ultimă instanță, marile puteri s-au abținut.

Toate acestea sunt adevărate, dar mă întreb ce se întâmplă dacă răsturnăm piramida și începem cu acest acord menționat în coada listei.

Astfel, am început prin a observa și înțelege **acordul nescris al puterilor nucleare de a nu recurge la armele nucleare**. Superputerile și-au asumat răspunderea, neîncorporată în texte explicite, dar profundă, de a nu declanșa un război nuclear. Mai mult decât absența unui document, greu acceptabil pentru istorici, faptul de importanță copleșitoare este de a fi fost respectat timp de patru decenii. Omenirea nu s-a angajat în al treilea război mondial. Consecințele au fost imense. Nu cred ca vreun document de pace sau reconciliere să fi avut o asemenea consecință salvatoare pentru omenire ca acesta. Conducătorii celor două state asociate în acest proiect au folosit toate canalele și împrejurările, întreaga lor capacitate de contact și negocieri continuă pentru a-l observa și feri de pericole. Comitetul pentru dezarmare de la Geneva a fost unul din laboratoarele unde era întreținută această delicată balanță, numită *balanța terorii*, nu după scopul ei esențial, ci după consecințele nefaste ale prăbușirii ei posibile. Oameni de știință, congrese, reuniuni, publicații, teorii strategice concureau la întreținerea ei.

Dar cum s-a produs acest acord? Gaddis avansează ideea că principalii lideri ai marilor puteri au acționat în conformitate cu principiile lui Clausewitz. Reținerea lor de a folosi arma nucleară începând cu Truman, după Hiroshima, provine din faptul că mentorul lor, Clausewitz, fiind recunoscut atât în

* Studiul constituie un capitol din cartea în curs de apariție la Editura C.H. Beck: *Momente din Războiul Rece. Memoriile unui diplomat român*.

Vest ca și în Est, „a avertizat că statele celor ce recurg la violență nelimitată pot fi consumate de ea”. Într-adevăr, Clausewitz emisese axioma sa „obiectul politic e scopul, războiul e mijlocul de a-l atinge, iar mijloacele nu pot fi niciodată considerate în izolare de scopurile lor”. Gaddis crede că dispariția imperiilor după Primul și al Doilea Război Mondial are legătură cu nerespectarea recomandării lui Clausewitz. Nu mă simt confortabil cu această explicație. Clausewitz pentru mine a fost într-adevăr părintele teoretic al legitimizării războiului, drept continuare normală a politicii, un mijloc inseparabil de ea, cu un caracter de raționalitate, obligatoriu, deopotrivă, pentru politică și pentru război. Definiția dată de el războiului, ca „un act de violență menit să oblige inamicul să se supună voinței noastre” e urmat de corolarul utilizării tuturor mijloacelor necesare. Nu există decât un țel: victoria completă asupra dușmanului. Nu încap loc pentru moderație („moderația în război e o absurditate”, spune Clausewitz). Cu atât mai puțin pentru contactul sau acordul parțial cu inamicul. La Clausewitz nu există decât război ca „joc de sumă nulă”, așa cum subliniază, în introducerea sa la *Clausewitz. On war*, Anatol Rapoport, un specialist al modelelor matematice. Arma nucleară a pus în fața omenirii un joc de tip nou: jocul de sumă nenulă. Acesta dezvăluie două situații noi cu rezultate posibile: ambii suferă distrugere totală (și probabil întreaga civilizație umană), sau ambii câștigă supraviețuirea. Jocul de sumă nenulă avertizează că dacă jucătorii continuă adeviziunea înveterată la regulile jocului de sumă nulă (unul câștigă, altul pierde miza), ei riscă să fie aruncați în situația pierderii (maximale, în cazul nuclear) în comun. Această cutremurătoare situație, ignorată total de Clausewitz, este cea care a zguduit pe politicieni. Știm azi cu câtă emoție studiau ei efectele dezvăluite de cercetări științifice asupra armelor nucleare, folosite în cazul unei înclăștări totale și cu tot arsenalul existent. Orice politician care ține discursul permanent al servirii intereselor populației e nevoit să șovăie când e vorba să decidă anihilarea totală a acestei populații. Aceste lecturi aveau loc în ambele tabere, dar nu există indicii ca lucrarea lui Clausewitz să fi fost consultată.

Clausewitz s-a ocupat de statutul teoretic abstract al războiului cercetat de el, pe care l-a numit „războiul absolut”, un ideal care trebuie să fie prezent în mintea militarilor, oricât de mari ar fi abaterile și fricțiunile impuse de situația reală. Din faptul că analiza este metodică și rațională, pretenția de generalitate a teoriei sale, deși inspirată de războaiele napoleoniene, s-a bucurat

de audiență. Poate că cel mai persistent a fost cazul „războiului limitat” despre care a vorbit Clausewitz.

În timpul Războiului Rece s-a afirmat un curent neoclausewitzian, studiat de Rapoport. Se poate considera că este încă prezent și activ la începutul secolului XXI, unde își va exercita influența atâta timp cât războiul va rămâne un mijloc admis, legitim și eficace al urmării unor scopuri politice. Cercurile științifice și teoretice nu sunt în măsură să influențeze cu forțe proprii politica și marile decizii. Dacă ele se raliază unor centre de putere influente, situația se schimbă. Acestea din urmă au existat și au câștigat în formularea și aplicarea politicilor. Cunoscută sub numele de „complexe militaro-industriale”, ele au făcut obiectul multor studii, de la Wrigt Mills (teoria elitelor) și până astăzi și au stârnit îngrijorarea liderilor marilor puteri. În 1961, la părăsirea funcției de președinte, Eisenhower spunea în consiliul guvernului că „trebuie să ne păzim împotriva unei influențe neautorizate, căutate sau nu, de către complexul militar-industrial”. De cealaltă parte, Brejnev își manifesta nemulțumirea față de generalii Armatei Roșii, care nu s-tau la locul lor.

Neoclausewitzienii au fost pendantul teoretic al acestor cercuri și în Războiul Rece. Dacă nu s-au putut atinge de acordul esențial, au pledat și dezvoltat în spiritul lui Clausewitz legitimitatea și chiar necesitatea războaielor limitate întreprinse de superputeri, pe culoarul liber al competiției strategice.

Ceea ce surprinde din primul moment este că acordul nescris introduce o nouă specie de înțelegeri care sfidează pe juriști și istorici, obișnuiți cu textul scris, supus apoi interpretării și dezbaterii. Este o formă de înțelegere (*agreement*) care abundă în Războiul Rece. Înțelegerile asupra intangibilității zonelor de influență, excluderii între cei mari și aliații lor a oricărui conflict convențional ce ar putea escalada și amenința balanța, rezerva dreptului exclusiv de gestiune politică în interiorul zonelor, au efectuat aceeași eludare a actului juridic.

Mă obișnuisem să constat că și negocierile luau de multe ori această formă fluidă care sfida canoanele clasice. În tot ce fusesem implicat (discuțiile cu Harriman, contactele din conflictul Orientului Mijlociu și altele), mă izbisem de situații asemănătoare. Le-am numit *proto-negocieri*, pentru uzul meu și apoi pentru cursurile de diplomație pe care le-am ținut. De ce să nu numesc *proto-convenții*, acordurile verbale, un fel de *gentlemen's agreement* (dar nu credeam că termenii sunt potriviți), confidențiale, a căror existență nu apare decât în efectele discernabile în dinamica vieții internaționale?

Efectele celorlalte proto-convenții care decurgeau din cea principală erau vizibile. Proto-convenția direct deschisă observației era delimitarea și respectarea reciprocă a două mari zone de influență, aflate sub două scuturi nucleare. Niciuna din cele două mari puteri nu vor interveni militar în afacerile interne ale acestor două zone. Acordul, și acesta nescris, prevedea că rezolvarea crizelor ce se petrec în aceste zone revine protectorului suprem sau instanțelor regionale, fără interferențe exterioare. Și această înțelegere a fost respectată. Toate înțelegerile existente, de fapt respingerea hegemoniei celor două mari puteri au fost rezolvate, în cazuri grave, prin intervențiile acestora sau ale aliaților lor: URSS, în cazurile Berlin, Praga, Budapesta, iar SUA, în cazurile Guatemala, Chile, Grenada. Aceasta nu a însemnat că protestele și acuzațiile publice reciproce nu au avut loc, cu patetism, inclusiv la ONU. Dar solidaritatea cu victimele a rămas verbală, fără nicio acțiune de sprijin practică sau tangibilă. Armatele celor două blocuri nu s-au mișcat, *statu-quo*ul a fost asigurat, acțiunea restabilită cu tot cinismul pe care asemenea înăbușiri sângeroase ale libertății îl conțineau. Putem însă spune că un război propriu-zis nu a existat în Europa în perioada Războiului Rece, probabil cel mai lung interval de pace din istoria ei.

Ajungem la încă două etaje ale piramidei Războiului Rece, considerate competiții dure și necrutătoare: **cursa înarmărilor** și **războiul ideologic**. Paradoxal este faptul că ele se desfășoară pe baza unui acord nescris de a fi întreprinse și practicate. Protonegocierile se reduc în unele cazuri la întreprinderea unor acțiuni unilaterale, dar complet paralele, într-un proces de mimetism acceptat. El nu este de neglijat, pentru că îl găsim uneori în măsurile unilaterale, dar simetrice, de reducere a armamentelor, acolo unde negocierile formale au dat greș.

Ca să funcționeze ca un factor descurajator, armele atomice trebuiau să aibă credibilitate și să reprezinte un nivel de dezvoltare cu nimic inferior dușmanului prezumtiv. Ele nu au fost interzise niciodată. Erau citate ca amenințări iminente în crizele mari, în ochii unei omeniri înlemnite de groază. Amenințările de recurgere la arma nucleară (lista nu e neglijabilă) se adresau mai puțin celeilalte părți și mai mult partidei susținute (internă sau externă), iar pentru demontarea gravității situației, inter venea imperativul căutării de soluții, la care în ultimă instanță se ajungea în fiecare caz. Zonele de influență și aliații trebuiau convinși că scutul nuclear există și funcționează. Competiția era nemiloasă. Exploziile în atmosferă contaminau planeta cu radiații, șarja nucleară

devenea din ce în ce mai distrugătoare, de mii de ori mai puternică decât bomba de la Hiroshima. Când „balanța terorii” s-a stabilizat în sensul principiului „neatingerii nivelului necesar de a interzice riposta inamicului”, în deceniul neînfrânatei curse a înarmărilor a anilor '60, au apărut semnele de oprire a ei: negocierile de control al armelor, mai ales nucleare (limitarea experiențelor necesare perfecționării lor, plafoane pentru numărul și natura rachetelor), paralel cu încercările de a opri proliferarea armelor și de a micșora riscul accidentelor și erorilor. Este și perioada de maximă vizibilitate a mecanismului central al Războiului Rece: cum să fie menținută balanța nucleară în stare de funcționare și de ce reparații sau îngrijiri suplimentare are nevoie? Aceste teme au scos în relief necesitatea de acorduri (de data aceasta scrise) și au susținut tema destinderii în Războiul Rece.

Am petrecut multe luni în forurile de dezarmare și am asistat la treptata ei dispariție, în favoarea unui precar control al armamentelor. Simțeam ca și colega mea de la Geneva, suedeza Ava Myrdal, că cele două mari superputeri se înțeleg și impun acorduri care le convin pentru ca înțelegerile de bază să nu sufere, pentru că voiau să vină în întâmpinarea unei opinii publice din ce în ce mai vocale, dar și pentru simplul motiv de a goli stocuri supranumerare de arme ce se învecheau. Omenirea a plătit scump această cură să a înarmărilor. Cu fondurile exorbitante înghițite de înarmare, în patru decenii, regiuni întregi unde viața medie a omului era jumătate din cifra din țările avansate, ar fi cunoscut intrarea în civilizația contemporană cu toate beneficiile de care este ea capabilă.

După Războiul Rece, cursa înarmărilor a continuat, proliferarea armelor nucleare s-a produs, armele de distrugere masivă sunt accesibile mișcărilor teroriste și regimurilor iresponsabile, reluând astfel dosarele nerezolvate ale Războiului Rece.

În ceea ce privește **ideologia**, aceasta nu putea fi părăsită de niciuna din tabere. Prin ea și prin **propaganda** care i se alătura, se dădea lupta pentru mințile oamenilor, pe care se bazau programele politice și câștigarea adeziunilor opiniei publice. Sovieticii au pierdut această bătălie din două motive relevate de Gaddis: nu au avut niciodată posibilitatea de a onora bunăstarea promisă societăților din sfera lor (dimpotrivă, distanța față de oponent creștea neîncetat) și în al doilea rând, apelul la libertățile fundamentale invocată de acesta, aveau un ecou larg în public, așa cum s-a dovedit după Helsinki, 1975. Ele erau legate. Sufocarea libertății de gândire și de inițiativă erau factori decisivi pentru a provoca pierderea oricărui avans sau capacitate

de competitivitate economică. Îngustul câmp în care eforturile sovietice dădeau roade (tehnologii militare sau spațiale) și concentrarea excesivă pe acest sector fără urmări în bunăstarea populației au condus direct la implozia sistemului sovietic, care a pus capăt Războiului Rece. Așa cum unii analiști relevă, nu „războiul stelelor” al lui Reagan a determinat pierderea cursei de către oponenti, ci incapacitatea lor de a converti în avantaje economice expansiunea fără precedent a științei și tehnologiei contemporane. Să nu uităm că revoluția tehnologiilor de informare și comunicare (ICT) a apărut în paranteza istorică a Războiului Rece. Ideologia a fost cea care i-a înșelat pe Stalin și pe urmașii săi: credința că societatea capitalistă a intrat în acea fază de descompunere pe care o anunța teoria marxist-leninistă. Aceasta explică și agresivitatea lor redusă față de Occident (lăsați istoria să-și îndeplinească sarcinile, un fel de mega *laissez-faire* socialist) și propunerea coexistenței pașnice ca interval de așteptare. Ambele părți nu luptau în războiul ideologic pentru a convinge pe adversar: ele se adresau auditoriului propriu pentru a-l încuraja și auditoriului larg pe care voiau să-l câștige.

Spre deosebire de proto-convenții, cu efecte vizibile, dar fără documente, explicitări sau publicitate, dezacordurile erau larg deschise percepției universale. De altfel, ele afectau populațiile în cel mai mare grad. Lor li se datorează senzația reală de oprimare, constrângere și presiune, în care trăia marea majoritate a omenirii, în cursul Războiului Rece. Lor li se datorează angoasa, mergând până la panică, sentimentul de insecuritate, risc și nepredictibilitate a viitorului, asociate acestei epoci.

Războiul ideologic a fost într-adevăr o confruntare între doctrine, ambele internaționaliste, cu aspirație universală, și ambele raționaliste. Nici Clausewitz nu lăsa loc pentru fanatism. Era un schimb vehement de argumente, care permitea să se desemneze clar dușmanul, să se ceară unitatea, fidelitatea și disciplina rândurilor, și să se pedepsească exemplar cei care le încălcau.

Războiul propagandistic a fost și el invadator. Progresul tehnic oferit, *media*, în special televiziunea și radioul, mai târziu rețeaua informatică care desființa distanțele, a furnizat însă odată cu circulația informației faptice, un instrument fără precedent de influențare a opiniei. Manipularea omului și bombardarea lui cu stereotipuri, slogane și mituri au fost un atentat la libertatea și capacitatea de gândire independentă a oamenilor.

Războiul ideologic și cel propagandistic au fost legate între ele și rămân una din cele mai triste moșteniri ale Războiului Rece, predate epocii

următoare, care a pus imaginea lucrurilor în fața oamenilor ca o oglindă magică ce distorsionează realitatea și micșorează capacitatea lor de a rezolva problemele presante.

A fost Războiul Rece un **Război global**? Aproape toți comentatorii consultați cred că globalizarea i se aplică. Cel mai clar susținător al acestei poziții este André Fontaine, pentru faptul că Războiul Rece a avut ecouri și a implicat soarta unor țări de pe toate continentele. Adjectivul ține aici loc de „mondial” (nu a fost un război mondial, evident) sau de „universal” (n-a angajat pe toți fără excepție). Observăm că din geografia confrunțărilor sale directe lipsesc regiuni mari din aproape toate continentele, după cum lipsesc și teritoriile marilor puteri și ale alianțelor militare. Confrunțările limitate care s-au desfășurat în interiorul celor două zone sunt un capitol aparte. Ce a stat sub scutul nuclear al uneia sau al alteia, nu a fost implicat în conflicte ar mate. Războaiele anticolonialiste pentru câștigarea sau apărarea independenței au avut loc, dar multe s-ar fi desfășurat cu alte resorturi postbelice și în alte condițiuni.

Ce fel de alte războaie s-au purtat în această perioadă, legate totuși de Războiul Rece, ca urmare tot a unei convenții tacite a marilor puteri? Sunt conflictele transformate de intervenția neoficială a marilor puteri în prilejuri de a-și câștiga noi aliați, noi adepți ai propriilor ideologii, noi state clientelare, ceea ce le-a adus critici de neocolonialism prost deghizat. Numărul ridicat de astfel de conflicte, amploarea și durata lor, reprezintă tragedia cea mare a Războiului Rece. Numărul de victime, distrugerile, ororile comise sunt greu de evaluat; și aici cartea lui Westad este elocventă. Subtitlul ei: „Războiul rece global” este justificat nu literal, ci pentru că semnaleză dureroasa constatare că Războiul Rece s-a purtat efectiv, prin interpuși și strategii dubioase, pe spinarea unor popoare sărace, slabe și defavorizate. În fapt, pentru a face loc păcii între cele două mari zone ce se aflau sub scutul lor nuclear și în interiorul lor, marile puteri „expor tau” războiul în vastele întinderi ale lumii terțe.

Globalismul nu a câștigat teren decât după completa acoperire a Terrei de rețelele de comunicare și informare, care au dat aripi activităților financiare și economice, ca și unui parteneriat posibil între agenții individuali sau colectivi, trecând peste orice graniță sau distanță geografică. Este intrarea omenirii într-o fază nouă, care schimbă complet structurile și activitățile societăților, înlocuind instituția ierarhică cu rețeaua orizontală, leadership-ul cu centrele de excelență și mai ales,

antrenând alți actori decât statele, în activități globale. Sistemul internațional care a dăinuit vreo patru secole este bazat exclusiv pe state. Semnul distinctiv al globalității este prezența actorilor neguvernamentali. ONU rămâne o instituție internațională, ilustrând vechiul sistem, dar manifestă în câteva domenii. Astfel, vocația ei globalistă este capitolul nou al **problemelor globale**, care prin definiție ies din competența și puterea de rezolvare a oricărui stat (hrană, energie, apă, combater ea bolilor, știință, educație, habitat, ecologie), capitol deschis de ONU în anii '70.

Poate fi privită configurația din epoca Războiului Rece drept **bilaterală**? După principalii doi protagoniști, după cele două alianțe militare sau după deținerea (aproape exclusivă) a armelor nucleare dobândim o primă imagine de bipolaritate care s-a fixat în literatura politică. Dar sistemul era departe de a fi bicolor. Era un adevăr at mozaic plin de nuanțe sau chiar culori țipătoare. În perioada Războiului Rece s-a format solidaritatea țărilor neutre la Bandung, care s-a dezvoltat în mișcarea nealiniaților, grup care, de la 75 de state în faza inițială, a depășit repede pragul de 100 state membre.

Asociindu-se, statele noi ale lumii a treia câștigau nu doar o apărare destul de fragilă în fața încercărilor celor două mari puteri de a și le apropia, dar și o creștere a prețului unei eventuale cooperări cu acestea. Nu se poate spune că interesul celor două sisteme și al celor două superputeri de a influența politica statelor din lumea terță era atât de arzător pe cât era și „mesianismul” amândurora, semnalat de André Fontaine, vocația lor istorică fiind aceea de a propaga peste tot în lume fie capitalismul, fie comunismul. În cadrul piramidei noastre de reprezentare a straturilor de acord și dezacord, principal/secundar, cred că decisivă pentru competiția Est/Vest de a câștiga Sudul a fost nu fervoarea ideologică, nici interesul economic, ci teama că oponentul reușește să-l ralieze de partea lui. Această teamă era alimentată și de doctrina zăgăzuirii comunismului (în SUA) și de complexul de încercuire (existent în URSS). Era suficient să asști la o conferință consacrată dezvoltării, ca să înțelegi poziția celor două puteri față de noua ordine economică mondială. SUA și URSS împărțeau aceeași înșoială asupra unei căi neutre sau egal distanțate de sistemul pe care îl reprezentau. Pentru ambele, soluția nu era oferită decât de sistemul „pieții libere” sau „calea socialistă” și antiimperialistă. SUA aveau de ce să se teamă: noile state erau atrase de ideea unei economii dirijate, capabile, sub o autoritate centralizată, să susțină politici active de dezvoltare. Mai aveau de înfruntat concep-

tele și limbajul „tiers-mondist” al elitelor, derivat de din doctrine ce circulau în Occident (teoria dependenței) și înclinate spre revendicări extreme. În discursul sovietic era întreținută teza: ei v-au exploatat (colonialismul), ei ar trebui să vă despăgubească; sau teza neocolonialismului ascuns în poziția Occidentului. Astfel, tema dezvoltării a devenit susceptibilă de influența luptei ideologice din Războiul Rece.

Opiniile ce mi le formasem nu țineau doar de retorica conferințelor. Realitatea îmi dezvăluia, prin experiențe personale, unde unii și alții greșeau. Nu se înțelegea starea absolut dramatică a situației acestor țări. Ajutorul care li se acorda era inadecvat nu doar cantitativ, dar și prost direcționat din cauza ignorării stării de fapt. Nu era vorba de „țări în curs de dezvoltare”; termenul a înlocuit „subdezvoltarea” predominantă. Într-o țară am aflat că guvernul s-a întrunit pentru a dezbate problemele urgente. Care era subiectul? Se analiza dacă există suficient ulei și făină pe piață în acel moment! În Sudan am văzut o fabrică de pastă de tomate, construită de o țară membră a lagărului estic, într-o regiune în care tomatele nu se cultivau. Tot în Sudan, în sudul ce sărbătorea pacea realizată de Nimeiri, am asistat la inaugurarea oficială (cu prezența unui ministru), a latrinei centrale a orașului, ca prim gest al grijii justificate a noii autorități locale pentru igiena publică. În reuniuni și dezbateri, mă gândeam cât de departe erau toate acestea de ciocnirea „filosofică” și retorică de principii și de dezbaterile marilor aeropage.

Tragedia nu s-a consumat la nivelul economiei. Aceasta a fost scoasă de pe agendă, în locurile în care competiția sovieto-americană s-a manifestat în sprijin militar acordat unor părți opuse, angajate în război civil și care mizau pe una sau alta din sursele din exterior. Pe aceste ferestre deschise a intrat Războiul Rece, pecetluind soarta de înapoiere cronică, fără scăpare, a acestor țări. Iarăși revin la acuitatea analizei întreprinse de Westad.

Parcursul tabloului lumii a treia, în afara concurenței și intervenției celor două blocuri, cu formula lor de antagonism bipolar relevă totuși o imensă sferă terță, care, fără să se transforme într-un nou pol similar, atestă caracterul pluralist al sistemului internațional, vizibil anual pe scena Adunării Generale a ONU. Neangajații aveau subgrupări continentale, iar diviziunile din cadrul conferințelor UNCTAD nu erau două, ci patru.

Dar nu doar existența lumii a treia sau ONU dezmințeau caracterul bilateral ce se atribuie Războiului Rece. Ceea ce a constituit un factor permanent ascendent a fost eroziunea interioară a

unității celor două blocuri. Ele încetează să fie două blocuri prin disensiunile lor interioare. Pentru blocul occidental, sfidarea s-a numit Franța lui de Gaulle, iar pentru cel estic, China lui Mao. Aceste voci separate au reprezentat contestarea fățișă a hegemonismului SUA și URSS în țările ce le erau aliate.

În ce privește **Franța**, breșa creată de ea în alianța atlantică s-a lărgit prin contestarea rolului american în conducerea NATO, prin constituirea unei forțe naționale nucleare, prin contracararea influențelor economice și politice ale SUA în sfera sa proprie de patronaj în țările africane, dar mai ales prin politica ei activă în constituirea unei Europe, emancipată și ea, față de aceleași posibile influențe. În aceiași ani '60, integrarea Europei în organisme judicios elaborate se făcea cu un ton subiacent de autonomie în raport cu hegemonia americană, cu toate că pe planul securității a rămas, în tot cursul Războiului Rece, tributară acesteia. Prin poziția sa, România era în măsură să înțeleagă apelul noului curent și să-l folosească în sprijinul propriei politici de slăbire a constrângerilor ce decurgeau din poziția ei ca membră a blocului răsăritean. Pe lângă alte direcții, domeniul în care această autonomie crescândă se manifesta cu predilecție era cel al relațiilor economice și comerciale, urmat de sfera diplomatică care susținea relații bilaterale intense, și afirma unele inițiative internaționale, cum a fost rezoluția europeană la ONU în 1965.

Conflictul **sovieto-chinez** avea o și mai mare amploare decât disidența franceză din sfera euro-atlantică. China a vizat și contestat rolul conducător pe care URSS îl exercita în mișcarea comunistă internațională. Iritarea sovietică a fost maximă. În afara deteriorării relațiilor sovieto-chineze în toate domeniile, chinezii deschiseseră un dosar de contencios teritorial, care a dus relațiile în pragul unui conflict armat. România a făcut poate cel mai curajos gest în acest conflict, refuzând să semneze sau să adere la orice condamnare pe planul politicii de partid a Chinei și situându-se într-o delicată poziție de neutralitate sau neangajare. Când taurii se încaieră, păsărelele nu mai stau între coarneaule lor, se spunea atunci. Frecventarea egal-împărțită a celor două puteri, pentru a le explica poziția lor proprie, a per mis românilor să observe cât de mult era influențată politica externă a URSS de conflictul cu China. Acuzată că își încalcă obligațiile care îi reveneau prin poziția sa, de a ocroti statele victime ale agresiunii imperialiste și că nu folosește imensa capacitate militară de care dispune pentru a le sprijini, conducerea sovietică îngroșa tonul antioccidental în dezbaterile internaționale și făcea

gesturi periculoase pentru a-și păstra titlul. Aceste străduințe de glorie vană slăbeau în schimb capacitatea lor de a realiza pași în materie de destindere, dezarmare și coexistență pașnică în negocierile cu SUA. Brejnev trăia intens această dilematică dramă. Avea nevoie să recurgă la demonstrația faptului că nu i-a slăbit vigoarea, și actele sale, precum invadarea Cehoslovaciei, oglindesc această stare de spirit.

Intrarea Chinei ca un pion de sine stătător în Războiul Rece, atacând simultan două imperiaisme, arată cât de impropriu devenise conceptul bilateralist în descrierea sistemului internațional.

În ciuda faptului că Războiul Rece apare ca o epocă de controverse și conflicte aspre, acestea lasă loc totuși apariției unei colaborări pentru acorduri imperfecte sau a unor negocieri intermitente și atestă prezența colaborării, introdusă de logica jocului de sumă nenulă.

Unde plasăm însă **marile crize** atât de periculoase, care au zguduit omenirea? Lăsăm pentru moment la o parte, cu inima strânsă, revoltele, luptele și aspirațiile înăbușite din interiorul fiecărei zone, cu tot obolul de jertfe umane. Existau populații pe care Războiul Rece le condamna la crize și drame permanente, constând în suprimarea libertăților, în absența bunăstării și în menținerea de durată a unor regimuri dictatoriale și opresive, mergând până la comiterea de crime politice. Ne concentrăm la cele două crize care au zguduit lumea, criza rachetelor în 1962 și, concomitent, criza Berlinului.

Crizele vizate au puncte comune. Ele sunt confruntări directe între SUA și URSS, reprezentând sfidătoare și complicate situații și ciocniri de poziții opuse. Ambele erau localizate la frontierele imprecis trasate ale celor două mari zone hegemone. În inima Europei, la Berlin, un oraș divizat din cuprinsul unei țări a blocului sovietic, adăpostea o enclavă cu administrație aliată, urmare a celui de-al Doilea Război Mondial. La mare distanță, în Caraibe, un nou membru al lumii socialiste, Cuba, cerea ajutor eficient împotriva unui iminent atac din partea SUA. Aceasta privea însă la întreaga arie mai la sud de ea, până la Țara de Foc, ca la un domeniu păzit de orice interferență externă (doctrina Monroe). Iar rachetele la granița ei aduceau schimbări drastice în balanța nucleară ce se stabilise.

Să nu uităm însă că ambele situații cădeau sub incidența a două acorduri nescrise în vigoare, aplicate timp de un deceniu cu strictețe: nu recurgem la arme nucleare și nu purtăm, de teama escaladării, nici conflicte armate între noi și nici între alianțele noastre. Amenințările cu recurgerea la arma

nucleară, de ambele părți, nu schimbau datele problemei, întrucât amenințările și limbajul ofensant erau permise în lista de înțelegeri tacite care atârna de acordurile principale. Aflându-mă în centrul taifunului, în Consiliul de Securitate, percepeam ambele crize ca mișcări tactice neinspirate izvorâte din resentimentele grave ale unei părți și din nefolosirea preventivă a comunicării și negocierii, de cealaltă parte. Mișcărilor fiecăreia erau lipsite de orice transparență și previzibilitate.

În logica profundă a regulilor nescrise ale Războiului Rece, această *Pax atomica*, ambele situații trebuiau necesarmente să fie rezolvate, așa cum doi vecini ce se ceartă pentru amplasarea gardului lor, după ce se înflăcăează, își dau seama că litigiul lor poate duce la o bătălie serioasă și la incendierea ambelor case. Așa s-a întâmplat și cu crizele Cuba și Berlin. Nu credeam că cei doi protagoniști vor să se abată de la regula care se transmisese cu sfințenie de la președinte la președinte, de la un lider comunist la altul. Odată cu escaladarea crizelor, temerile i-au cuprins și pe ei, dar au fost concentrate pe primejdia față de declanșarea războiului nedorit prin accident sau eroare. Când citim azi înregistrările Comitetului de criză al lui Kennedy, putem vedea că în vacarmul de opinii și propuneri, el avea ochii pe controlul riguros al situației ce nu trebuie să degeneze sau să escaladeze. Emoția produsă, panica reală, riscurile imense au transformat aceste crize în experiențe de învățare de o mare valoare pentru desfășurarea ulterioară a Războiului Rece. Conflictul nuclear e inadmisibil, norma interzicerii lui e valabilă, dar mai ales se impusese constatarea că acest acord cere eforturi considerabile (diplomație, negocieri, reglementări) pentru a fi respectat.

Cu totul altfel decât aceste crize dezamorsate implicând direct pe actorii principali, s-au desfășurat crizele în „aria liberă” a competiției pe teritoriul țărilor din **lumea a treia**. Acestea au fost războaie sângeroase după definiția clasică a războiului, cu pierderi imense de vieți omenești și distrugerii care agravau condiția subdezvoltării și mizeriei a celor prinși în ele. Aceste situații nu ajungeau pe agenda Națiunilor Unite, nu erau considerate drept războaie, ci erau tratate ca simple acțiuni de susținere a unei cauze drepte (independență, respingerea interferențelor străine, libertate).

De ce aparțin Războiului Rece? Pentru că atitudinea fiecăreia din superputeri era dictată în primul rând de ideea obsesivă a respingerii extensiunii celeilalte. E suficient să cităm cazul războiului etiopiano-somalez. Inițial, SUA sprijineau Etiopia împotriva unui presupus client al Moscovei,

Mohamed Siad Barre, ce conducea Somalia și care le găzduia o bază militară într-un port. Când sovieticii au început să-l alimenteze cu arme pe Mengistu, al cărui spirit antiimperialist era găsit atractiv, SUA au îndreptat ajutoarele spre Somalia. Problema conflictului în sine nu era luată în considerare, nici judecată într-un for obiectiv și neutru.

Aceeași idee de a stăvili influența celuilalt a dominat intrarea SUA în războiul din Vietnam (învocând teoria dominourilor, care presupunea că, dacă admiți avansul dușmanului, urmează inevitabil pierderea altor poziții), „paralela” sa constând în invadarea sovietică a Afganistanului. Simetria celor două intervenții e evidentă prin magnitudinea forțelor angajate, prin lungimea angajării în timp și prin rezultatul lor dezastruos. N-a luat prea mult timp ca istoria și opinia publică să le catalogheze în categoria „marilor erori”.

Ceea ce izbește retrospectiv este incapacitatea de a învăța din erorile proprii sau ale celuilalt. URSS nu învață nimic din lunga, zadarnică și păguboasă susținere a regimului din Yemenul de Sud, alegându-se cu satisfacția că el poartă numele de republică democratică populară, ca și țările din Est. Ea repetă experiența ajutând un regim presupus revoluționar în Etiopia, într-un lung și costisitor inter val, încheiat cu un eșec patetic.

Alegerea partenerilor era contraproductivă, aceste țări nefiind decât vitrinele mizeriei perpetue. SUA, departe de a-și câștiga prieteni în Africa, îi aliena prin asocierea în războiul angolez cu Africa de Sud, ultimul bastion al colonialismului pe continent, și permițând astfel cubanezilor să câștige lauri.

Erorile se produceau din pricina unor politici circumstanțiale în căutare de momente „propice”, în lipsa unei politici pe termen lung, bazate pe analize profunde, capabile să identifice și efectele negative. În acest fel, SUA marcau un succes al ajutorului lor dat rezistenței anti-sovietice în Afganistan, neglijând uriașele pierderi prin înarmarea talibanelor, instalarea și generalizarea Jihadului.

Într-adevăr, cel mai catastrofal capitol din Războiul Rece îl constituie seria de intervenții unilaterale ale superputerilor, directe sau prin interpuși (ca expediția cubaneză în Angola) în țările **lunii a treia**. Războaie care au luat zeci de milioane de victime n-au fost trecute în această categorie, care implica răspunderile ONU, ci ca forme de asistență militară pentru o facțiune sau alta. Această listă, începând cu Vietnamul și Afganistanul și terminând cu Etiopia și Somalia, este o înșiruire de eșecuri și o ilustrare perfectă a erorilor, mai rele decât crimele, după Talleyrand. Costul lor politic și social a fost superior celui financiar. Retragerea din

Afganistan prefătează sfârșitul Uniunii Sovietice. Vietnamul dă naștere unei noi generații în Occident care contestă valorile *establishment*-ului. Toate intervențiile ajung la destinații complet diferite decât cele intenționate, conform unei vechi precept: „se știe cum începe un război, dar nu se știe cum sfârșește”. Concentrându-și resursele și judecata pe aceste cazuri, autorii au devenit incapabili să rezolve dosarele altor conflicte, care au devenit cronice și intratabile până în zilele noastre. Moștenirea este dureroasă: toate aceste aventuri au lăsat pe harta lumii focare nestinse până azi sau răni profunde în mentalitatea oamenilor, agravând fisura omenirii care desparte bogății și privilegiatii, pe de o parte, de cei săraci și năpăstuiți, pe de alta. Westad are profundă dreptate consacrand cartea sa problematicii lumii a treia. „Dacă este o singură mare lecție a Războiului Rece – scrie el – este că intervenția unilaterală nu lucrează în avantajul nimănui, în timp ce frontierele deschise, interacțiunea culturală și schimburile economice sunt în beneficiul tuturor”.

Implicarea celor două mari puteri nu se făcea doar sub presiunea circumstanțelor, dar și cu ignorarea totală a realității din locurile alese. Nu există un teren mai nepropice oricărui fel de sprijin militar sau economic decât acela al lumii tribale. Tribalismul este un stadiu precursor formării de societăți stabile, caracterizat în parte de nomadism. Este atât de primitiv încât premerge, într-o fază culegător-vânător-păstor, chiar societatea agrară. În Etiopia am avut senzația că bărbaiții nu fac decât să mute de la o pășune la alta turme de vaci, ale căror dimensiune (o duzină sau mai multe) le prescria statutul față de ceilalți. În aceste pre-societăți, cetățenia și chiar noțiunea de stat nu sunt decât simboluri abstracte, suprapuse unei realități unde nu există decât apartenența la grup, etnie sau clan, religios sau legat de loc geografic. M-am întrebat în vizitele mele cum să faci agricultură productivă la nomazi, cum să extinzi drepturile omului, scrise pentru cetățeni, unora care nu trăiesc cu această identitate, cum să asiguri justiția în locuri în care funcționează legea talionului și a uciderii femeilor cu pietre, cum să faci economie avansată când populația nu știe carte? Singurul lucru ușor accesibil să fie un Kalașnikov, o grenadă sau chiar o rachetă antitanc sau avion, ce se reazămă de umăr? Însă o armată propriu-zisă intră pe acest teren tribal ca tancurile în mlaștină. Se blochează, nu-și vede dușmanul, e confruntată cu gherile sau indivizi fanatici, nu are nici ținte umane, nici obiective industriale, puține orașe de distrus. Intrarea în era terorismului, a războiului asimetric și a gherilelor s-a făcut în timpul Războiului Rece. Într-un

fel, istoria lui Cristofor Columb care pleca spre o destinație ajungând în alta, atât de aplicabilă în cazul lui Gorbaciov, se repetă în acțiunile marilor puteri, cu deosebire că fiecare succes imediat deschidea poarta unui dezastru viitor.

Era deschisă oricărui diplomat în timpul Războiului Rece posibilitatea de a observa procesele care se desfășurau în cadrul tuturor proto-convențiilor ce fixau gradul de cooperare sau de rivalitate care intra în componența oricărui domeniu posibil de interacțiune.

Primul se referă la **lichidarea colonialismului** clasic și, mai clar, a fostelor imperii coloniale. În războaiele pentru independență, țările din lumea a treia s-au bucurat de numeroase ori de sprijin din partea SUA și a URSS simultan. Iar în lichidarea imperiilor coloniale erau ambele interesate. Războiul Rece reprezintă curățirea terenului în proporții uriașe: după sfârșitul imperiilor coloniale britanic și francez, au urmat cele spaniol, portughez, olandez și belgian. Desigur, după fiecare declarație de independență urma dilema noului stat de a accepta ajutorul oferit: din partea unuia din ofertanți sau al ambilor simultan? A unuia cu predilecție sau și a celui altal în subsidiar? În cazul Sudanului, Nimeiri proceda cu prudentă. Pentru a evita formarea unui partid comunist fidel Moscovei, generalul Nimeiri trimitea la spânzurătoare pe șeful acestuia, dar accepta apoi relații economice dezvoltate cu blocul socialist. În alte situații, neutralitatea preleva.

Al doilea caz de înțelegere nescrisă s-a manifestat în atitudinea față de țările învinse în cel de-al Doilea Război Mondial. Pentru a le smulge orice tentații de a stabili legături cu Moscova, SUA au susținut vaste programe de reabilitare. Germania de Vest și Japonia au reușit nu numai să-și vindece rănilor războiului, dar să și devină mari puteri economice. În postura aceasta, după 40 de ani (pasul semnificativ al istoriei după japonezi), le-a găsit sfârșitul Războiului Rece. Europa Occidentală, cu impulsul Planului Marshall, a devenit o arie a rapidei dezvoltări tehnice și economice, construind o unitate bine structurată și considerabil lărgită la sfârșitul Războiului Rece. Este însă de menționat că, în paralel, URSS nu a putut oferi o asistență asemănătoare țărilor din cadrul zonei de influență. Era vizibilă în dezbaterile internaționale tripla frustrare de care suferea din lipsa mijloacelor, deși Hrușciov promisese că „va îngropa sistemul capitalist” (1959). Cea mai veche și persistentă frustrare provenea din primele momente ale Războiului Rece, când s-a considerat îndepărtată atât de la împărțirea

prăzii și a distribuției reparațiilor de război, cât și de calitatea de principal și unic partener în gestionarea lumii postbelice. Pe măsură ce tabăra adversă făcea pași mari în direcția bunăstării, URSS constata că, în ciuda indicilor mari de creștere economică, pierde cursa competiției.

Competiția **tehnico-științifică** a avut doar câteva puncte de încordare, în privința tehnologiilor esențiale pentru modernizarea armamentului. Cursa a fost spectaculoasă în domeniul spațial. Sputnikul sovietic din 1957 a fost un șoc pentru SUA, din care și-au revenit abia în 1969, prin coborârea astronautilor pe Lună. Apoi competiția s-a stins parțial și s-a transformat în colaborare pentru lansarea actualei stații cosmice mixte. A mai rămas în litigiu problema construirii de sisteme antirachetă, care anulează importanța înțelegere sovieto-americană de a renunța, pentru o mai bună funcționare a acordului lor major de a nu folosi arma nucleară, la asemenea sisteme defensive.

Este de notat că știința, în esența ei universală, n-a ascultat de legile niciunei diviziuni între sisteme, după cum nu recunoscuse nici granițele țărilor proprii, secole de-a rândul. Cooperarea între cercetători n-a încetat niciodată. Congresele internaționale s-au ținut, contactele se stabileau și se mențineau, în ciuda oricărui control sau suspiciune guvernamentală. În timpul Războiului Rece se produce cea mai mare revoluție tehnico-științifică, la o distanță de două secole de prima. Evident că cercetările nucleare dezlegaseră bugetele științei și într-un sens mai larg. Ca diplomat, mă bucuram de șansa dată cercetătorilor de relații internaționale de a se întâlni fără discriminări în congrese, reuniuni și chiar echipe comune de lucru.

Cele zece trăsături identificate după criteriul existenței sau absenței cooperării apar la suprafață periodic. Istoricii menționează faptul că pe lângă perioadele de **ostilitate** și rivalitate acută, pot fi observate perioadele de **destindere**. Cel puțin patru au fost mai evidente: a) perioada de după moartea lui Stalin (1953); b) cea care urmat crizei rachetelor (1962); c) un interval Nixon (anii '70) și d) o etapă Gorbaciov (după 1985). Acordul privind nefolosirea armelor nucleare a impus un joc de sumă nenulă bazat pe cooperare. Aceasta s-a manifestat în alte domenii de care depindea coexistența nucleară (zone, război convențional, acorduri de prevenire) și s-a strecurat în jos, în sectorul științific și economic. N-a mai existat în materie de ideologie și propagandă și apoi s-a oprit brusc la marginea lumii a treia, considerând-o arie liberă pentru acțiuni militare, un substitut camuflat pentru confruntarea directă.

Acolo unde a funcționat, cooperarea a produs moșteniri valoroase pentru secolul următor. Un exemplu este acela al Conferințelor organizate de

ONU pe problemele globale ale omenirii: hrană, sănătate, mediu, habitat, știință și tehnologie pentru dezvoltare, populație etc. În 1974, ocupându-mă la București de organizarea Conferinței Mondiale a Populației, mi-am dat seama cât de puțin erau prezente tensiunile Războiului Rece. Aceeași irelevanță apărea în celelalte teme, prin care ONU a devenit precursora procesului de globalizare. Prin structura ei statală și aplicând rigid dogma suveranității nu era bine plasată pentru acest rol, pe care l-a jucat totuși, urmărind interesele comune ale umanității. Un alt exemplu este lunga și dificila negociere a unui nou regim al mărilor și oceanelor, care s-a terminat printr-un Tratat cu valoare universală, realizat în timpul Războiului Rece.

Ar fi greșit să credem că această cooperare, existentă în domeniul științei exacte, nu a putut fi extinsă în aria științelor politice sau sociale, atât de influențate de ideologii rivale. La Edinburg, în anii '70, am asistat la un Congres al Asociației Internaționale de Științe Politice, unde delegația sovietică, condusă de un viitor colaborator al lui Gorbaciov, acționa în spirit profesional, care nu genera fricțiuni ideologice. Nu mai vorbim de vasta arie de cooperare în materie culturală, dansuri, muzică și sporturi. Olimpiadele au funcționat, învingând piedicile temporare impuse de momente de înăsprire a climatului internațional.

Iată de ce a fost posibil pentru actorii mari și mici să trăiască un Război Rece, sub semnul unei tensiuni între rivalitate ostilă și cooperare limitată.

O privire retrospectivă care încearcă să contribuie la înțelegerea Războiului Rece merită să prezinte opinii susținute de fapte documentate, dovezi scrise, citate relevante, așa cum procedează numeroase cărți și studii consacrate subiectului.

În ceea ce mă privește nu am avut această pretenție. La sfârșitul unor memorii care relatează ceea ce am văzut nu pot trece de pragul unor impresii deduse din experiențe trăite. Este adevărat că frecventarea asiduă a unor foruri de reflecție cum a fost Academia Mondială de Arte și Științe, Clubul de la Roma sau Asociația Internațională de Științe Politice, m-a ajutat să-mi luminez conceptual și pentru uz propriu, experiența directă și să încerc să descifrez situațiile cu care mă confruntam.

Ca diplomat român, cariera mea a concis cu o porțiune de trei decenii din Războiul Rece. Am avut privilegiul să ser vasc, în această perioadă, o politică externă a României care s-a distins printr-o notă aparte în cadrul blocului din care făcea parte, jucând chiar un rol revelator pentru mecanismele Războiului Rece. Cu regret constat slaba lui reflectare în literatura existentă de analiză a acestei perioade. Într-o oarecare măsură, tablourile înfățișate aici sunt

ilustrări ale unei politici mai largi. Este un fapt că regimul special al relațiilor româno-americane a început în 1963 și s-a terminat în 1984. Experiența lor a servit la extinderea formală a principiului adoptat în 1975 de către SUA de a avea relații individuale cu fiecare din țările blocului, după ce cu țara noastră aceasta funcționase din 1963. Politica a constat în esență în slăbirea rigorilor și restrângerilor din cadrul relațiilor de bloc, într-un cuvânt, a autorității hegemonice a URSS, prin afirmarea dreptului recunoscut pe plan internațional la independență, suveranitate și neinterferență în treburile interne. Nu erau inovații, nu erau principii noi. A le urmări și aplica nu putea, teoretic și doctrinar, supăra pe nimeni. Politica externă românească a ținut să nu fie catalogată drept rupere sau disidență. Se cunoșteau prea bine riscurile rezervate acestora din experiențele vecinilor noștri. Dar se rezerva dreptul unei opinii proprii, a susținerii ei, a stabilirii de relații cu toată lumea în spiritul unei coexistențe active și dreptul de a se bucura de avantajul reciproc.

Mult mai semnificative decât voturile la ONU și rezoluțiile inițiate acolo pot fi considerate poziția neutră în conflictul sovieto-chinez, evitarea oricărei structuri de bloc care ar fi implicat angajarea automată a României într-un conflict general, formularea de strategii proprii de dezvoltare, menținerea și dezvoltarea relațiilor cu Israelul, cultivarea relațiilor cu țările arabe și rolul jucat în reconcilierea chinezo-americană, în apropierea și apoi acordul între Sadat și Begin, stabilirea relațiilor diplomatice

cu RFG înaintea unei decizii de grup, neparticiparea la invadarea Cehoslovaciei, stabilirea de relații de colaborare cu țările neangajate și în curs de dezvoltare, conlucrarea strânsă cu acestea.

Partea română încerca ea însăși să evite popularizarea activităților externe, considerând că în media ar putea fi comentate într-un mod nefavorabil continuării lor. Este adevărat că roadele nu întârziiau să apară, prin recunoașterea meritelor în planul diplomatic, ca în cazul alegerii ministrului de externe, Corneliu Mănescu, ca președinte al Adunării Generale ONU în 1967. Premierul României, I. Gh. Maurer, era un partizan al discreției. Când participa la o acțiune de moderare a unui conflict, cum a fost cel sovieto-chinez, refuza să o considere „mediere”. Insista pe faptul că nu lucrăm împotriva nimănui, ci pentru interesele normale legitime, proprii. Admira pe de Gaulle, dar nu făcea declarații răsunătoare. Prin acțiuni puteam emula pe unii și pe alții, dar stilul prudent ne era propriu. Iată de ce cred că experiența românească, cu notele ei specifice, are un loc aparte în tabloul general al Războiului Rece.

Experiențele istoriei, cum sunt deceniile Războiului Rece, sunt desagi purtați în spate de generațiile următoare, povară grea, cum spunea Churchill. O ușurare o aduce încercarea de a degaja lecțiile ce le conține, de a nu repeta erorile și de a dezvoltă speranțele trezite de pașii care au promovat civilizația și diversitatea culturilor. Nu este o sarcină de neglijat pentru un secol nou, pândit de riscuri și primejdii mari.

DISSERTATION ON THE PHYSIOGNOMY OF THE COLD WAR

The Cold War was a shifting struggle for power and prestige between the Communist nations and the Western powers, mainly between the two superpowers: the United States and the Soviet Union. This worldwide struggle, which had roots even before World War II and continued until 1989, was over the ideological differences between communism and democracy. It also opposed two incompatible economic models: the market economy versus the centralized economy controlled by the state.

Over the years, relations between the two blocks were driven by a complex interplay of political, military and economic factors lacking transparency or predictability and leading to shifts between cautious cooperation and often bitter superpower rivalry. This hostile rivalry was played out in multiple arenas: ideology, psychology, propaganda, espionage, military coalitions, costly defense spending, a massive race for space supremacy, nuclear arms proliferation, and many proxy wars.

Both superpowers struggled to stave off challenges to their dominance within their spheres of influence and to reinforce their global leadership. Far from being a bilateral confrontation, the Cold War spread worldwide, as the United States sought the “containment” of communism and forged numerous alliances to this end, particularly in Western Europe, the Middle East, and Southeast Asia. The Domino Theory was prosecuted by successive United States administrations during the Cold War, to justify American intervention around the world. Precursors to the theory include the Marshall Plan.

The nuclear arms race brought the two superpowers to the brink of nuclear war. Repeated crises threatened to escalate into world wars but never did, notably the Korean War, the Cuban Missile Crisis, and the Vietnam War. Both sides were aware that nuclear threat is a non-zero-sum game, thus crisis periods alternated with periods when tension was reduced as both sides sought détente.

Despite its rapid and relatively bloodless end, the Cold War was fought at a tremendous cost globally over the course of more than four decades. Some of the economic and social tensions that underpinned Cold War competition in parts of the Third World remain acute. The collapse of the Communist system opened the way for an unprecedented new relationship between the United States and Russia, as well as the other new nations of the former Soviet Union.

NOILE HAINE ALE PROPAGANDEI ÎN TIMPUL RĂZBOIULUI RECE

colonel CĂLIN HENTEA

În condițiile Războiului Rece, promotorii democrației aparținând la ceea ce se numea „Lumea liberă” nu puteau proceda la fel cu cei pe care îi învinseseră în război (naziștii și fasciștii) și nici întocmai cu oponenții lor ideologici și politici (sovieticii), care ridicaseră propaganda și cenzura la nivel de politică și instituție de stat. De altfel, nici americanii și nici britanicii nu au agreat termenul de propagandă, ce figura în titulatura oficială a inamicilor (naziștii, fasciștii) sau a rivalilor (sovieticii). Acest termen a lipsit cu desăvârșire din titulatura structurilor anglo-americane de propagandă din timpul celui de-al Doilea Război Mondial, fiind înlocuit cu o serie de eufemisme precum „Executiv de luptă politică” la britanici, „Informații strategice” sau „Informații de război” la americani. Spre deosebire de sovietici, atât britanicii, cât și americanii au desființat după război structurile militare care se ocupaseră de propagandă, atât pe frontul de acasă, cât și asupra inamicului. Propaganda asupra propriei populații nu mai era nici posibilă și nici justificată în forma în care fusese practică pe timpul războiului, iar campaniile împotriva rivalului politic sovietic, față de care nu existau declarații de război oficiale, trebuiau adaptate noilor condiții politice și militare. Cu toate acestea, nevoia de propagandă – dar sub o altă formă – era mai imperioasă ca oricând, date fiind noile coordonate ale confruntărilor politice, ideologice și chiar militare din perioada Războiului Rece. Cetățenii Europei Occidentale, dar și cei americani erau deopotrivă sături de război și propagandă, dar trebuiau conștientizați și mobilizați asupra noului tip de amenințare ce se profila din partea sovietică, ce le fusese până ieri aliat.

Specificitățile propagandei anglo-americane în cel de-al Doilea Război Mondial au prefigurat tendințele ce se vor concretiza în deceniile Războiului

Rece și ulterior. Pe de o parte, propaganda a fost repudiată atât politic, cât și tehnic, în lumea occidentală prin afirmarea unor specialități distincte din amalgamul de acțiuni de influențare, funcție de audiența-țintă avută în vedere și metodele folosite (rezultând astfel războiul psihologic și relațiile publice). Pe de altă parte, a devenit evidentă nevoia de coordonare a acțiunilor de comunicare publică și influențare fie cu desfășurarea operațiilor militare sau cu mersul acțiunilor politico-diplomatice, idee ce va fi mult mai târziu materializată de americani prin conceptul de operații informaționale. Nici campaniile de influențare a inamicului pe timpul conflictelor armate nu mai puteau fi la fel cu propaganda pe timp de pace: obiectivele politice deveniseră predominante, audiențele-țintă au îmbrăcat haine civile, iar tehnicile de influențare trebuiau să țină seama de aceste noi condiții, în timp ce vehiculele sau vectorii de diseminare a mesajelor își modificau caracteristicile și își amplificau capacitățile tehnologice în ritm exponențial, permițând din ce în ce mai ușor penetrarea frontierelor. Dacă tipăriturile de orice fel fuseseră principalul mediu de propagandă pe timpul Primului Război Mondial, radioul și într-o mai mică măsură cinematograful pe durata celui de-al Doilea, pe durata Războiului Rece radioul și apoi televiziunea, secondate de presa scrisă în tiraje de masă, au constituit vectorii preferați ai propagandei.

În timp ce propaganda generată de statele comuniste și în primul rând de Uniunea Sovietică poate fi ușor caracterizată din punct de vedere instituțional, demersul propagandistic al democrațiilor occidentale nu poate fi circumscris rigorilor unei planificări instituționale, ci unor linii politice directe inițiate la nivelul cel mai înalt al statului, în speță Statele Unite, cărora i s-au aliniat mass-

▪ **Propagandă prin știință: N. Hrușciov între cosmonauții G. Titov (stânga), și I. Gagarin, ofițeri comuniști, eroi ai Uniunii Sovietice**

media și implicit opinia publică din așa-numita „lume liberă”. Chiar dacă Statele Unite au creat instituții sponsorizate și controlate guvernamental pentru difuzarea pozițiilor oficiale ale statului în materie de politică externă, inițierea și formularea liniilor directe ale campaniilor de propagandă americane au plecat chiar de la președintele american. Similar, dar ur mând în mare liniile americane, s-a întâmplat și în celelalte state occidentale, desigur în funcție de specificul obiectivelor naționale respective, cum spre exemplu a fost cazul Marii Britanii și cel al Franței în criza Suezului din octombrie-noiembrie 1956, când interesele celor două puteri nu au coincis cu politica Statelor Unite.

Perioada Războiului Rece este recunoscută prin aprigele **confruntări propagandistice greu de separat de cele politice, care au prevalat asupra celor militare**, desfășurate indirect între protagoniști – Statele Unite și Uniunea Sovietică – pe terțe fronturi (Coreea, Vietnam, Africa). Confruntarea propagandistică dintre Est și Vest din perioada 1946-1990 a avut câteva elemente caracteristice, care au deosebit-o de precedentele propagandistice din timpul celor două războaie mondiale. În primul rând, a fost vorba de o **confruntare propagandistică pe timp de pace și nu de război între cele două superputeri postbelice Statele Unite și Uniunea Sovietică**, ceilalți participanți, fie occidentali (precum Marea Britanie sau Franța) sau comuniști (precum statele est-europene sau China), urmând în mare parte trendul stabilit de liderul politic al taberei din care făcea parte. Apoi,

propaganda desfășurată atât pe plan intern, cât și extern, de fiecare din cele două tabere rivale, a avut **un caracter predominant politic și ideologic**, fiind vorba de confruntarea între două sisteme politice opuse – democrație *versus* totalitarism; de două modele economice incompatibile – economie de piață liberă *versus* proprietate centralizată și controlată de stat; de două perspective diferite de viață – liberală, bazată pe drepturile omului și alta comunistă, bazată pe represiune. Date fiind aceste incompatibilități, **propaganda ție-cărui actor a fost exclusivistă**, în sensul că excludea sau nega în întregime pozițiile sau argumentele rivale, deși gradul de cenzură aplicat în cele două tabere a fost sensibil diferit: cenzură cvasitotală în tabăra comunistă, autocenzură sau ignorarea voluntară a realităților neconvenabile în partea statelor democratice. **Duelurile propagandistice ale Războiului Rece au fost totale**, în sensul că nu s-au desfășurat doar în formele clasice prin vectorii mediatici disponibili (radio, televiziune, presă scrisă, afișe, filme artistice sau documentare), ci au dominat scena politică națională și internațională (discursurile și declarațiile liderilor politici, vizitele acestora în străinătate, protocoalele de primire), cvasitotalitatea evenimentelor economice, științifice, culturale sau chiar sportive din fiecare tabără (cursa pentru supremație în cucerirea spațiului cosmic, venitul pe cap de locuitor, acordarea Premiului Nobel, participarea *versus* boicotarea Jocurilor Olimpice). La fel ca și în războiul mondial ce tocmai se încheiase, **propaganda**

ambelor tabere a cunoscut o foarte consistentă implicare din partea serviciilor secrete, fie acestea KGB sau CIA, rezultând astfel din ambele părți nu doar operații de propagandă neagră sau gri, ci și de subversiune, intoxicare și manipulare. Spre deosebire de situația de război, când obiectivele propagandei statului beligerant vizau zdrobirea moralului combativ al trupelor adverse, demoralizarea cetățenilor din statul inamic și ruperea legăturilor de sprijin dintre aceștia și liderii lor politici și militari, simultan cu menținerea moralului combativ în rândul propriilor trupe și cetățeni, în scopul obținerii victoriei finale, **propaganda Războiului Rece a vizat în principal mintea și sufletul oamenilor simpli, necombatantți, atât din propria tabără, cât și din cea adversă, în scopul promovării și legitimării acțiunilor politice ale celui ce iniția respectiva acțiune propagandistică.**

Prima campanie de propagandă occidentală postbelică, ce a prefigurat genul de operații psihologice în misiuni de menținere a păcii de câteva decenii mai târziu, a fost una de denazificare a Germaniei în zonele de ocupație anglo-franco-americane. Scopul era eradicarea efectelor puternicei propagande naziste de aproape o generație asupra unei populații care, în mare măsură, îl crezuse și-l urmărea pe Hitler. Simultan, însă, soldații americani din forțele de ocupație erau preveniți prin

campanii interne (filme, broșuri, afișe) să nu aibă încredere și să fie mereu vigilenți față de germani, care, din timpurile cancelarului Bismarck, continuând cu cele ale kaiserului și sfârșind cu Hitler, au declanșat mereu războaie revanșarde nemiloase.

Din partea occidentală, semnalul politic privind confruntarea propagandistică deschisă care avea să urmeze a fost lansat către fostul premier britanic Winston Churchill, care a formulat, la 5 martie 1946, sintagma de **Corțină de fier**, devenită emblemată pentru Războiul Rece. A urmat, la numai un an distanță, lansarea de către președintele SUA, Harry Truman, a „**Doctrinei îndiguirii**” (**Containment Doctrine**) expansionismului sovietic în lume, iar după încă un an tot președintele american a anunțat – ce-i drept, în plină campanie electorală de realegere a sa ca președinte – **Cruciada pentru libertate, toleranță și bunăstarea tuturor oamenilor**. Anunțarea, în 1947, a Planului Marshall pentru Europa devastată de război a constituit un foarte consistent și pertinent subiect de propagandă americană în Occident, prin forța de netăgăduit a suportului său material, dar și un motiv de contrapropagandă sovietică inițiată de refuzul lui Stalin de a accepta pe considerente ideologice acest ajutor nu numai pentru URSS, dar și pentru toate statele est-europene intrate sub influența sa. Toate aceste reacții politice anglo-americane reprezentau răspunsul de imagine american la evidentele acțiuni

■ Propagandă prin sport: participarea României la Jocurile Olimpice

expansioniste ale sovieticilor pentru instaurarea unui regim comunist în Grecia, Turcia, Cehoslovacia, Polonia, România. Cetățenii occidentali și cei americani trebuiau să înțeleagă că au în față un nou și perfid dușman ce le amenința libertatea și stilul de viață. Pe acest fundal al tensiunilor crescânde dintre sovietici și americani, stimulate și de crearea de către Stalin a **Cominform**ului pentru controlul de către Moscova a celorlalte partide comuniste, președintele Truman semna, în ianuarie 1948, Actul privind schimburile informaționale și educaționale – cunoscut sub numele de **Actul Smith-Mundt** –, conform căruia pe teritoriul SUA nu puteau fi difuzate informații destinate audiențelor străine (act ce va fi definitoriu pentru viitoarea doctrină americană a operațiilor psihologice) și care oferea baza legală pentru programe americane de informare, culturale și educaționale în străinătate.

La scurt timp, evenimentele în Europa de Est încep să se precipite: comuniștii sprijiniți de sovietici iau puterea la Praga în februarie, iar în iunie Armata Roșie începe blocada Berlinului de Vest. Podul aerian stabilit imediat de occidentali, cu masivul sprijin american, pentru aprovizionarea berlinezilor blocați, va constitui subiectul unei consistente campanii de propagandă occidentală, ce va contribui substanțial la crearea percepției că agresorul perfid la adresa Lumii libere îl constituie Uniunea Sovietică și comunismul, în general. Anul 1949 cunoaște o escaladare și mai pronunțată a tensiunilor Est-Vest prin crearea NATO la 4 aprilie, ca formă instituțională politico-militară de apărare a Occidentului împotriva unei din ce în ce mai credibile agresiuni a Uniunii Sovietice. Preluarea puterii în China de către partidul comunist condus de Mao Tze Dun însemna o extindere a comunismului în Asia, iar anunțul făcut de Uniunea Sovietică privind experimentarea bombeii atomice va crea o adevărată psihoză a amenințării nucleare în întreaga lume occidentală. Tema amenințării nucleare, a distrugerii mutuale printr-un război atomic, a loviturii nucleare preventive, a modalităților de autoprotecție și supraviețuire individuală în urma unui atac nuclear a constituit o piesă de rezistență în arsenalul propagandistic occidental, concretizată nu numai în subiectele discursurilor politice, dar și în numeroase demonstrații de masă, filme artistice (de exemplu, cele din seria James Bond), documentare, cărți, articole de presă, afișe etc. Ca urmare, în spațiul americano-occidental, la nivelul opiniei publice, al

mass-mediei, al serviciilor secrete, dar și al leadership-ului politic și militar s-a instaurat această psihoză a amenințării permanente cu un posibil atac nuclear prin surprindere din partea perfidului inamic sovietic, amenințare care putea justifica orice măsuri de preîntâmpinare. Criza rachetelor sovietice instalate în Cuba și capabile să atingă teritoriul american (octombrie-noiembrie 1962) a fost o expresie a paranoiei nucleare ce cuprinsese ambele superputeri, într-un joc politic și militar extrem de periculos, fertilizat de propaganda desfășurată de ambele părți. În același trend, dar cu consecințe propagandistice, economice și politice mult mai mari, se înscrie și anunțul din 23 martie 1983 al președintelui Reagan, cel care cu puțin timp în urmă nominalizase Uniunea Sovietică drept un imperiu al diavolului, privind lansarea **Inițiativei de Apărare Strategică**, ce presupunea crearea unui scut antiatomic american, capabil să distrugă în spațiul extraterestru rachetele cu încărcătură nucleară ce ar fi fost îndreptate împotriva Statelor Unite. Această inițiativă urma să creeze pentru americani un plus de securitate militară, ceea ce automat însemna un substanțial avantaj strategic, și un minus de securitate corespunzător pentru rivalii sovietici, al căror sistem economic muribund nu îi mai puteau face față. De aceea, sovieticii, însoțiți în cor de statele comuniste (inclusiv pe un ton obsesiv ridicat de către Nicolae Ceaușescu), au calificat această inițiativă americană drept o „militarizare a spațiului cosmic”, lansând pe această temă o furibundă campanie propagandistică internațională.

Nu numai cursa înarmărilor nucleare a constituit un subiect de dispută propagandistică, ci și teme mult mai pașnice în esența lor, precum perforanțele tehnologice spațiale în accepțiunea americană sau cosmice în varianta sovietică. Lansarea cu succes de către sovietici a Sputnik-ului, primul satelit artificial al Pământului, în 1957, și apoi a primului cosmonaut, Iuri Gagarin, în 1961, au constituit pentru Moscova un formidabil argument propagandistic privind superioritatea științei și tehnologiei sovietice, a soluțiilor economice comuniste. Drept răspuns, președintele Kennedy a lansat un ambițios program spațial, încununat prin transmisiunea în direct a aselenizării primului om pe Lună în iulie 1969. Jocurile Olimpice – la fel ca în 1936 la Berlin, sub regim nazist – au fost și ele ambalate în haine propagandistice: în semn de protest față de invadarea Afganistanului de către armata sovietică, în decem-

■ Invazia Cehoslovaciei (1968) văzută din Occident

brie 1979, americanii au boicotat Jocurile Olimpice de la Moscova din 1980, iar sovieticii nu s-au lăsat mai prejos și au făcut la fel, în 1984, la Jocurile Olimpice de la Los Angeles.

Războiul din Coreea din anii 1950-1953 a fost nu numai primul conflict armat limitat din timpul Războiului Rece, dar și cel mai prost mediatizat, prin polarizarea ideologică și politică a modului de percepere și reflectare a lui de către politicieni și opinia publică prin intermediul mass-mediei, în primul rând cea americană¹. Același lucru se poate spune și despre războiul din Vietnam dintre anii 1965-1973, care a polarizat politic și ideologic discursurile propagandistice americane și occidentale, pe de o parte, și comuniste, de cealaltă parte². Spre deosebire însă de Războiul din Coreea, desfășurat sub steagul și cu girul Națiunilor Unite, conflictul vietnamez a constituit în spațiul nord-american subiectul unor aprige campanii de propagandă pro și contra intervenției militare americane, fiecare tabără afirmându-și cu virulență și într-o mare marjă de libertate opțiunea prin cele mai percutante metode. Semnificativ însă din punct de vedere propagandistic este faptul că americanii de rând au plecat la război convinși fiind că astfel ei vor apăra lumea liberă, propria lor libertate și stil de viață în fața unei noi și fătâșe agresiuni a comunismului.

Un episod relativ singular al evoluțiilor propagandistice în lumea occidentală a fost determinat de războiul din Insulele Falkland din 1982, când britanicii au desfășurat o amplă și intempestivă campanie de propagandă, care, astăzi, în Statele Unite, ar putea fi eufemistic numită de diplomație publică, pentru a obține sprijinul politic și militar de care aveau nevoie împotriva Argentinei³.

Această campanie a fost apreciată de istoricul britanic al propagandei Philip Taylor la fel de importantă cu cele desfășurate tot de britanici în America pentru a determina angajarea acesteia în Primul și apoi în cel de-al Doilea Război Mondial⁴.

Până la răspândirea televiziunii în majoritatea căminelor aparținând clasei medii, mai întâi în Occident (aproximativ simultan cu extinderea intervenției americane din Vietnam la mijlocul anilor '60) și apoi în statele din Estul Europei în anii '70, radioul a constituit principalul vector de penetrare propagandistică nu numai a maselor din interiorul țării, dar mai ales a frontierelor și a sistemelor de cenzură naționale. **Vocea Americii** – **Voice of America, VOA**, ca post de radio reflectând deschis poziția guvernului american încă din 1942, a constituit *mediumul* clasic al propagandei albe anticomuniste. Începând din 1950, propaganda americană prin radio a fost întărită prin postul de radio **Europa Liberă** cu sediul la München, susținut inițial cu fonduri ale Congresului SUA, iar din 1971 cu sponsorizare CIA, fiind destinat audiențelor din țările comuniste est-europene și purtător de mesaje propagandistice albe și gri până la sfârșitul Războiului Rece. Postului de radio Europa Liberă i-a urmat curând, în 1951, **Radio Liberty-Radio Libertatea**, fondat de Comitetul American pentru Eliberarea Popoarelor din Rusia, destinat exclusiv populațiilor din Uniunea Sovietică. În fine, americanii au susținut, prin intermediul CIA, și propaganda neagră anticastristă prin postul **Radio Swan**, devenit, în 1985, post de propagandă albă sub numele de **Radio Marti** transmițând din Florida⁵.

Instituțional, prima structură oficială americană de propagandă sau de diplomație publică,

cum se recomandă ea astăzi, a fost înființată abia la 1 august 1953 de către președintele Eisenhower în baza Actului Smith Mundt sub numele de *Agenția de Informații a Statelor Unite – USIA, (United States Information Agency)*, având misiunea declarată de a sprijini politica externă a SUA și de a promova interesele naționale printr-o gamă largă de programe de informare a audiențelor străine. *USIA* a preluat în subordine *Vocea Americii*, ulterior *Radio* și *TV Marti*, și a desfășurat numeroase acțiuni de propagandă în domeniul cultural, educațional sau informațional, în conformitate cu liniile politice și interesele stabilite la Casa Albă. Un bun exemplu al acțiunilor *USIA* în epocă îl constituie cele două filme documentare realizate la comanda Casei Albe despre vizitele în India și Pakistan a Primei Doamne a Statelor Unite, Jacqueline Kennedy, în martie 1962¹. Acestea au fost realizate pentru a îmbunătăți imaginea Statelor Unite în lume – după dezastrul suferit în debarcarea anticomunistă din Golful Porcilor și succesele de imagine repurtate de Hrușciov –, fiind coordonate de Ed Murrow, legendarul comentator pentru America al celui de-al Doilea Război Mondial de la microfonul *Radio Londra*, proaspăt șef al *USIA* numit de J. F. Kennedy, care dorea să spargă rigidele clișee propagandistice ale epocii Eisenhower. Dincolo de obiectivele legate de promovarea noii și proaspetei imagini-simbol a Americii, cele două filme au revitalizat convingător pentru străini celebrul „*american way of life*” și au ridiculizat implicit modelul noii femei sovietice.

Deceniile de Război Rece au demonstrat că propaganda nu este un appendice exclusiv al regimurilor totalitare, ci se poate desfășura până la un punct și în forme isterice (sinistra perioadă a

vânătorii de vrăjitoare comuniste din anii '50 derulată de senatorul McCarthy, sau executarea soților Rosenberg pentru spionaj atomic în beneficiul sovieticilor în 1953), chiar și într-o societate democratică, atunci când este comandată și încurajată politic de autoritățile statului. Caracterul exclusivist al propagandei a putut fi semnalat în anii '50 și în liberala Americă, atunci când orice nuanță de stânga era respinsă și condamnată *a priori*. Propaganda occidentală, spre deosebire de cea comunistă, nu a fost însoțită însă de un sistem de cenzură impus cu forța – dar autocenzura a funcționat perfect – și de coerciție oficială privind acțiunile de propagandă. Marea majoritate a cetățenilor occidentali, cu excepția unor minorități intelectuale sau cu alte opinii politice și ideologice, tocmai datorită absenței coerciției și a cenzurii oficiale, nu a resimțit la momentul respectiv acele acțiuni ca fiind de propagandă, ci a crezut sincer că dreptatea și morala este de partea lor și, ca atare, acestea trebuie afirmate cu tărie.

---

¹ Călin Hentea, *150 de ani de război mediatic. Armata și presa în timp de război*, Editura Nemira, București, 2002, pp. 103-110.

² *Ibidem*, pp. 111-120.

³ *Ibidem*, pp. 76-93.

⁴ Philip M. Taylor, *Munition of the Mind. A History of Propaganda from the Ancient World to the Present Day*, Manchester University Press, Manchester și New York, 1990/1995 1995, p. 277.

⁵ *Ibidem*, p. 265.

⁶ Călin Hentea, *Arme care nuucid*, Editura Nemira, București, 2004, pp. 249-253.

THE NEW CLOTHES OF PROPAGANDA DURING THE COLD WAR

The Cold War was a period of East-West competition, tension, and conflict characterized by mutual perceptions of hostile intention between military-political alliances or blocs. Propaganda is a mighty weapon. The United States and the Soviet Union both used propaganda extensively during the Cold War to influence their own citizens, each other, and Third World nations. Hard-hearted political and ideological campaigns prevailed upon military ones at peace time.

The means of confrontation spanned a wide range from sabotage or boycott of economic, scientific, cultural and sportive events to deception and manipulation of the general people and culminating with a containment doctrine, an ambitious race for space supremacy, dangerous military buildups and the tremendous threat of nuclear proliferation which could lead to reciprocal annihilation.

Cold War propagandistic duels developed on a full-scale, meaning that they saturated several mediums including: news reports, historical revision, books, posters, pamphlets, comics, films, television talk-shows and radio programs. Nonetheless, political discourses, government reports, official declarations, protocols and visits abroad became a common feature to further propagandize the ideological disputes.

24 IANUARIE 1859: UNIFICARE, MODERNIZARE, EUROOPENIZARE

RUXANDRA VIDRAȘCU

Sărbătorirea în acest an a 148 de ani de la Actul Unirii, eveniment crucial al istoriei noastre încadrat în trendul trezirii la viața de stat unitară și independentă a popoarelor est și sud-est europene, a avut loc în circumstanțele intrării României în marea familie a Uniunii Europene. De la înălțimea acestei poziții de excepție, înfăptuirea Unirii din 1859 nu-și pierde cu nimic din unicitatea și caracterul său de eveniment de cotitură. Raportarea la Unirea din 1859 este pe deplin actuală prin multiplele sale interpretări de proces complex de creștere instituțională internă, de modernizare și europeanizare a societății.

1. Unificare

La 5 și 24 ianuarie 1859 s-au pus bazele statului modern român prin Unirea¹ principatelor Moldovei și Munteniei, sub conducerea principelui Alexandru Ioan Cuza (1859-1866). Actul politic în sine reprezintă materializarea demersurilor național-statale anterioare și o victorie a principiilor dreptului universal al popoarelor la autodeterminare, unificare și dezvoltare independentă².

Unirea din 1859 se distinge prin caracterul său democratic și libera exprimare a voinței populației, element de certă noutate în practica europeană³. În mod concret, odată cu înfrângerea Imperiului Rus (cea mai conservatoare forță a continentului) în Războiul Crimeii (1853-1856)⁴, Congresul marilor puteri de la Paris (1856) a recunoscut aspirația românilor din principate la unitate statală, a înlăturat protectoratul țarist și a instaurat un regim internațional cu menținerea unei suzeranități formale a Imperiului Otoman. În consecință, în țară s-a trecut la alegerea membrilor Adunărilor Elective din Iași și București. Acestea din urmă au desemnat, prin vot, același domn în ambele prin-

cipate în persoana colonelului Alexandru Ioan Cuza⁵. Marile puteri au acceptat „unirea personală” a Moldovei cu Țara Românească, în timp ce elita de la București și Iași a decis să imprime un curs și mai energic evenimentelor. Astfel, s-au adoptat măsuri ferme de unificare instituțională, juridică și economică depășind cu mult prevederile Convenției de la Paris (1858), care se refereau doar la „o unire la vârf” cu administrații și armate separate. În cele din urmă, puterile europene vor confirma unirea deplină a Principatelor Române în 1861.

Atenția liderilor epocii s-a concentrat inițial pe unificarea guvernării, a administrației și armatei și pe obținerea dreptului la reprezentare diplomatică proprie⁶. Până în vara anului 1861 s-au contopit administrațiile centrale și locale, forțele locale armate și de ordine internă, serviciile poștale, vamale, sanitare și statistice. În 1864 s-a promulgat – după aprobarea prin plebiscit – *Statutul Dezvoltător al Convenției de la Paris*, practic prima Constituție a României moderne. La rândul său, reforma agrară⁷ din august 1864, prin care s-au împrumțat sute de mii de țărani, a pus capăt unor privilegii de tip nobiliar; anterior, în 1863, statul a secularizat averile mănăstirești care reprezentau 25% din suprafața țării⁸.

Puterea armată s-a situat printre prioritățile conducerii României, în calitatea acesteia de garant al existenței de stat și al integrității teritoriale. La ceremonia de introducere a noilor drapele de luptă din 13 septembrie 1863, principele Alexandru Ioan Cuza sublinia: „*Steagul e România. Acest pământ binecuvântat al patriei, stropit cu sângele străbunilor noștri și îmbelșugat cu sudorile muncitorului. ...Steagul e, totodată, trecutul, prezentul și viitorul țării, întreaga istorie a României!*”.

■ **Principele Alexandru Ioan Cuza, în hlamidă domnească (litografie după un portret de Al. Szathmary)**

Forțele armate din Moldova și Muntenia s-au întrunit inițial în tabăra de la Florești (aprilie 1859). Ulterior, în octombrie 1859, s-a creat Corpul Unic de Stat Major, iar în 1863, Statul Major General, cu patru secții. Între 1860-1861, s-au contopit unitățile terestre și fluviale, școlile militare, s-au introdus noile drapeluri de luptă (1862) etc. De asemenea, s-au elaborat regulamente și legi unitare: *Legea privitoare la instrucția armatei* (1860), *Legea pentru recrutarea armatei* (decembrie 1864), *Legea privitoare la ierarhia militară*, *Condica penală ostășească*, *Regulamentul serviciului de garnizoană*, *regulamentele pentru unități, manevre, evoluții, serviciul de artilerie* etc.⁹

Demersurile de unire din 1859-1866 s-au intersectat cu cele de câștigare a independenței. Convenția de la Paris recunoștea autonomia deplină a României (Principatele Unite) și interzicea orice amestec otoman sau țarist în țară. Autonomia deplină, integritatea frontierelor, securitatea internațională se plasau sub garanția colectivă a puterilor europene. Bucureștii au insistat prin negocieri și acțiuni politice și militare să atingă și obiectivul independenței de stat. Adoptarea Statutului Dezvoltător, instaurarea monarhiei ereditare în persoana

prințului Carol de Hohenzollern-Sigmaringen, confirmat prin plebiscit, elaborarea Constituției din 1866¹⁰ sunt tot atâtea inițiative de cvasi independență. În cele din urmă, evoluția evenimentelor internaționale a condus către câștigarea statutului de independență pe câmpul de luptă în războiul din 1877-1878 împotriva Imperiului Otoman. Tratatul de la Berlin din 1878 a reconfirmat unirea din 1859, a consacrat independența de stat și a recunoscut unirea Dobrogei cu România. Se poate afirma că, în 1878, România își consolida definitiv unirea din 1859 și își potența capacitățile de a opta pentru o politică de alianțe în vederea realizării unor formule de cooperare internațională care să-i întărească capacitățile de apărare, securitatea, integritatea și independența de stat. Evoluând pe această direcție, România își va finaliza unificarea statală în 1918.

2. Modernizare

Depășirea orizontului societății rurale, a regimului nobiliar și a protectoratului străin a preocupat societatea românească cu mult timp înainte de 1859.

În 1821, sub conducerea lui Tudor Vladimirescu, s-a încercat o înnoire parțială din inițiativă internă.

Între 1830-1853, Imperiul Rus – cu azeziunea unor grupări interne conservatoare – a patronat elaborarea și aplicarea *Regulamentelor Organice*¹¹ în ambele principate. Constituții aristocratice, regulamentele stabileau regimul reprezentativ prin *Adunarea Legiuitoare*, formată în majoritate din boieri, precizau atribuțiile domnului, care avea inițiativa legislativă, era șeful guvernului și al miliției naționale. Întregul sistem era conceput din punctul de vedere al Rusiei¹², puterea protectorate, în vederea facilitării ingerinței în principate și a anexării lor treptate în drumul spre Constantinopol.

Revoluția de la 1848-1849 – cea mai pregnantă expresie a valului revoluționar european în Est – și-a propus modernizarea¹³ rapidă a societății prin măsuri radicale și prin acțiuni concomitente politice, sociale și militare. Nicolae Bălcescu¹⁴ s-a ilustrat atunci în calitate de doctrinar principal al modernizării revoluționare și democratice, în timp ce Avram Iancu a organizat și condus o redutabilă armată populară în Transilvania.

Transformările structurale din România de după 1859 s-au realizat în conformitate cu proiectul de modernizare¹⁵ a societății, cristalizat în perioada 1848-1859, în raport cu realitățile interne și internaționale. Promotorii acestui proiect, grupați în așa-

numita Partidă Națională¹⁶, exprimau puncte de vedere aparținând curentelor predominant liberale, manifestate cu insistență în cursul revoluției din 1848-1849. „*Flanul lor de viitor e de altfel evident, nota la 31 iulie 1848, Nesselrode, ministrul de Externe al Rusiei. El reiese din program și proclamațiile lor nu-l ascund. Este cel de a restaura [...] antica lor naționalitate, adică de a înceta să fie provincii și de a constitui, sub numele regatul daco-roman, un stat separat și independent, la formarea căruia îi invită pe frații lor din Moldova, din Bucovina, din Transilvania și din Basarabia. Realizarea unui astfel de plan, dacă s-ar lăsa liberă îndeplinirea lui, ar avea consecințe serioase*”¹⁷.

În principal, proiectul de modernizare¹⁸ – cu variantele sale moderate, radicale și chiar moderat-conservatoare, cristalizat în cursul unor dezbateri din care nu au lipsit disputele – viza: susținerea intereselor naționale în acțiunile externe și interne; formularea realistă a acestor interese naționale și afirmarea lor inteligentă și cutezătoare, în acord cu interesele europene, emanciparea economică, politică, socială, culturală a românilor; crearea unui stat modern, unificat și independent de inspirație occidentală și a unui regim politic axat pe drepturile omului și cetățeanului, pe un sistem de guvernare democratică, pe desființarea privilegiilor nobiliare și a discriminărilor etnice și religioase; restructurarea regimului proprietății, reorganizarea capitalistă a economiei, reducerea în timp scurt a decalajelor față de Occident etc.; totodată, se impunea, ca o condiție esențială a emancipării naționale, înlăturarea diverselor forme de stăpânire străină din toate provinciile istorice (pentru început în principatele Muntenia și Moldova, ulterior în Transilvania și Basarabia).

În circumstanțele epocii (predominarea societății rurale târzii în principate, forța deosebită a marilor deținători de moșii, slăbiciunile clasei mijlocii, firava tradiție a unei vieți politice democratice, vecinătatea imperiilor conservatoare otoman, habsburgic și rus, eșecul măsurilor radical-revoluționare din 1848-1849), elita de la mijlocul secolului al XIX-lea a optat pentru o strategie specială de modernizare. Ea ilustra „un compromis istoric” între modalitatea de construcție social-statală liberal radicală și democrat-liberală, experimentată în revoluția din 1848-1849 și scenariul modernizării „organice, în etape”, de inspirație conservatoare.

Astfel, s-a pus accentul pe realizarea unor „platforme comune” și a unor înțelegeri între gru-

**Împăratul Napoleon al III-lea
a fost un sprijin de nădejde
al domnitorului român**

pările radicale, moderate și conservatoare sub semnul priorității interesului național. Reformele sociale și economice urmau să se aplice succesiv pe termen mediu, evitându-se măsurile drastice care ar fi provocat tulburări fratricide și ar fi furnizat imperiilor vecine pretexte de intervenție armată.

În optica liderilor români, statul urma să se transforme într-un instrument de forță al modernizării, cu accent pe înnoirea completă a instituțiilor sale. Cu aportul statului urmau a fi promovate reforme economice, sociale și culturale, distingându-se îndeosebi cele din domeniile apărării, justiției, sănătății și învățământului. Prin aparatul său militar și de ordine modern statul va oferi atât stabilitate relativă în țară, cât și o importantă protecție externă, descurajând tentativele străine de stopare a reformelor prin presiuni armate și diversiuni¹⁹.

Unioniștii înțelegeau să transforme „România Mică” într-o bază pentru susținerea luptei naționale în provinciile istorice și pentru „reunirea lor cu țara”. Scenariul respectiv se derula și în alte zone europene în Italia sau Germania, în Serbia, Muntenegru etc.

Regimul politic s-a modernizat în conformitate cu orientările avansate ale secolului al XIX-lea. România era prevăzută cu o Constituție (pentru început, cea cuprinsă în Convenția de la Paris din 1858, elaborată după consultarea populației, apoi Statutul Dezvoltător din 1864). Constituția garanta egalitatea locuitorilor în stat, dreptul de proprietate, libertățile de asociere și de exprimare etc. Confruntat cu disputele politicianiste și cu stagnarea modernizării, Alexandru Ioan Cuza²⁰ și moderații conduși de prim-ministrul Mihail Kogălniceanu au introdus un regim relativ autoritar cu un executiv foarte puternic (2/14 mai 1864)²¹. În perioada următoare au fost promovate reforme sociale și instituționale vitale pentru țară, înregistrându-se progrese remarcabile. Cu toate acestea, noul sistem de guvernământ a provocat reacții negative (legate de imixtiunile guvernului în alegeri, de concesiunile oneroase etc.) și opoziții stărnind îngrijorări și în cancelariile europene. Principele Cuza scrie împăratului Napoleon al III-lea prezentându-i măsurile adoptate, dar și lipsa de experiență și o serie de erori, în final arătându-se dispus să abdice în favoarea unui prinț străin. Pe acest fond agitat, Al. I. Cuza a trebuit să abdice (11/23 februarie 1866)²². Într-o scrisoare adresată generalului Nicolae Golescu, el preciza că doar un principe străin putea asigura viitorul României. Desemnarea ca șef al statului, în mai 1866, a prințului Carol de Hohenzollern-Sigmaringen a marcat o nouă etapă, de contribuții esențiale la asanarea mediului politic, maturizarea comportamentului clasei politice, cristalizarea sistemului echilibrului politic cu două mari partide – liberal și conservator.

Deceniile de după 1866 s-au caracterizat prin modernizări succesive, preponderent în domeniile instituțiilor statului, perfecționării regimului politic democratic, încurajării capitalului național și economiei naționale. Burghezia națională și-a consolidat pozițiile economice și politice, îndeosebi cu aportul remarcabilului lider liberal Ion C. Brătianu. În timpul guvernărilor sale – mai ales cea de la 1876-1886 – s-au adoptat măsuri de stimulare a industriei și serviciilor, de valorificare a resurselor bogate cerealiere și petroliere. Dezvoltarea învățământului a cunoscut ritmuri alerte, s-a remodelat sistemul de apărare.

Declararea independenței de stat în mai 1877, comportarea exemplară a armatei și populației în Războiul de Independență din 1877-1878 și proclamarea regatului în 1881 au propulsat România la

rangul de actor internațional semnificativ în estul și sud-estul continentului. Cu toate că persistau încă decalaje și disparități sociale, economice și culturale, România avea resursele necesare și era în măsură să accelereze procesele de înnoire, atât la nivelurile societății, cât și în construcția național-statală.

Modernizarea militară. Sistemul modern de apărare s-a constituit în baza măsurilor din anii 1854-1866 și a legislației adoptate la 1868, 1872, 1874, 1882-1888 aplicată cu stăruință prin grija lui Carol I. La baza acestuia se aflau: dreptul și obligația cetățenilor de a participa la instrucția militară și la apărare, serviciul militar obligatoriu („armata de mase”); liberul acces la funcții și grade militare în raport cu pregătirea fiecăruia; organizarea forțelor armate în trupe permanente și nepermanente, model de inspirație europeană (prusiană) etc. Principiile organizării puterii armate cu aportul întregii populații fuseseră fundamentate în cursul revoluției franceze din 1789-1794. Astfel, „Revista Militară” evidențiază în 1871: „*amenințați neconținți în interesele noastre cele mai scumpe și supuși, rând pe rând, când la umilințe neiertate, când la contestarea drepturilor noastre seculare, românii nu pot afla scăparea decât într-o armare generală*”.

Cu trecerea anilor – cu ajutorul misiunilor militare franceză și prusiană – s-a întărit forța numerică și materială a armatei, s-a perfecționat instrucția și s-a format școala românească de comandă și stat-major. Personalități precum Alexandru Ioan Cuza, Carol I, generalul I. E. Florescu etc. au avut contribuții importante la edificarea sistemului național de apărare. Operațiile și acțiunile desfășurate de forțele armate în 1877-1878 au impus – prin amploare, grad de dificultate și performanțe – prestigiul politico-militar al României în Europa.

3. Europeanizare

Procesul de unificare, de independență statală și de modernizare a României a inclus o evidentă și constantă componentă de europeanizare. Europeanizarea în sine completa și reactualiza tradițiile societății românești centrate pe latinitatea poporului și pe o veche comunitate de interese. Elitele care au condus și gestionat acest proces s-au format la școala europeană. Mulți unioniști activau în societățile politice oficiale și secrete (ale carbonarilor, și masonilor) și participaseră la luptele revoluționare din Occident din 1848-1849²³.

Prezența unor fruntași politici și oameni de cultură în Vest și prestația lor de înalt nivel au contribuit la mai buna cunoaștere a problemelor românești de către statele europene, din Marea Britanie, până în Piemont, din Franța până în Germania. Un adevărat val de filo-românism – cu epicentrul în Franța lui Napoleon al III-lea – s-a extins în Europa și a sensibilizat cancelariile și opinia publică. Democrații, masonii, istoricii, medicii, artiștii, liberalii și revoluționarii occidentali pledau pentru eliberarea „poporului latin de la Dunăre și Marea Neagră”, de sub „tirania” otomană și țaristă²⁴. Stimulați de aceste manifestări favorabile, fruntașii unioniști au căutat atât să adapteze cele mai importante curente de idei și instituții din epocă la societatea noastră, precum și să racordeze spiritualitatea și societatea românească la Europa, cu prioritate la Occident. Se aprecia că integrarea în comunitatea statelor civilizate occidentale – în formele acelor vremuri – ar fi alimentat direct și rapid curente și tendințele de modernizare internă, ar fi contracarat „psihozele de insulă latină izolată” în Orient și ar fi oferit garanții robuste – diplomatice, politice și militare – pentru dezvoltarea național-statală independentă.

Europenismul a dominat politica externă și de alianțe a României moderne²⁵. Încă din preliminariile Unirii din 1859, elita noastră politică s-a aliniat la principalele orientări, tendințe și interese occidentale în tratarea agendei de relații internaționale. S-a insistat ca interesele românești să devină parte a intereselor europene. Simultan, scopuri și obiective europene au fost incluse masiv pe agenda diplomatică națională. Statul unit a fost pus sub protecția puterilor europene, demers privit cu ostilitate la St. Petersburg și, parțial, la Istanbul. Până în 1866, Bucureștii au sprijinit marile inițiative ale Parisului, Franța fiind puterea care exprima prioritățile europene ale momentului²⁶. După 1878, România a optat pentru alianța defensivă cu Austro-Ungaria și Germania, sub presiunea implicării țariste agresive în Balcani. În aceeași perioadă s-au susținut prioritățile europene în dezbaterile asupra regimului Dunării și al Strâmtoarelor Bosfor și Dardanele. „Gazeta de Transilvania” evidenția, în noiembrie 1878, că este în interesul statelor vecine „ca România să devină prin noua poziție ce o ocupă la litoralul Mării Negre și la Gurile Dunării un adevărat scut al libertății și civilizațiunii în Orient”.

■ Principatele Unite ale Moldovei și Țării Românești

Într-adevăr, Bucureștii s-au manifestat ca un spațiu de libertate și adăpost pentru democrații și patrioții din țările Europei Est-Centrale pentru socialiștii sau luptătorii împotriva absolutismului țarist și otoman. Constituția din 1866, de inspirație belgiană, permitea acordarea simplificată a azilului politic. Polonezi, bulgari, sârbi, albanezi, greci, armeni etc. s-au refugiat în țara noastră și au primit ajutor oficial sau oficios în favoarea luptei lor de emancipare națională. Se perpetua, astfel, o autentică tradiție a locului, dar se exprima și o atitudine politică profund europeană, democratică.

Examinarea direcțiilor promovate de România în problemele Balcanilor ilustrează odată în plus realismul și europenismul liderilor săi. Pentru București, Balcanii trebuiau încurajați să se emancipeze de dominația otomană, să edifice state naționale și să rămână în afara disputelor dintre marile puteri. Între statele din regiune trebuiau să primeze relațiile de cooperare și de echilibru de putere. România²⁷ a intervenit pe această direcție în cel de-al doilea Război Balcanic (1913), declanșat între Bulgaria și foștii parteneri ai acesteia din coaliția antiotomană. Marile puteri au salutat pacea de la București din 1913, ca fiind o contribuție la menținerea echilibrului regional și atitudinea echidistantă a statului român. În același timp, statele semnatare se angajau să respecte identitatea culturală a românilor din Balcani²⁸.

Interesul României pentru democratizarea Europei, pentru promovarea principiilor „Europei Națiunilor” era întărit și de aspirația legitimă de unire cu provinciile istorice menținute încă între frontierele imperiilor Austro-Ungar și Rus. În epocă, se studiau la București câteva scenarii de unificare pe căi diplomatice și militare. Toate forțele politice considerau că Imperiul dualist Austro-Ungar nu avea viitor. În aceste condiții, conservatorii și regele Carol I puneau accent pe obținerea unei largi autonomii în Transilvania, contând pe un serios ajutor german. Ionel I. C. Brătianu și conservatorii democrați se vor orienta treptat spre ralierea la Antanta, alianță care promitea acceptarea cererilor naționale românești.

Cu toate acestea, la începutul secolului al XX-lea, când Europa amenința să se scindeze în două blocuri ostile (Puterile Centrale și Antanta), liderii români au pledat împotriva adversităților dintre marile puteri occidentale și în favoarea soluționării

crizelor și conflictelor pe cale negociată. Este cunoscută în acest sens strădania regelui Carol I de a bloca evoluția ciocnirilor de interese spre război în preliminariile declanșării conflagrației mondiale din 1914-1918.

În cele din urmă, pe fundalul Primului Război Mondial, al revoluțiilor național-democratice din Europa Est-Centrală și al dezmembrării imperiilor multietnice, Europa s-a refăcut pe temelii mult mai corecte, într-o direcție apropiată de proiectul „Europei Națiunilor”; într-un astfel de sistem s-a definitivat edificiul statal național al României de la 1918, pe deplin unificată și modernizată politic. Deși persistau serioase rămăneri în urmă în construcția economică, decalaje sociale chiar periculoase, tensiuni politice manifeste la diferite eșaloane ale societății, România se fixase solid pe o traiectorie modernă europeană. Ea era conștientă de rolul său de „avangardă a Occidentului” la Gurile Dunării și în Marea Neagră, de avanpost al democrației, coabitării interetnice și inter-religioase și de deschidere spre cooperarea între civilizații și culturi²⁹.

Europenizarea era pe deplin maturizată în anii interbelici 1919-1939, fiind însă dramatic contestată în cel de-al Doilea Război Mondial³⁰. Europenizarea a devenit ulterior „adversar principal” al regimului comunist, în perioadele sovietizării forțate și ale dictaturii totalitare. Administrațiile totalitare au încercat să izoleze România de Occident, au sancționat cele mai simple exprimări de opinie în favoarea acestuia, au cenzurat rigid legăturile la nivelurile oficial și individual „cu satele capitaliste”. Zeci de mii de intelectuali, politicieni, tehnicieni, lucrători – acuzați de simpatii pro-occidentale – au fost drastic sancționați. În cele din urmă, falimentul regimului totalitar a fost total, chiar și în sfera mentalităților. Interesul populației față de Occident nu a încetat să crească. La fel și admirația în raport cu performanțele economice și culturale ale Vestului, față de libertățile politice și civile sau de nivelul de trai. Un imens orizont de așteptare, o credință într-un viitor mai bun se asociau strâns cu Occidentul în România în anii dinaintea prăbușirii comunismului. Este și motivul pentru care, după revoluția din decembrie 1989, adeziunea populară pentru aderarea României la NATO (2004) și Uniunea Europeană (2007) a atins cote impresionante.

Concluzii

– România anului 1859 prefigura în liniile sale esențiale contururile unei țări unificate, modernizate și europenizate. Traducerea în fapte a proiectului unionist s-a împlinit cu obstinație decenii de-a rândul, până la începutul mileniului III. Depășind crize interne și internaționale, războaie pustiitoare, invazii repetate, campanii totalitare de exterminare fizică și spirituală (Holocaustul, teroarea comunistă), proiectul unionist, democratic și european nu și-a pierdut vigoarea și capacitatea de a mobiliza societatea. Explicația rezidă în justețea lui, în dreptatea scopurilor și obiectivelor pe care le-a promovat, în capacitatea elitelor și a categoriilor largi ale populației de a se identifica cu el, de a-l reconfigura și reînnoi și promova neîntrerupt. Dezvoltarea conștiinței naționale moderne s-a conjugat cu respectul față de democrație, cu înțelegerea altor culturi, cu stimularea comportamentelor fraternalitate.

– Demnă de evidențiat a fost capacitatea elitei unioniste din 1859 de a elabora și aplica strategii și politici adecvate proiectului de construcție statală și societală. Ele s-au întemeiat pe corecta estimare a resurselor interne, a situației internaționale și a posibilelor alianțe. Scopurile și obiectivele au fost clar formulate și în subordinea lor s-au plasat modalități curajoase de materializare.

S-a obținut, astfel, împlinirea strategiei interesului național, cu mobilizarea populației. Un rol deosebit a revenit funcției de activizare a ideologiei naționale, axată pe latinitatea românilor, pe unitatea de teritoriu, pe tradiții, cooperare și europenitatea lor. Atașamentul față de valorile civilizației europene s-a transformat într-un element de identificare a românismului în peisajul doctrinelor moderne din Europa Est-Centrală.

– Unirea din 1859 și fondarea statului național modern s-au soldat și cu remarcabile consecințe politico-militare și geopolitice. Pentru prima dată după secole de invazii și ocupații străine, nucleul politico-teritorial românesc a fost prevăzut cu un statut internațional și cu instrumentele de forță capabile să-i asigure protecția. Garantarea securității statului s-a reflectat pozitiv în dinamica proceselor interne de creștere social-economică, culturală și demografică. Sensul prefacerilor impus în 1859 va fi amplificat de câștigarea Independenței în 1878 și de Marea Unire din 1918.

– Ascensiunea unui nou actor în spațiul geopolitic est și sud-est european a stimulat tendințele de înnoire a vieții internaționale într-o direcție națională și democratică, contrară celei afișate de puterile autocratice din regiune.

– Proiectul unionist din România anului 1859 și-a menținut vigoarea și datorită susținerii europene pe care a primit-o. Cele mai avansate cercuri politice, diplomatice, culturale din Occident au încurajat acest proiect, uneori l-au patronat, el corespunzând valorilor fundamentale ale europenismului, contribuind într-o proporție semnificativă la extinderea europenismului dincolo de fruntariile geopolitice ale Occidentului.

– Actul de unire din ianuarie 1859 a permis inițierea unor demersuri constante de constituire și dezvoltare a puterii militare a României. Miliția pământeană dinaintea de 1859 – care a favorizat dubla alegere a colonelului Alexandru Ioan Cuza în fruntea statului – s-a transformat în nici 10 ani într-o armată modernă. Peste 100 000 de oameni bine antrenați și echipați au impresionat Europa în cursul Războiului de Independență din 1877-1878. În preliminariile Primului Război Mondial, disponibilul de mobilizare atingea nivelul unei „armate de mase” de 800 000 de oameni. Se împlinea pe undeva aspirația domnitorului Alexandru Ioan Cuza, care afirma în 1859: „*Ca român simt nevoia să înalț țara mea în ochii națiunilor și în propria ei stimă; ca principe sunt convins de necesitatea de a acționa cu vigoare și hotărâre, să trag pentru fericirea și independența poporului meu, tot folosul din evenimentele care se pregătesc*”.

¹ Pe larg în I. Filitti, *Alegeia de la 24 ianuarie 1859*, București, 1938; D. Berindei, *L'Union des Principautés Roumaines*, București, 1966.

² Detalii în Institutul de Istorie al Academiei, *Studii privind Unirea Principatelor*, București, 1959.

³ A. Oțetea, *Însemnătatea istorică a Unirii*, în „Studii” (12), 1959, 1, pp. 21-41.

⁴ Pe larg în J. Ancel, *Manuel historique de la Question d'Orient (1792-1930)*, Paris, 1931.

⁵ D. Berindei, *Portrete istorice*, București, 2002, pp. 263-275; M. Cojocaru, *O „ipoteză nouă” privind dubla alegere ca domn a colonelului Alexandru Ioan Cuza*, în *Itinerarii istoriografice*, Iași, 1996, pp. 439-448.

⁶ A. Oțetea, *Marile puteri și unirea Principatelor Române*, în *Omagiu lui Ion Lupaș*, București, 1943, pp. 667-679.

⁷ I. Ghica, *Convorbiri economice*, în *Scrieri*, 1, ed. Petre V. Haneș, București, 1914, p. 264.

⁸ C. C. Giurescu, *Suprafața moșilor mânăstirești secularizate la 1863*, în „Studii” (12), 1959, 2, pp. 148-157.

⁹ Pe larg în V. Nădejde, *Centenarul renașterii armatei române (1830-1930)*, Iași, 1930.

¹⁰ I. C. Filitti, *Izvoarele Constituției de la 1866* pp. 13-14.

¹¹ I. C. Filitti, *Domniile române sub regulamentul organic. 1834-1848*, București, 1915, p. 121.

¹² G. Petrescu, D. A. Sturdza, D. C. Sturdza, *Acte și documente relative la Istoria Renașterii României*, Vol. II, *Acte și documente de la 1844 până la încheierea Tratatului de Paris din 30 martie 1856*, Nr. 89, *Circulara comitetului Nesselrode către misiunile diplomatice ale Rusiei*, din 19-31 iulie 1848, Tipografia Carol Göbl, București, 1889, pp. 4-8.

¹³ Pe larg în D. Berindei, *Revoluția română din 1848-1849. Însemnătatea și programele sale*, București, 1998.

¹⁴ N. Bălcescu, *Question économique des Principautés Danubiennes*, în *Opere*, I, 2, introducere G. Zane, București, 1940, pp. 3-89.

¹⁵ Pe larg în Gh. Chiriță, *Organizarea instituțiilor moderne ale statului român (1856-1866)*, București, 2000.

¹⁶ Pe larg în M. Cjocararu, *Partida Națională și constituirea statului român (1856-1859)*, Iași, 1995.

¹⁷ G. Petrescu, D. A. Sturdza, D. C. Sturdza, *op. cit.*, p. 6.

¹⁸ Pe larg în Gh. Platon, V. Russu, Gh. Iacob, V. Cristian, I. Agrigoroaiei, *Cum s-a înfăptuit România modernă* Iași, 1993.

¹⁹ Vlad D. Matei, *Rolul lui Alexandru Ioan Cuza în făurirea României moderne*, în „Studii și articole de istorie”, VI (1964), pp. 93-114.

²⁰ Pe larg în C. C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, ediția a II-a, București, 1970.

²¹ A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza Vodă* 2, Iași, 1903, p. 398.

²² A. Zub, *Domnul Unirii – prezență postumă*, în *Academia Română. Memoriile Secției de Științe Istorice și Arheologie*, București, sr. 4, t. 24, 1999, pp. 27-36; A. Filimon, *Abdicarea lui Cuza și situația Principatelor în anul 1866 în viziunea diplomaților belgieni*, în *Național și social în istoria românilor*, Iași, 1997, pp. 389-404.

²³ Academia Română, Secția de Științe Istorice și Arheologice, coordonator D. Berindei, *Istoria Românilor, Constituirea României Moderne (1821-1878)*, Vol. VII, Tom I, Editura a Enciclopedică, București, 2003, pp. 1-15.

²⁴ D. Berindei, *South Eastern Europe and the Great Peace Treaties. 1815-1878*, în *Great Peace Congresses in History, 1648-1990*, Utrecht, 1993, pp. 53-60.

²⁵ Pe larg în, M. Stroia, *Români, marile puteri și sud-estul Europei*, București, 2002.

²⁶ Pe larg în J. Duroselle, *L'Europe de 1815 à nos jours: vie politique et relations internationales*, Paris, 1993.

²⁷ M. Macuc, *Considérations regardant l'action politico-militaire de la Roumanie en 1913*, în „Revue Internationale d'Histoire Militaire”, nr. 76, ediția electronică, www.stratisc.org/partenaires.

²⁸ M. D. Peyfuss, *Chestiunea aromânească. Evoluția ei de la origini până la pacea de la București (1913) și poziția Austro-Ungariei* Colecția „Biblioteca Enciclopedică de Istorie a României” coordonată de Ș. Papa-coștea, trad. de N.- Ș. Tanașoca, Editura Enciclopedică, București, 1994, pp. 109-121.

²⁹ Academia Română, Secția de Științe Istorice și Arheologice, coordonator Gh. Platon, *Istoria Românilor, De la independență la Marea Unire (1878-1918)*, Vol. VII, Tom II, Editura a Enciclopedică, București, 2003, pp. 396-420.

³⁰ Academia Română, Secția de Științe Istorice și Arheologice, coordonator I. Scurtu, *Istoria Românilor, România întregită (1918-1940)*, Vol. VIII, Editura Enciclopedică, București, 2003, pp. 463-559.

JANUARY 24th 1859: UNIFICATION, MODERNIZATION, EUROPENIZATION

On 24 January 1859 the Romanians themselves overcame the imposed separation when the assemblies at Bucharest and Iasi unanimously elected the same man, Alexandru Ioan Cuza, governor of both principalities. In the following two decades, Romania evolved from a personal union (the “United Principalities”) of two vassal principalities (Moldavia and Wallachia) under a single prince to a full-fledged independent kingdom with a Hohenzollern monarchy. Between 1859 and 1866 the administrative and legislative unification of the new state took place, as well as its organisation according to modern principles.

Romanian political elites contributed to the modernization and homogenization of the social, economic, military, administrative and political structures that had started in the preceding decades. In the first half of the 19th century, the Romanian principalities began a process of europenisation by distancing from the Oriental Ottoman world and tuning into the revolutionary and spiritual space of the Western Europe. Ideas, currents, attitudes from the West were more than welcome in the Romanian world, which was undergoing an irreversible process of modernization.

INDEPENDENȚA, IMPERATIV AL AFIRMĂRII EUROPENE A ROMÂNIEI

prof. univ. dr. MARIA GEORGESCU

Intrarea României, în 1878, ca actor distinct pe scena internațională a marcat trecerea într-o altă etapă a procesului de modernizare, individualizare valorică și europenizare a societății românești. Dobândirea statutului de independență a reprezentat încununarea unei îndelungate străduințe naționale manifestate în cadrul general european în care evolua atunci națiunea română. Ruperea legăturilor cu puterea suzerană și înlăturarea restricțiilor impuse de puterile garante au permis României să acceadă mai temeinic pe făgașul dezvoltării capitaliste, să sporească ponderea contribuției sale politice, economice și culturale pe continent, să întărească legăturile cu românii aflați sub stăpâniri străine și să devină o componentă importantă a echilibrului european. La români, această pătrundere spre modernitate s-a făcut – ca în întreaga Europă Centrală și de Sud-Est – mai târziu, „adesea prin mijloace întempestive” și „pe seama unui complex de factori, între care ideea națională a jucat un rol eminent. Ea a fost însoțită în același timp de nevoia unei rapide modernizări impusă de marele decalaj existent în raport cu lumea apuseană”. Din analiza acestui proces în istoriografia română, rezultă un dublu paradox: „un *paradox al apartenenței*, care a dus la metafora insulei latine într-o mare slavă, în timp ce proiectul redresării se întemeia în esență pe un raport privilegiat cu latinitatea apuseană; și un *paradox al simultaneității*, al sincronizării cu Occidentul prin arderea etapelor”¹.

Acțiunea pentru edificarea unui stat unitar și independent modern a fost un punct central al programului de renaștere națională, program în concordanță cu principiile europene ale secolului al XIX-lea: liberalismul și naționalismul. Acest deziderat afirmat, fie voalat, fie răspicat, în funcție de împrejurările externe, a ajuns o problemă de

interes european în condițiile în care spațiul politic românesc devenise țintă a înaintării Rusiei spre Strâmtori. Națiunea română, ca parte integrantă a Europei politice și culturale a timpului, a știut să speculeze cu abilitate jocul de forță dintre marile puteri, pentru a-și atinge treptat obiectivele. Așadar, influența factorului extern a fost deosebit de importantă și uneori decisivă în acest proces evolutiv al existenței noastre istorice.

Obținerea atributelor de independență a făcut obiectul unei acțiuni perseverente de aproape două decenii, care a demarat odată cu instalarea lui Alexandru Ioan Cuza ca domn al Principatelor Unite. În paralel, statul român s-a angajat în modernizarea și sincronizarea structurilor social-economice și politico-instituționale cu Occidentul european, încercând totodată înlăturarea unor vechi reminiscențe feudale sau a unor înrădăcinate moravuri orientale – turcești, fanariote sau rusești. Acest efort a cuprins transformări în toate domeniile, de la înfăptuirea reformei agrare și a celei electorale, la dotarea cu instituții moderne, printre care armata a ocupat un loc preferențial; de la construcția infrastructurii (căi ferate, șosele etc.) la asigurarea reprezentativității internaționale ș.a.

Ulterior, domnitorul Carol I și-a asumat de la început politica externă a tânărului stat român, colaborând cu oamenii politici aflați la cârma țării în vederea largirii autonomiei și dobândirii independenței. De altfel, elita politică românească conferise un sens național instalării unui prinț străin dintr-o familie domnitoare din Europa Occidentală și cu ereditatea succesiunii. Prințul străin însemna un pas spre independență, reprezenta asigurarea prestigiului și autorității țării în raporturile cu statele suverane europene, asigura eliminarea imixtiunilor străine în problemele interne și prezenta o garanție a stabilității în viața politică internă prin situarea domnitorului deasupra intereselor grupărilor

**Carol I, principe și rege al României
(1866-1914)**

politice, asumându-și, totodată, un rol ponderator. Istoria va confirma valabilitatea acestei opțiuni. Prevalându-se de prestigiul Casei de Hohenzollern, de relațiile de rudenie cu monarhii europeni, Carol I a încercat să propulseze o serie de proiecte și acțiuni vizând dobândirea independenței pe cale diplomatică. În acest sens se înscriu demersurile sale particulare către Curțile puterilor garante.

Independența devenise o aspirație împărtășită de cei mai mulți oameni politici; ei se diferențiau doar prin alegerea momentului și prin căile de concretizare, concepute în mod diferit.

Liberalii, în special cei radicali, preconizau folosirea tuturor împrejurărilor externe, de la insurecții în imperiile limitrofe, până la contradicții și ciocniri între marile puteri, spre a facilita înlăturarea tutelei otomane. Reprezentând burghezia în ascensiune, liberalii erau cei mai interesați să dezvolte o politică economică de stimulare a dezvoltării capitaliste. Elementele moderate considerau totuși că eforturile diplomatice pe lângă puterile garante erau cea mai bună cale.

Cercurile conservatoare militau pentru promovarea unei conduite ireproșabile față de puterile garante, a unei neutralități efective prin care să se împiedice orice încercare de folosire a teritoriului României ca bază de inițiere a unei insurecții în

imperiiile limitrofe sau de pregătire a unui război antiotoman în cooperare cu Rusia. Preocupate îndeosebi de menținerea existenței statale, conservatorii erau ostili proiectelor liberale de obținere a neatârării politice cu concursul eventual al Rusiei sau al mișcărilor insurecționale din Balcani. Dar, în condițiile în care, prin crearea Alianței celor trei împărați (1873), Germania, Austria și Rusia imprimau evenimentelor din centrul și sud-estul continentului un curs conservator, chiar liberalii încurajau activitatea diplomatică în sprijinul extinderii atributelor de suveranitate statală.

Indiferent de nuanța guvernelor care au condus țara în deceniul premergător Războiului de Independență, ele au recurs la diverse acțiuni diplomatice pentru redobândirea unor drepturi ca: reprezentarea diplomatică în capitalele europene; încheierea de convenții separate sau tratate cu diferite state; instituirea de decorații și posibilitatea de a bate monedă proprie; consacrarea pe plan interstatual a numelui de România ș.a. Nici abolirea jurisdicției consulare – problemă importantă și în vremea lui Cuza – nu a lipsit din agenda politicii externe românești. Unele dintre aceste demersuri s-au finalizat, având chiar impactul politic scontat, acela de a face din România un subiect de drept internațional. Cea mai importantă inițiativă a fost aceea a guvernării conservatoare ce s-a finalizat prin încheierea convenției comerciale cu Austro-Ungaria în 10/22 iunie 1875, pe baza principiului liberului schimb. Semnarea acestui document a marcat câștigarea unui nou atribut al suveranității naționale în relațiile cu Poarta. A fost încununarea unui efort de deschidere a României spre negocieri directe cu marile puteri, de redobândire a unui drept suveran, ce nu mai fusese exercitat de secole. În martie 1876 s-a semnat o convenție asemănătoare și cu Rusia, cu alte puteri încheindu-se doar aranjamente comerciale, dar oricum fiecare acceptase România ca par terner.

Elita politică românească – aceeași care a înfăptuit unirea cea mică – a adoptat o strategie de așteptare a condițiilor favorabile, înțelegând că neatârarea politică nu putea fi obținută decât în cadrul rezolvării „Chestiunii orientale”, unde principalii protagoniști erau imperiile rus și austro-ungar, ambele dornice să moștenească Semiluna. Momentul s-a ivit în anii 1875-1876 odată cu amplificarea luptei popoarelor din Balcani pentru emancipare națională și reizbuclnirea crizei orientale. După ce eforturile diplomației românești pentru obținerea neutralității absolute și garanțiilor speciale s-au dovedit iluzorii, a câștigat teren soluția

cooperării militare cu Rusia împotriva Imperiului Otoman, în pofida temerilor față de politica anexionistă a Sankt-Petersburgului, socotită tradițional ca principala amenințare pentru individualitatea statului român. Temeri care, de altfel, aveau să se dovedească întemeiate în primăvara anului 1878 prin ocupația rusă.

Proclamarea independenței absolute a României, la 9/21 mai 1877, a fost un act politic de mare curaj, a fost o altă manifestare a politicii „faptului împlinit”, inaugurată de români în 1859. Noul statut juridic internațional, recunoscut prin Tratatul de pace de la Berlin, din 1/13 iulie 1878, pune România în fața unor noi exigențe și răspunderi, obligând-o să mărească ritmul construcției moderne a statului, pentru a micșora decalajul care o separa de țările din Occidentul Europei. Intrarea în orbita civilizației occidentale, la care românii începuseră deja să se raporteze și spre care priveau, a implicat transferul unor modele apusene, făcut adesea fără discernământ, ceea ce a atras critici severe în epocă, dar care au stimulat în multe cazuri posibilitățile și disponibilitățile autohtone și au ajutat la transformarea societății românești în sens burghez și liberal, cu toate neîmplinirile sale. Suveranul și leadership-ul românesc au fost puși în situația să analizeze și să identifice direcțiile și mijloacele adecvate pentru a asigura țării prosperitatea economică și securitatea internă și externă. Așadar, și-au asumat responsabilitatea consolidării poziției țării, atât în interior, cât și în exterior, în condițiile în care, chiar de la Congresul de la Berlin, marile puteri au arătat că nu intenționau să trateze România pe picior de egalitate.

Primul pas al acceptării României în familia europeană a statelor suverane a fost recunoașterea independenței. Deși domnitorul Carol considera că era vorba de fapt „doar de o notificare și nu de o recunoaștere a independenței noastre pe care noi am proclamat-o și am apărat-o și am obținut-o prin armele noastre și de aceea n-o datorăm nimănui decât vitejiei armatei noastre”², diplomația românească a trebuit să țină seama de o serie de condiții și a reușit să prevină anumite presiuni externe. Prin Tratatul de la Berlin, recunoașterea independenței a fost condiționată de acceptarea de către guvernul român a cedării Basarabiei de Sud către Rusia în schimbul Dobrogei (art. 45) și de modificarea articolului 7 din Constituție cu privire la acordarea de drepturi politice străinilor (art. 44). Prima condiție a fost admisă de la început, apreciindu-se că nu se putea opune rezistență

Rusiei, în condițiile în care era sprijinită de celelalte puteri; cu toată nemulțumirea resimțită pentru pierderea celor trei județe din Basarabia, autoritățile române nu puteau ignora valoarea economică și geostrategică a Dobrogei, cu perspectivele deschise comerțului maritim. La modificarea Constituției, Parlamentul român a consimțit cu mare greutate, în 1879, pentru acordarea cetățeniei străinilor, în mod individual. Dacă cele trei imperii vecine au recunoscut noul statut internațional al României chiar în 1878, iar Italia în anul următor, Germania, Anglia și Franța au tergiversat până la 8/20 februarie 1880. Acceptul acestora din urmă a depins și de cererea expresă a cancelarului Otto von Bismarck ca guvernul român să admită răs-cumpărarea căilor ferate construite de o societate germană (afacerea Strousberg), odată cu plata unor costisitoare despăgubiri. Treptat, prin trimiterea unor misiuni speciale, România a obținut notificarea independenței și din partea celorlalte state europene și chiar de peste Ocean.

În pofida unor tensiuni și patimi sau a unor costuri însemnate, recunoașterea independenței a fost o victorie diplomatică ce a contribuit la consolidarea noului statut juridic al țării, fapt surprins și într-un raport din 14/26 mai 1880 al ministrului Spaniei la Berlin, cu misiune extraordinară la București, contele de Benomar, către ministrul afacerilor străine de la Madrid, C. O'Donnell-Abreu. Diplomatul spaniol aprecia că „acest nou stat. care se naște viguros, va realiza tot ceea ce omenște este posibil, în condițiile în care trebuie să înfrunte imense dificultăți pentru a se face auzit”, fiind totodată convins „că ori va pieri glorios ori se va impune în fața vecinilor săi”, asigurând în aceste locuri „triumful rasei latine asupra celei slave”³.

Schimbarea statutului juridic al României aducea firesc schimbări importante în sfera relațiilor internaționale, iar diplomația românească a căutat să se adapteze din mers situației. Astfel, chiar în ziua semnării Tratatului de pace de la Berlin, ministrul afacerilor străine, Mihail Kogălniceanu, trimitea o notă circulară către agenții diplomați ai României la Paris, Roma, Viena, Berlin, Sankt-Petersburg, Belgrad cu privire la măsurile ce se impuneau a fi luate de guvernul român. Printre acestea, figura în primul rând modul de reprezentare a statelor în România și a României în străinătate. „Guvernul român – se specifica în document – crede că-i va fi oportun de a transforma, chiar din prezent, agențiile diplomatice și consulatele generale de la București în legații ai căror titulari vor lua calitatea de trimiși extraor-

dinari și miniștri plenipotențiar. La fel, în virtutea principiilor reciprocității, oficiile diplomatice ale României în străinătate vor deveni legații, conduse de către trimiși extraordinari și miniștri plenipotențiar⁷⁴. Guvernul român își lua măsurile necesare pentru ca reprezentarea diplomatică reciprocă să asigure României, în clasamentul statelor suverane, locul cuvenit în concordanță „cu cifra populației sale, cu dezvoltarea resurselor sale economice, gradul său de civilizație și importanța poziției sale politice”⁷⁴.

Domnitorul Carol I – căruia Consiliul de Miniștri i-a acordat la 9/21 septembrie 1878 titlul de „Alteță regală”, recunoscut și pe plan internațional – s-a implicat personal în stabilirea noilor relații diplomatice nu numai pe lângă marile puteri, ci și pe lângă „statele de a doua mărime”. La 22 august/3 septembrie 1878, Carol îl anunța pe fratele său Fritz von Hohenzollern că: „În curând vor fi numiți la noi miniștri plenipotențiar și intenționăm să deschidem pe urmă și la noi legații în străinătate, ceea ce va da țării un cu totul alt prestigiu. Până acum reprezentanții noștri nu erau nici cai, nici măgari, iar poziția lor era foarte stânjenitoare”⁷⁵. În consecință, instituțiile de politică externă au fost reorganizate, începând cu Ministerul Afacerilor Străine și continuând cu agențiile din străinătate care au fost ridicate la rangul de legații. În acest sens, s-a realizat urgent o legislație pe măsură. Astfel, la 8/20 septembrie 1878, a fost promulgată legea privind stabilirea noilor ranguri diplomatice ale reprezentanților români în străinătate; la 9/21 ianuarie 1879 – legea de instituire a primelor nouă legații ale României în străinătate (Atena, Belgrad, Berlin, Istanbul, Londra, Paris, Roma, St. Petersburg, Viena) și de organizare a consulatelor, completată la 25 iunie/7 iulie 1880 cu legea privind stabilirea ierarhiei și atribuțiilor personalului misiunilor diplomatice.

Rezultatele pozitive ale acestor demersuri românești și importanța corespunzătoare acordată României de puterile europene în conformitate cu noua sa poziție politică și strategică în sud-estul continentului au fost sesizate de diplomații străini în misiune la București. De pildă, contele de Benomar, în același raport din 14 mai 1880, remarcă faptul că diplomația românească era „activă și vigilentă”, ținându-și guvernul la curent cu tot ceea ce îl interesa. În opinia sa, Bucureștiul era „un bun centru de informare pentru situația din Răsărit, lucru util și pentru principat”, dar și una dintre

capitalele cele mai scumpe din Europa, comparabilă cu Viena sau Berlin, fapt pe care-l considera paradoxal. În continuare, diplomatul spaniol sublinia că aproape toate puterile erau reprezentate la București „prin diplomați de mare anvergură”: „Contele Hoyos, care a fost ministrul Austriei la Washington, reprezintă Austria. Ministrul Germaniei, contele von Westhelen, a fost timp de opt ani prim consilier al Ambasadei imperiale de la Paris; din Italia a fost trimis contele Tor nielli, senator și vechi diplomat; din Rusia, prințul Uzurov, fost reprezentant al țarului la Roma; din Anglia, domnul White, unul dintre diplomații britanici cei mai reputeți pentru cunoașterea Răsăritului. Olanda, Grecia, Serbia au la București miniștri însărcinați cu afaceri”⁷⁶. În final, își exprima părerea privind posibilitatea ca România să dobândească statutul de Regat în destul de scurtă vreme. Previziuni ce s-au adevărit foarte curând.

La 14/26 martie 1881, Parlamentul a adoptat în unanimitate proiectul de lege prin care România era proclamată Regat. Consecință directă a cuceririi independenței, ridicarea României la rangul de Regat a avut o semnificație deosebită pe linia creșterii prestigiului internațional al suveranului și al țării, în special în Europa, reprezentând totodată un stimulent pentru desăvârșirea unității statale. La 10/22 mai 1881, domnitorul Carol I a adoptat titlul de Rege, organizându-se cu acest prilej somptuoasele serbări ale încoronării, ce au pus în evidență potențialul economic și cultural al Capitalei. De această dată, recunoașterea Regatului nu a întârziat, chiar dacă Rusia a ridicat unele probleme, iar Austro-Ungaria avea susceptibilitățile sale. Intervenția lui Bismarck la cabinetele de la Viena, Berlin și Sankt-Petersburg în favoarea României a fost de data aceasta benefică. Cancelarul de fier voia „să arate Europei occidentale și mai ales Franței că alianța celor trei împărați nu a fost perturbată de moartea țarului [Alexandru al II-lea]”⁷⁷. Era o confirmare a faptului că România intra în cuclele jocului de putere european.

La câteva zile după proclamarea Regatului, ministrul plenipotențiar al Franței la București, Jules Ducros-Aubert, sesiza într-un raport înaintat la Quai d’Orsay, dorința României de a deveni o Belgie la Dunărea de Jos, „care să răspândească în jurul ei exemplul și influența instituțiilor constituționale și al unei serioase dezvoltări materiale”⁷⁸. Pentru o astfel de dezvoltare armonioasă, România independentă trebuia să-și apere diplomatic și, la

▪ România după 1878

nevoie, militar statutul dobândit. Încetând să mai fie sub umbrela garanției marilor puteri, așadar la adăpost relativ de o posibilă invazie străină, România avea nevoie să-și asigure securitatea națională, imperativ rezultat din așezarea sa geopolitică, ce implica riscuri majore, și din insuficiența resurselor sale umane și materiale. Primii ani de independență petrecuți în arena diplomatică europeană constituiseră o experiență dură. Atitudinea amenințătoare a Rusiei imediat după Războiul de Independență au întărit la București mai vechea percepție că Rusia reprezenta principala amenințare la adresa individualității statului român. Pe de altă parte, raporturile României cu Austro-Ungaria au ajuns în perioada 1880-1883 la o stare gravă de încordare în legătură cu regimul internațional al Dunării. Modul în care a fost tratată România în „chestiunea Dunării” îi afecta în mod alarmant nu numai interesele comerciale, ci și suveranitatea, ceea ce guvernul de la București nu putea accepta. Tensiunile politice și ostilitatea Dublei Monarhii – în centrul căreia se situa permanent problema românilor din imperiu – au atins cote alarmante, conducând la o izolare diplomatică deplină a României. Conducerea

politică de la București trebuia să găsească soluția optimă a supraviețuirii, în funcție de interesele naționale fundamentale și de amenințările majore: o alianță cu marile puteri pentru a face față presiunilor din exterior.

Oțiunea Suveranului și a cabinetului liberal condus de Ion C. Brătianu, oțiune ce avea adepți și în tabăra conservatoare, mai ales printre junimiști, a fost încheierea la 18/30 octombrie 1883 a unei alianțe defensive cu Austro-Ungaria, la care a aderat în aceeași zi Germania, iar în 1888, Italia. Prin acordul cu Puterile Centrale, România a ieșit din izolarea politică, a primit garanții de securitate în fața tendințelor hegemonice ale Rusiei, și-a consolidat poziția în sud-estul Europei și a dobândit avantaje comerciale pe piața central-europeană.

Modelul de alianță semnat de România în 1883 a avut o importanță aparte și pentru evoluția ulterioară a României. „Pe de o parte, reprezintă o soluție des întâlnită apoi – alianța cu o mare putere pentru a face față amenințării alteia –, pe de altă parte stabilește ca azimut de securitate națională Vestul continentului (Austro-Ungaria, Germania, Italia). Mai mult, în interiorul alianței cu Austro-

Ungaria era adjudecată și o contrapondere necesară asimetriei față de un aliat puternic, reprezentat de posibilul (și des utilizabilul apoi) apel la aliații aliaților, Germania și Italia. În ceea ce privește ultima semnificație, se cuvine subliniat că orientarea spre Vest era concordantă cu procesul de modernizare multilaterală a statului român, desfășurat pe coordonatele occidentalizării accelerate, însemnând nu doar apărarea în fața Estului amenințator cu invazia, ci și refuzul anexării la înapoierea acestuia⁹.

Pe termen lung, alianța cu Puterile Centrale s-a dovedit însă a fi nefirească, pentru că a stânjenit guvernul de la București în sprijinirea eficientă a mișcării naționale a românilor din Imperiul Habsburgic. Anul 1914 a obligat România să-și revizuiască opțiunea de politică externă și de securitate. Dar, timp de trei decenii, a beneficiat de garanții de securitate și s-a putut concentra asupra problemelor interne.

La începutul secolului XX, Regatul dunărean începuse să capete un aspect european modern, organizat pe principiile monarhiei constituționale, capabil să definească adecvat interesele naționale și să le promoveze, un partener respectat și apreciat de marile puteri¹⁰. În comparație cu țările din sud-estul continentului, România s-a bucurat de stabilitate politică internă și de avantaje economice și strategice datorate așezării sale la gurile Dunării și accesului la Marea Neagră. Rețeaua de căi ferate – cu direcția Europa de Vest – ajungea, în 1906, la 3 180 km. Iluminatul electric, telefonul, cinematografia au pătruns cu ușurință. Școala s-a reformat sub conducerea lui Take Ionescu și Spiru Haret. Deși a rămas o țară agricolă (era al treilea exportator de grâu din Europa), au fost luate măsuri de încurajare a industriei și a investițiilor de capital străin, s-au format instituții de credit și s-a creat Banca Națională

etc. Încă din 1881, Carol scria cu mândrie tatălui său: „Hârțile românești [de valoare] sunt căutate pe toate piețele europene și din toate părțile primim oferte pentru crearea de societăți financiare [...]. Toate acestea sunt progrese reale care, după succesele militare și politice, vor asigura României o poziție însemnată în Orient”¹¹.

În secolul al XIX-lea, cu îndreptățire numit secolul naționalităților, sentimentul apar tenenței românilor la Europa a fost legat de tendința de constituire a unui stat unitar și independent modern, România înscriindu-se astfel în *trend*-ul vremii. Astăzi, odată cu intrarea în NATO și în Uniunea Europeană, România a revenit firesc la modelul de securitate națională tradițională și la valorile civilizației occidentale.

¹ Alexandru Zub, *Clio sub semnul interogației. Idei, sugestii, figuri*, Editura Polirom, Iași, 2006, p. 193.

² Sorin Cristescu, *Carol I. Corespondență privată 1878-1912*, Editura Tritonic, București, 2005, p. 65.

³ *Independența României în conștiința europeană*, Ediție de documente îngrijită de: Corneliu Mihail Lungu, Tudor Bucur, Ioana Alexandra Negreanu, Editura Semne, București, 1977, p. 306.

⁴ *Ibidem*, p. 206-209.

⁵ Sorin Cristescu, *op. cit.*, p. 55.

⁶ *Independența României în conștiința europeană...*, p. 306-307.

⁷ *Ibidem*, p. 317.

⁸ *Ibidem*, p. 322.

⁹ Mihail E. Ionescu, *Modelul istoric al securității naționale*, în „Magazin istoric”, nr. 11/2002.

¹⁰ Vezi pe larg, Ion Bulei, *Viața în vremea lui Carol I*, Editura Tritonic, București, 2005.

¹¹ Sorin Cristescu, *op. cit.*, p. 102.

THE INDEPENDENCE, AN IMPERATIVE OF ROMANIA'S EUROPEAN AFFIRMATION

In 1875, the reopening of the Eastern Question dossier was a favorable moment for the modern Romanian state to reassert its independence. On May 9, 1877, the Assembly of Deputies, synthesizing the aspirations of the Romanian people, proclaimed independence. Following a Russian-Romanian-Turkish War, Romania was recognized as independent by the Treaty of Berlin, in 1878 and stepped into the European family of sovereign states.

The new state looked to the West, particularly France, for its cultural, educational and administrative models. Romania was able to organize its state administration on a modern basis and recorded an outstanding development of culture and science, which matched European standards.

The Parliament proclaimed Romania a kingdom in 1881, and Charles of Hohenzollern was crowned. Romania enjoyed relative peace and prosperity for the next three decades, and the policies of successive Conservative and Liberal governments varied little.

EFORTUL MILITAR ROMÂNESC PENTRU CAUZA INDEPENDENȚEI

PETRE OTU

Participarea României la Războiul ruso-otoman din anii 1877-1878, cunoscut în istoriografia națională drept „Războiul de(pentru) independență”, este un subiect de istorie militară intens cercetat. De-a lungul celor 130 de ani, cât au trecut de la acest eveniment, au apărut numeroase lucrări – monografii, volume de documente, cronologii, albume, memorialistică etc. –, care au analizat pe larg mai toate aspectele referitoare la pregătirea politică și militară, organizarea armatei, desfășurarea operațiilor pe frontul de la sud de Dunăre, relațiile cu aliatul rus, ecoul intern și internațional, consecințele pe planul gândirii și practicii militare românești. De aceea, ne propunem să facem câteva considerații pe marginea unor aspecte, pe care le considerăm relevante pentru înțelegerea dimensiunii militare a unui eveniment cu adevărat fundamental al istoriei naționale – obținerea independenței de către statul român.

Coordonate ale modernizării armatei

Prima dintre ele este capacitatea combativă a armatei, tăria forțelor militare românești. La data declanșării unui nou episod al „Chestiunii Orientale” (1875), care frământa continentul european de aproape două secole, organismul militar românesc modern era relativ tânăr, având o istorie de numai patru decenii și jumătate.

Forțele militare românești au renăscut, așa cum se cunoaște, în anul 1830, în condiții cu totul modeste, ele având caracterul de „miliție pământeană” cu rol de carantină la granițe și de menținere a ordinii în interior. Cu toate acestea, așa cum arăta și „Albina Românească” de la Iași, „Formăluirea miliției a pricinuit mare bucurie la tot omul în a cărui vine circulează sânge românesc”. Așa se explică faptul că o serie de tineri din elita celor două principate s-au înrolat în armată, printre ei fiind nume sonore – Vasile Cârlova, Grigore

Alexandrescu, Nicolae Bălcescu, Nicolae Golescu, Ion C. Brătianu, Mihail Kogălniceanu, Alexandru Hrisoverghi, ș.a. Convingerea celor mai mulți dintre ei era că oștirea trebuia să fie un instrument de emancipare și de afirmare a națiunii române. „Țeara românilor – scria mesianic Nicolae Bălcescu, întemeietorul istoriografiei militare românești – de își va relua vreodată rangurile ce au avut între popoarele europene aceasta o va fi ea datoare mai mult regenerației vechilor ei instituții ostășești”.

Dincolo de entuziasmul unor tineri și a receptării pozitive de către opinia publică, dezvoltarea forțelor militare în deceniile următoare s-a lovit de numeroase dificultăți. Nivelul redus al resurselor, ostilitatea unei părți a mării boierimi, atitudinea potrivnică a Rusiei, puterea protectoare – sub oblăduirea căreia s-a desfășurat întregul proces de remodelare a puterii armate a principatelor –, și a Imperiului Otoman, puterea suzerană, intervențiile armate ale acestora, dar și ale Austriei, la sud și est de Carpați, în timpul revoluției din 1848 și Războiul Crimeii (1853-1856) au frânat modernizarea armatelor celor două principate. Cu toate eforturile unor domni din această perioadă, cum ar fi Gheorghe Bibescu, Barbu Știrbei, Grigore Alexandru Ghica, starea forțelor militare s-a menținut scăzută. Alexandru Ioan Cuza, într-o amplă scrisoare trimisă lui Napoleon al III-lea, în toamna anului 1865, o caracteriza astfel: „Când am fost ales, Principatele Unite nu posedau decât 4 000 sau 5 000 de puști rusești, datând din timpul împărătesei Ecaterina și vreo duzină de tunuri lipsite de valoare, de proveniență turcă, rusă sau austriacă. Praf de pușcă, proiectile, capse nu ne veneau decât din Austria: nu puteam trage un foc de armă fără îngăduința ei”¹.

Măsurile luate în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza au urmărit, într-o primă fază, unificarea

■ **Generalul de divizie Alexandru Cernat, comandantul Armatei române de operații de la Plevna**

forțelor militare ale Moldovei și Țării Românești, iar într-o a doua etapă, modernizarea structurilor armatei. Ea s-a făcut prin adoptarea modelului occidental, respectiv a celui francez, în locul celui rus, predominant până atunci, în România activând, în acei ani, o misiune militară condusă de frații Lamy².

Venirea lui Carol de Hohenzollern pe tronul României a fost urmată de ample măsuri pentru perfecționarea organismului militar, mutațiile în acest domeniu fiind cele mai evidente³. Baza legislativă a acestui proces a fost asigurată de Constituția din 1866, care a adus, ca și în alte domenii, de altfel, o schimbare importantă de viziune asupra rolului organismului militar românesc. Până în momentul adoptării ei, cele două principate și apoi statul român s-au aflat sub incidența unor reglementări restrictive în privința puterii armate. Regulamentul Organic admitea constituirea unei forțe de ordine internă, practic a unei jandarmerii, iar Tratatul de pace de la Paris (1856) și Convenția de la Paris (1858) permiteau existența unei miliții care avea și rolul de apărare a graniței, însă efectivul ei era limitat. Constituția din 1866 stipula

autonomia țării și nu restricționa în niciun fel misiunile armatei și componența ei⁴. Prin urmare, ea putea fi organizată și pregătită și pentru război. Cu toate acestea, Imperiul Otoman, prevalându-se de statutul de suzeran, s-a opus pe toate căile sporirii armatei române. Domnitorul Carol a fost obligat să-și ia angajamentul ca armata permanentă să nu depășească cifra de 30 000 de ostași⁵.

Această condiție nu a reprezentat un impediment insurmontabil pentru dezvoltarea organismului militar românesc, deoarece resursele financiare modeste nu permiteau un efectiv mai mare în timp de pace. S-a recurs la soluția sporirii trupelor teritoriale, diminuându-se astfel costurile și ocolindu-se restricțiile impuse de Poarta Otomană. Acesta a fost și sensul adoptării celor două legi de organizare a armatei din 1868 și 1872, inițiatorii fiind generalul de brigadă George Adrian și, respectiv, generalul Ioan Emanoil Florescu, ministru de Război în timpul mării guvernări conservatoare (1871-1876)⁶.

Coordonatele modernizării armatei au fost parțial schimbate, domnitorul, în virtutea originii sale, preferând modelul prusian celui francez, mai ales după războiul dintre Franța și Prusia din anii 1870-1871, câștigat de o manieră categorică de aceasta din urmă. Din luna ianuarie 1869, colaborarea cu Misiunea Militară franceză a încetat, locul ei fiind luat, în același an, de un grup de instructori germani conduși de locotenent-colonelul von Krenski.

Puterea armată se compunea din structuri permanente și teritoriale, care asigurau o cuprindere mai largă o populației, sistemul fiind oarecum similar modelului german, ce a constituit sursa de inspirație pentru multe armate europene ale timpului. Existea armata permanentă cu rezerva ei, armata teritorială cu rezerva ei (compusă din dorobanți și călărași), milițiile (ce aveau în componere infanterie, cavalerie și pompieri), garda orășenească și gloatele (pentru localitățile rurale). Armata permanentă și armata teritorială cu rezervele lor constituiau armata activă de campanie (de primă linie), iar milițiile formau armata de rezervă sau de linia a doua.

În toamna anului 1876, după un deceniu de eforturi, armata română avea patru comandamente de divizii, opt regimente de infanterie de linie, patru batalioane de vânători, opt regimente de dorobanți, două regimente de roșiori, opt regimente de călărași, două regimente de artilerie, un batalion de

geniu, alte unități și formațiuni. Efectivele se ridicau, la 24 septembrie/6 octombrie 1876, când s-a hotărât concentrarea trupelor permanente și teritoriale pentru instrucție și manevre, la 48 340 de militari cu 10 916 cai și 180 piese de artilerie⁷. Comparația cu situația anterioară Unirii Principatelor și chiar a celei din timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza evidențiază un progres foarte mare. Dar problema cea mai importantă era capacitatea combativă, cu alte cuvinte în ce măsură armata română era un instrument de război?

Din punctul de vedere al structurii organizatorice, armata română era compatibilă cu alte instituții europene similare, iar efectivele erau în concordanță cu disponibilitățile demografice și cu resursele pe care economia le putea pune la dispoziție. Un punct nevralgic era dotarea cu armament și tehnică de luptă – insuficientă și neuniformă. Regimentele de linie și batalioanele de vânători aveau arma Peabody, dorobanții erau dotați cu armele Dreyse, Peabody și Krnka, ultima fiind dată de ruși la începutul campaniei. Calibrele acestora erau diferite, fapt care crea dificultăți serioase aprovizionării și utilizării în luptă. Artileria avea, la rândul său, trei tipuri de guri de foc, dar ele erau împărțite relativ egal la toate diviziile, element care a influențat negativ acțiunile acestora. Starea serviciilor era neuniformă. În domeniul sanitar, eforturile lui Carol Davila au dat roade, în schimb asigurarea echipamentului și a hranei s-a realizat de către structuri improvizate și cu destule dificultăți⁸.

Persistau neajunsuri în privința încadrării cu ofițeri și subofițeri a comandamentelor și unităților. Numărul acestora era mic față de nevoile în creștere ale armatei române, iar pregătirea a fost neunitară. Unii proveneau din vechile străji pământești, alții din miliții, o parte din școlile militare și de la trupă. Cei care încadrau unitățile permanente aveau o instruire superioară, dar cei de la structurile teritoriale erau mai slab pregătiți. La fel stăteau lucrurile și la nivelul trupei, ostașii din unitățile permanente fiind mai bine instruiți.

Un mare neajuns era lipsa de experiență a comandamentelor și a trupei. Pregătirea tactică și strategică a fost asigurată în perioada anterioară prin exerciții, aplicații și manevre, unele fiind conduse de domnitorul Carol. Dar ea a avut un rol mai mult teoretic, întrucât lipsea, în întregime, experiența de război.

În concluzie, armata română reprezenta, în

■ Dorobanți români în ținuta de vară

condițiile agravării relațiilor internaționale, un organism tânăr, care nu primise boțezul focului și care se confrunta cu multe neajunsuri în privința stării combative. Față de armatele vecinilor, mari imperii cu ambiții hegemonice în regiunea balcanică și chiar pe întregul continent, organismul militar românesc era modest. El nu putea face față singur unei confruntări majore nici cu armata rusă, nici cu cea otomană. Dar era un element pe care nici Imperiul Otoman și nici cel Rus nu puteau să-l neglijeze. Primul n-a îndrăznit să declanșeze operațiile la nordul Dunării pentru a reimpune controlul asupra fostului vasal, care își proclamase independența. Al doilea, deși a privit cu un dispreț abia reținut statul român și armata sa, a fost nevoit să semneze, în premieră, o convenție care să-i permită să-și transporte trupele pe teatrul balcanic și, apoi, într-un moment greu al confruntărilor de la sudul Dunării, a făcut apel la forțele militare românești.

Războiul – o opțiune dificilă pentru România

Redeschiderea „Chestiunii Orientale” a creat statului român o situație extrem de dificilă. România se afla între cele două imperii – otoman și rus –, dar ele nu aveau graniță comună în Europa. Până atunci, teritoriul românesc fusese utilizat drept culoar de trecere și spațiu de confruntare al armatelor otomane și ruse. Riscul de a rămâne la același statut era foarte mare, iar stabilirea unei conduite se dovedea foarte dificilă, ținând cont că statul român se afla sub suzeranitatea Porții Otomane și sub garanția celor șapte mari puteri europene, între care se găseau și cele două imperii

începând aflate în dispută. Clasa politică a fost divizată. Unii oameni politici, mai ales liberali, în frunte cu Ion C. Brătianu, se pronunțau pentru o înțelegere cu Rusia, care beneficia în acțiunile ei de sprijinul celorlalte mari puteri ale continentului, mai puțin, firește, ale Imperiului Otoman. Alții, cu deosebire conservatorii, apreciau că neutralitatea era soluția cea mai bună, mai ales dacă ea era recunoscută pe plan internațional. În sfârșit, au fost și politicieni, exemplul cel mai elocvent este Dumitru C. Brătianu, care au căutat o cale de înțelegere cu Imperiul Otoman. Disputele au fost aprinse, iar atitudinea antiotomană s-a conturat greu, ea fiind ușurată de acțiunile Porții, care au rupt treptat orice posibilitate de dialog.

Aceste abordări diferite au ieșit puternic în evidență în timpul Consiliului de Coroană, desfășurat, în data de 2/14 aprilie, sub conducerea domnitorului Carol.

Reflex al situației complicate a țării, opiniile celor prezenți, personalități remarcabile ale vieții politice și intelectuale, au fost diferite. Constantin Bosianu, Manolache Costache Epureanu, A. C. Goleșcu, Dimitrie Ghica au subliniat că în virtutea tratatelor existente, România trebuia să fie aliata otomanilor, iar semnarea convenției cu Rusia însemna, practic, ieșirea din neutralitate și posibilitatea transformării teritoriului național în teatru de război. De aceea, ei s-au declarat pentru neutralitate. În schimb, Mihail Kogălniceanu și C. A. Rosetti au fost de acord cu parafarea convenției româno-ruse, ceea ce însemna practic starea de război cu Imperiul otoman. Au fost abordate și problemele armatei, cei prezenți subliniind că, în pofida progreselor din ultimii ani, oștirea nu era capabilă să lupte împotriva armatei otomane sau a celei rusești. De aceea, conservatorii au venit cu ideea retragerii armatei în partea de nord a Olteniei și a așteptării aici desfășurarea evenimentelor¹⁰. Domnitorul Carol, la insistențele lui Ion C. Brătianu, nu a dat curs sugestiilor venite de la conservatori și a fost de acord cu semnarea convenției româno-ruse (4/16 aprilie 1877), ratificată apoi de Parlament. Ea nu prevedea colaborarea militară dintre cele două armate, dar deschidea calea angajării armatei române în conflictul ruso-otoman. Cum semnarea convenției semnifica ieșirea din neutralitate, a doua zi, Mihail Kogălniceanu a cerut puterilor garante să intervină pe lângă Poarta Otomană, pentru ca aceasta să nu mute teatrul de operații la nordul Dunării. Toate puterile garante, cu excepția Ger-

maniei, au răspuns favorabil solicitării autorităților românești. La 10/20 aprilie 1877, România a întrerupt relațiile diplomatice cu Imperiul Otoman, iar după o serie de incidente pe linia Dunării, Parlamentul a declarat la 29-30 aprilie/11-12 mai 1877 starea de război dintre România și Poarta Otomană. Ultimul act al unei stări de lucruri seculare s-a desfășurat în zilele de 9-10 mai/21-22 mai 1877, când același Parlament a votat independența țării, acceptată apoi de domnitorul Carol.

Războiul împotriva Porții Otomane, ca soluție pentru rezolvarea situației atât de complexe din anii 1875-1877, s-a conturat cu destulă dificultate, clasa politică, dar și opinia publică fiind divizate. Încălcarea statutului internațional al țării și indispunerea marilor puteri garante erau decizii pline de risc, iar mulți oameni politici preferau să conserve ceea ce se obținuse cu mari eforturi. Aici trebuie subliniat rolul cu totul deosebit pe care l-a avut Ion C. Brătianu în stabilirea conduitei României, tenacitate și clarviziunea remarcabile pe care le-a dovedit, atât înainte, cât și pe timpul războiului¹¹.

Mobilizarea armatei și operațiile din vara anului 1877

Sporirea tensiunii în regiunea balcanică, deteriorarea relațiilor româno-otomane au impus adoptarea unor măsuri de întărire a armatei, chestiune nu ușoară având în vedere starea precară a finanțelor țării. La 26 noiembrie/8 decembrie 1876 s-a hotărât dublarea numărului regimentelor de dorobanți, măsura intrând în vigoare la 1/13 ianuarie 1877. Pentru a evita o confruntare româno-otomană pe teritoriul național, s-a luat hotărârea fortificării orașului Calafat, misiunea revenind unui detașament condus de colonelul Otton Sachelarie. Pentru apărarea orașului București s-a dispus ca Divizia 2 să ocupe poziții defensive pe râurile Sabar și Argeș, iar orașele Giurgiu și Oltenița au primit întăriri. Concomitent, s-au început lucrări de fortificație pentru protejarea centrului feroviar de la Barboși, care asigura legătura dintre Moldova și Muntenia. La 5/17 februarie 1877 au fost înființate încă două regimente de artilerie.

Întrucât la sfârșitul lunii martie trupele ruse au început deplasarea spre Prut, guvernul român a luat în calcul mobilizarea armatei, operație decisă la 6/18 aprilie 1877. Au fost chemați sub arme circa 100 000 de oameni, ceea ce reprezenta 1,9% din populația țării. Dintre aceștia, 58 700 de militari reprezentau armata de operații, restul fiind înca-

drați în celelalte structuri. Forțele mobilizate au fost împărțite în Armata de operații și rezerva armatei de operații. Structurile luptătoare erau Corpul 1 și Corpul 2 armată, fiecare cu două divizii.

După declanșarea mobilizării s-a decis concentrarea armatei pe linia Dunării pentru a face față unui eventual atac otoman. Corpul 1 armată, compus din diviziile 1 și 2, a fost dislocat în Oltenia, iar Corpul 2 armată în zona Bucureștiului. Dispozitivul a rămas în vigoare până la sosirea trupelor ruse. Acestea, fără a mai aștepta ratificarea de către Parlament a convenției, au trecut Prutul (11/23 aprilie 1877), gest care a provocat mare emoție în rândul opiniei publice românești. Ba mai mult, marele duce Nicolae a difuzat o proclamație, adresată populației românești.

Foarte îngrijorat, șeful statului român a convocat, în seara aceleiași zile, un consiliu de război, la care au participat principalii șefi militari. Măsurile stabilite, între care se remarcă retragerea trupelor din dispozitiv și concentrarea lor în anumite puncte strategice – Barboși, Focșani, Băilești – arătau dorința statului român de a opune rezistență

înaintării trupelor ruse care nu luau în considerare angajamentele asumate prin convenția bilaterală. Ulterior, țarul a trimis un emisar la București (prințul Nikolai Dolgoruki), care a încercat să stingă criza. Perspectiva transformării teritoriului național în teatru de război l-a determinat pe Carol să accepte scuzele oferite de Dolgoruki și să revină asupra măsurilor luate¹².

Între timp, la 26 aprilie 1877, s-au declanșat ostilitățile dintre armata română și cea otomană prin duelurile de artilerie dintre trupele din Vidin și Calafat. Până la sosirea armatei ruse, trupele române au realizat acoperirea liniei Dunării, operație de importanță strategică. Marșul marilor unități ruse către teatrul balcanic s-a desfășurat în siguranță, iar teritoriul românesc nu a devenit spațiu de confruntare între cei doi beligeranți. Trebuie spus că armata otomană nu a încercat să mute operațiile la nordul fluviului, ea limitându-se la executarea unor recunoașteri pe malul drept al Dunării, respinse de trupele române¹³.

Conform înțelegerii dintre autoritățile celor două țări, pe măsura ajungerii trupelor ruse pe linia Dunării, apărarea fluviului era asigurată de acestea,

Cucerirea redutei Grivița 1

armata română urmând să preia sectorul dintre Vârciorova și gura Oltului. La începutul lunii iunie 1877, operația de restructurare a dispozitivului trupelor române în Oltenia era încheiată, marile unități primind următoarele responsabilități: Divizia 4, comandată de generalul de brigadă Gheorghe Manu, apăra linia Dunării între Olt și Jiu, punctul de comandă fiind la Corabia; Divizia 3, având în frunte pe colonelul George Angelescu, era dispusă de la gura Jiului la Rast, cartierul general fiind la Băilești; Divizia 1, comandată de generalul Mihail Cristudolo Cerchez, a fost dislocată în jurul Calafatului, oraș în care și-a stabilit, de altfel, și cartierul general, cel mai important obiectiv al sistemului defensiv românesc; Divizia 2, condusă de colonelul Ioan Logadi și având punctul de comandă la Cetate, era dispusă, în continuare, până la gura Timocului. Marele Cartier General român a fost instalat la Poiana Mare.

Marile unități ruse au trecut Dunărea în sectorul Zimnicea-Șiștov (14/26-15/27 iunie 1877), acțiunea fiind precedată de intense bombardamente de artilerie și de diversiuni, menite să realizeze surprinderea, la care au participat și trupele române¹⁴. Odată ajunsă pe malul drept, armata rusă a fost divizată în trei grupări. Armata principală, comandată de marele duce Nicolae, avea misiunea să traverseze Balcanii și să atace Adrianopolul, Armata de est, condusă de moștenitorul tronului, țareviciul Alexei, urma să cucerească Rusciukul și să asigure flancul drept al forțelor principale. În sfârșit, Armata de vest, pusă sub comanda generalului N. P. Krudener, trebuia să ocupe Nicopol și Plevna, iar ulterior să traverseze Balcanii, contribuind la cucerirea Adrianopolului.

După trecerea Dunării, trupele ruse au obținut succese importante, ajungând să controleze trecătorile Balcanilor. Dar, în pofida lor, Rusia și-a dat seama că forțele concentrate împotriva Porții Otomane erau insuficiente, fapt dovedit de cele două înfrângeri grele din fața Plevnei (8/20 iulie, 18/30 iulie 1877). Situația de pe frontul balcanic deschidea perspectiva angajării armatei române la sudul Dunării.

De la ignorare la cooperare. Cooperarea militară româno-rusă

O problemă foarte spinoasă a constituit-o colaborarea militară dintre armata rusă și cea română. Ea a fost abordată atât în întâlnirea de la Livadia, cât și în cadrul negocierilor ulterioare, dar

cele două părți nu au ajuns la o înțelegere. Domnitorul Carol, prim-ministrul Ion C. Brătianu, mare parte a corpului superior de comandă doreau participarea armatei române la viitorul conflict. Suveranul român, într-o scrisoare adresată tatălui său, la 8/20 ianuarie 1877, sublinia necesitatea de a încheia „o convențiune militară cu Rusia și, de va fi nevoie, a ne bate cu rușii contra turcilor”¹⁵.

Dar cooperarea militară se lovea de refuzul repetat al St. Petersburgului. Cu toate acestea, unii lideri politici și militari ruși, cum au fost, de pildă, marele duce Nicolae și generalul A. D. Nepokoicițki, erau favorabili unei cooperări cu armata română. Ei priveau lucrurile pragmatic, apreciind că din moment ce marile unități ruse se vor deplasa prin teritoriul românesc, concursul trupelor române era indispensabil pentru atingerea scopului propus.

Însă alți lideri, între care semnalăm pe țarul Alexandru al II-lea și cancelarul Al. M. Gorceakov, se opuneau oricărei colaborări militare. Rusiei, mare putere, care dispunea discreționar, până atunci, de teritoriul românesc ca bază de operații și zonă de confruntare, îi venea foarte greu să apeleze la concursul micii armate române, a cărei valoare combativă era o necunoscută, ea neavând, cum se știe, nicio experiență de război. De asemenea, guvernul rus nu dorea ca viitoarele sale planuri de reorganizare a sud-estului european, în care intra și teritoriul românesc, să fie într-un fel restricționate prin colaborarea cu România.

La începutul lunii mai 1877, odată cu sosirea marelui duce Nicolae la Ploiești și stabilirea Marelui Cartier General rus aici, convorbirile dintre cele două părți s-au intensificat. Demnitarul rus a solicitat concursul armatei române, prin participarea direct la operații, ceea ce domnitorul Carol și Marele Cartier General român au admis. Partea română dorea, însă, păstrarea integrității marilor unități, sector de front separat și comandă proprie. Dar problema s-a complicat prin refuzul guvernului de la St. Petersburg de a accepta cooperarea cu românii. La 17/29 mai 1877, cancelarul Gorceakov a înaintat o notă de răspuns la cererea României de cooperare militară, transmisă de A. I. Nelidov, în care respingea net oferta. „...El (împăratul Alexandru al II-lea) nu dorește deloc cooperarea României peste Dunăre, însă, dacă guvernul român vrea să întreprindă o asemenea acțiune cu cheltuiala și rizicul său, așa ceva nu se poate face decât cu condițiunea absolută a unității comandai superioare care să rămână în mâinile generali-

ssimului armatei imperiale (...). Rusia nu are trebuință de ajutorul armatei române. Forțele pe care ea le-a pus în mișcare spre a lupta contra Turciei sunt mai mult decât îndestulătoare ca să atingă scopul înalt pe care și l-a propus când a început acest război. Pe de altă parte, siguranța exterioară a României n-o silește de loc să atace Turcia”¹⁶. Poziția diplomației ruse s-a impus așa încât până la eșecurile din fața Plevnei, demersurile românești n-au avut succes.

De remarcat că punctul de vedere rus a fost împărtășit și de unii politicieni și generali români. Un erou al Războiului Independenței, maiorul Alexandru Candiano-Popescu, în suculent ele sale amintiri scria: „Românii își concentraseră forțele militare la Poiana, lângă Calafat, așteptând zile mai fericite, și primul ministru hrănea ideea cutezătoare de a trece Dunărea pe seama lor și a lupta contra turcilor ei singuri, într-o anumită zi. Boierii (conservatorii – n.n.) însă lucrau la București cu principele Gorceakov și cu consulul general al Rusiei, d-l Stuart, contra guvernului, susținând combinația ca o parte din oastea română să fie înglobată în cea rusească, fără nici o individualitate deosebită și astfel să lupte. Generalii Manu și Florescu sprijineau această opinie. De aceea, Manu nu a vroit să treacă Dunărea când i s-a dat ordin de Comandamentul român, nu de cel rusesc, cum susține dânsul. De aceea, generalul Florescu s-a dus în ținută de ceremonie la Marele Duce Nicolae, la Ploiești, solicitând serviciu în armata imperială. Regele mi-a mărturisit cu indignare că a găsit pe generalul Florescu în anticamera Marelui Duce Nicolae, în uniformă, cerând servicii (...). Brătianu singur, în mijlocul acestui viespar de intrigi și împrejurări grele, sta neclintit în hotărârea sa de a trece Dunărea cu orice preț¹⁷. Cele spuse de Candiano-Popescu au la bază motive de ordin politic, el fiind, în acea epocă, un adversar al conservatorilor, dar problema ridicată de el reflectă ezitățile unor oameni politici, dar și a unor generali privind oportunitatea trecerii Dunării. Era un gest de foarte mare însemnătate pentru armata română în special, pentru România, în general, și desigur au existat păreri diferite. După sfârșitul victorios al campaniei s-a încercat minimalizarea sau trecerea sub tăcere a unor asemenea atitudini, care veneau în contradicție cu atmosfera euforică post conflict¹⁸.

Cele două înfrângeri din fața Plevnei au determinat ca Marele Cartier General rus să solicite imperativ, printr-o cunoscută și des citată telegra-

mă a marelui duce Nicolae, concursul armatei române. După o matură analiză, din care nu a fost exclusă ipoteza ca teritoriul românesc să fie transformat în teatru de război, autoritățile statului român, în frunte cu domnitorul Carol și primul ministru, Ion C. Brătianu, au fost de acord ca armata română să participe la operații, alături de armata rusă. În negocierile care au prefațat această acțiune, s-a obținut îndeplinirea de către aliatul rus a celor două condiții de bază – sector de front separat și comandă exclusiv românească. Câmpul de luptă, cu evoluțiile lui mai întotdeauna imprevizibile, a tranșat problema cooperării militare româno-ruse. Armata română avea acum șansa să se afirme pe un teatru de război european, după o întrerupere de peste două secole.

Operațiile armatei române la sudul Dunării

În vederea luptelor de la sudul Dunării, Marele Cartier General român a procedat la o nouă reorganizare a forțelor militare. Ele au fost structurate în *Armata de operații* și *Armata de observație*. Prima, comandată de generalul Alexandru Cernat, era compusă din diviziile 3, 4 și de rezervă, ultima fiind numită, de la 9/21 septembrie 1877, Divizia 3 activă. Ea avea valoarea unui corp de armată, însumând 41 de batalioane de infanterie, 32 de escadroane și 18 baterii, efectivele ridicându-se la 37 000 de oameni cu 108 piese de artilerie.

Armata de observație, pusă sub comanda generalului George Lupu, a acționat la nordul fluviului, între gura Timocului și Turnu Măgurele și avea în componență diviziile 1 și 2. Efectivul se cifra la 10 000 de oameni cu 74 de tunuri. În vederea traversării fluviului s-a desfășurat o amplă activitate organizatorică, de îmbunătățire a instruirii și echipării trupelor, de aprovizionare cu tot ce presupunea o campanie dincolo de hotarele țării. Între altele, s-a construit, în perioada 14/26-19/31 august 1877, un pod de pontoane în sectorul Siliștioara-Măgura, care a avut un rol foarte mare pe timpul campaniei din Bulgaria.

Ultimele detalii ale cooperării militare româno-ruse au fost puse la punct în convorbirile purtate de domnitorul Carol la Gorni Studen, sediul Marelui Cartier General rus. Suveranul României a avut o poziție tranșantă, cerând să comande personal propriile trupe. Țarul și marele duce Nicolae au fost reticenți, dar au acceptat, în cele din urmă, solicitarea lui Carol¹⁹. Întrucât, un prinț din fa-

milia Hohenzollern nu putea fi subordonat unui general rus, s-a convenit ca trupele româno-ruse de la Plevna, constituite din *Armata de vest* să fie puse sub comanda lui Carol, având ca șef de stat major pe generalul rus P. D. Zotov. Această decizie a ridicat prestigiul armatei române, privită până atunci de partenerul rus cu aroganță.

Cartierul general al Armatei de vest a fost stabilit la Poradim, un sat sărăcăcios aflat la 15 kilometri de Plevna și la șapte kilometri de avanposturile otomane. Domnitorul Carol a sosit aici la 21 august/2 septembrie 1877, iar trupele române au terminat concentrarea în jurul Plevnei la 25 august/6 septembrie. Un consiliu de război, desfășurat sub conducerea domnitorului Carol, a stabilit ca atacul să se desfășoare pe trei direcții – nord-est, sud-est și sud. Armatei de operații române i-a revenit sectorul de nord-est. Botezul focului a avut loc în ziua de 27 august/8 septembrie 1877, când o coloană, condusă de locotenent-colonelul S. Voinescu și compusă din Regimentul 13 dorobanți, un batalion din Regimentul 5 linie și un batalion de vânători, a atacat cu succes o fortificație din fața redutei Grivița.

Atacul general, în fapt a treia bătălie de la Plevna, s-a dat la 30 august/11 septembrie 1877, deși domnitorul Carol, în consiliile de război premergătoare, insistase pentru amânarea acțiunii. Cum în calendarul ortodox, ziua de 30 august îl prăznuia pe Sfântul Alexandru, generalii ruși au dorit să-i ofere o victorie suveranului lor. Nu intrăm în analiza bătăliei, desfășurarea ei fiind bine-cunoscută. Vom sublinia că printre puținele succese ale zilei a fost și cucerirea redutei Grivița 1 de către Divizia 4 română în cooperare cu trupele ruse. Victoria obținută, în pofida erorilor comise, a ridicat moralul armatei române precum și prestigiul ei în fața aliatului rus, fiind consemnată ca atare de presa timpului și rapoartele diplomaților străini.

După trei încercări nereușite de cucerire a Plevnei, s-a luat decizia încercării și blocării acestei fortificații bine construită și apărată de trupele otomane de sub comanda generalului Osman Pașa. În timpul asediului Plevnei, care a durat până la sfârșitul lunii noiembrie 1877, detașamentul comandat de generalul Slăniceanu a ocupat cetatea Rahova (5/17 noiembrie-9/21 noiembrie 1877).

A patra bătălie de la Plevna s-a consumat pe fondul încercării grupării otomane de a ieși din încercuire la data de 28 noiembrie/10 decembrie

1877. Rănit, generalul Osman Pașa s-a predat trupelor române, cel mai probabil pentru a diminua victoria armatei ruse. El a fost preluat apoi de trupele ruse și transportat în Rusia²⁰.

După cucerirea Plevnei, la Poradim (30 noiembrie/12 decembrie 1877) a avut loc un ultim consiliu de război aliat, care a decis continuarea acțiunilor militare împotriva armatei otomane. Forțele principale ruse au primit misiunea să înainteze spre Sofia, Balcani și Adrianopol, iar trupele române au avut ca zonă de operații nord-vestul Bulgariei, Vidinul cu puternicele lui fortificații reprezentând obiectivul principal.

S-a produs o nouă organizare a armatei române, creându-se, pentru operațiile din nord-vestul teritoriului bulgar, Corpul de Vest, comandat de generalul de brigadă Nicolae Haralambie. El avea în componere diviziile 1, 4 și 5. Alte două divizii, 2 și 3, au primit misiunea să efectueze serviciul de garnizoană în cetățile Nicopol și Plevna și să escorteze prizonierii otomani ce reveneau armatei române. Divizia de rezervă s-a desființat, unitățile ei fiind repartizate celorlalte divizii. Armata română a rămas sub comanda domnitorului Carol, în funcția de locțiitor, cu titlul de *maior general* al Marelui Cartier General fiind numit generalul Alexandru Cernat.

În luna decembrie 1877, trupele române s-au concentrat în jurul Vidinului pe care l-au asediat până la începutul lunii februarie 1878. După semnarea armistițiului ruso-otoman din 19/31 ianuarie 1878, comandamentul român a început tratativele cu partea otomană pentru predarea cetății. Ele s-au încheiat la 11/23 februarie 1878 prin parafarea unei convenții de către colonelul Ștefan Fălcoianu și Mehmet Izzet Pașa. A doua zi, trupele române au intrat în cetatea Vidinului, încheind astfel campania de la sudul Dunării. O săptămână mai târziu, respectiv la 18 februarie/2 martie 1878, s-a încheiat tratatul de la San Stefano, contestat apoi de marile puteri europene, care au impus rediscutarea lui la Berlin.

Sfârșitul ostilităților nu a adus, însă, așa cum ar fi fost normal și demobilizarea armatei române. Relațiile româno-ruse au devenit, în primăvara anului 1878, deosebit de tensionate, fapt ce a impus redisolocarea marilor unități în Oltenia. Tensiunea din raporturile bilaterale a fost determinată de intențiile vădite ale Rusiei de a ocupa cele trei județe din sudul Basarabiei (Cahul, Bolgrad și Ismail) –

intrate în componența Moldovei ca urmare a deciziei Congresului de pace de la Paris (1856) – și de măsurile luate de comandamentul rus, ce vedeau intenții inamicale față de România. În aceste condiții, domnitorul Carol a declarat că trupele române nu se vor lăsa dezarmate și că se vor opune oricărei încercări a fostului aliat de ocupare a teritoriului național. Revenirea armatei române în capitala țării a avut loc, în cadrul unor ceremonii de angajare, abia la 8/20 octombrie 1878.

Pierderile armatei române s-au ridicat la 4 302 morți și dispăruți și 3 316 răniți, un număr de 19 094 de militari îmbolnăvinduse în timpul campaniei. Armata rusă a avut 200 000 de morți, răniți și dispăruți, armata sârbă 5 140 de morți și răniți, iar din rândul voluntarilor bulgari pierderile au fost de 404 morți, 299 de răniți și 103 dispăruți²¹.

Lecțiile războiului

Dincolo de cifrele în sine care, desigur, spun multe despre efortul statului român, campania armatei la nordul și sudul Dunării din anii 1877-1878 a reprezentat prima afirmare militară a românilor pe un câmp de luptă european, aliați și adversari fiindu-le două din marile puteri ale continentului. În pofida ezitărilor și temerilor unor oameni politici, a neîncrederii manifestate în segmente ale opiniei publice naționale, a opiniilor critice și desconsiderării valorii trupelor noastre de către aliatul rus, armata română a avut o comportare onorabilă și onorantă în același timp. Ea a dovedit, în ansamblul său, o capacitate de luptă ridicată, tărie de caracter, devotament pentru interesele generale, patriotism. Desigur, lipsurile constatate au fost destul de numeroase, mergând de la structura organizatorică, cu două categorii de trupe, permanente și teritoriale, ce au fost neomogene ca nivel de dotare și instruire și până la modul de asigurare logistică a trupelor. Dar ele au cântărit relativ puțin în economia efortului de război, predominante fiind aspectele pozitive, ceea ce a impresionat profund pe aliați, pe adversari și pe neutri.

Prin faptele sale de arme din anii 1877-1878, armata română a ajuns dintr-o necunoscută o forță redevabilă în sud-estul european, luată în calcul atât de marile puteri, cât și de statele mai mici. Războiul pentru Independență a confirmat, de asemenea, viabilitatea măsurilor de întărire a organismului militar luate de domnitorii celor două principate și apoi de Alexandru Ioan Cuza și Carol I.

De-a lungul deceniilor anterioare au fost exprimate destule dubii asupra eforturilor de înarmare ale României, țară mică, subdezvoltată și înconjurată de mari puteri, cu armate de sute de mii de oameni. Spre lauda lor, unii lideri politici s-au pronunțat cu tenacitate pentru întărirea armatei, apreciind că poate veni un moment când statul român trebuie să conteze și pe forța sa militară, nu numai pe împrejurările politico-diplomatice internaționale.

Desigur, România nu și-a dobândit independența exclusiv prin forța armelor, acest lucru nefiind posibil nici în condițiile crizei din anii 1875-1878. Dar campania armatei la sud de Dunăre a reprezentat o modalitate prin care românii au arătat concertului european nu numai că doresc independența țării lor, dar sunt în stare să lupte, cu mijloacele pe care le au, pentru acest deziderat fundamental. Sacrificiul pe câmpul de luptă a constituit un temei în plus pentru ca statul român să solicite marilor puteri europene recunoașterea noului statut asumat la 9-10 mai 1877. Bătălia diplomatică pentru atingerea acestui obiectiv a fost, cum se cunoaște, dificilă și s-a încheiat abia în anul 1880. România a devenit, astfel, un actor de sine stătător, ceea ce i-a facilitat integrarea în Europa aceluia timp.

Dar, dincolo de conotațiile internaționale, Războiul de Independență a reprezentat un foarte important liant identitar pentru națiunea română, care atinsese pragul maturității sale. El a unit toate categoriile de cetățeni, care au contribuit prin diverse forme la susținerea efortului militar, a generat creșterea spiritului de responsabilitate pentru destinele comunității, a mărit încrederea în forțele proprii și în viitorul mai bun al țării, a sporit prestigiul armatei în societate.

Cu toate faptele de eroism din anii 1877-1878, armata nu s-a bucurat în deceniile următoare de atenția cuvenită din partea factorilor politici, astfel că ea a acumulat serioase rămăneri în urmă, lucru evidențiat de campania din 1913 din Bulgaria. Primul Război Mondial, respectiv operațiile din toamna anului 1916, a sancționat în mod tragic erorile, ezitățile și indiferența față de nevoile organismului militar românesc.

La 130 de ani distanță, Războiul pentru Independență rămâne un eveniment de excepțională importanță pentru istoria românească, pentru memoria noastră colectivă, care a accentuat și facilitat, în același timp, modernizarea, integrarea și afirmarea statului român în concertul națiunilor lumii.

¹ Raoul V. Bossy, *Agencia diplomatică a României în Paris și legăturile politice franco-române sub Cuza-vodă* București, 1931, p. 384.

² Pentru acest aspect a se vedea Maria Georgescu, Capitaine Christophe Midan, *Un exemple de coopération bilatérale. Les attachés militaires français en Roumanie et roumains en France (1860-1940)*, Editions Militaires, Bucarest, 2003.

³ Dan Berindei, *Societatea românească în vremea lui Carol I (1866-1876)*, Editura Militară, București, 1992, p. 140.

⁴ Textul Constituției la Ion Mamina, *Monarhia constituțională în România. Enciclopedie politică. 1866-1938*, Editura Enciclopedică, București, 2000, p. 16-28. Legea fundamentală avea titlul V consacrat „Puterii Armate”, în care fiecare cetățean valid avea obligații militare, valoarea contingentului fiind votată de Parlament în fiecare an.

⁵ General Radu Rosetti, *Partea luată de Armata Română în Războiul din 1877-1878*, Cultura Națională, București, 1926, p. 15.

⁶ Pentru activitatea de reformator militar a generalului Florescu a se vedea Radu R. Florescu, *Generalul Ion Emanoil Florescu – organizator al armatei române moderne*, Editura Militară, București, 2003, p. 45-131; Petre Otu (coordonator), Teofil Oroian, Ion Emil, *Personalități ale gândirii militare românești*, vol. II, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, București, 2001, p. 43-50.

⁷ Cornel I. Scafeș, Horia Vl. Șerbănescu, Corneliu M. Andone, Ioan I. Scafeș, *Armata română în războiul de independență 1877-1878*, Editura Sigma, București, 2002, p. 19.

⁸ În memoriile sale, domnitorul Carol a notat, la 18 noiembrie 1876 (stil vechi): „Prințul discută cu ministrul de război chestia mobilizării. Veștile de la departamentul respectiv nu sunt îmbucurătoare: numai 25 000 puști Peabody, cu muniții neîndestulătoare, se află în depozit. Puștile cu ac sunt insuficiente; deosebit de acestea sunt de calibru deosebit, ceea ce

îngreuiază completarea munițiilor. Pentru comandare de puști lipsesc și timp și bani și administrația armatei se află în cea mai mare încurcătură”. *Memoriile regelui Carol I al României (de un martor ocular)*, vol. IX, Editura Tipografiei ziarului „Universul”, p. 7.

⁹ Detalii în Ion Mamina, *Consilii de Coroană*, Editura Enciclopedică, București, 1997, p. 11-26.

¹⁰ *Memoriile regelui Carol I...*, vol IX, p. 45.

¹¹ Pentru activitatea lui Ion. C. Brătianu a se vedea, între altele: Șerban Rădulescu-Zoner, Ion C. Brătianu. *Asumarea unei răspunderi (1876-1878) în Războiul ruso-româno-otoman și independența de stat a României. 1877-1878*, Editura Militară, București, 1998, p. 34-38.)

¹² *Memoriile regelui Carol I...*, vol. IX, p. 60-66.

¹³ N. Adăniloae, *Independența națională a României*, Editura Academiei, București, 1986, p. 270-278.

¹⁴ Trupele ruse au mai realizat anterior o trecere a Dunării în zona Măcin, dar teritoriul dintre Dunăre și Mare era teatrul de luptă secundar.

¹⁵ *Memoriile regelui Carol I al României*, vol. IX, p. 21.

¹⁶ *Ibidem*, p. 91-92.

¹⁷ Alexandru Candiano-Popescu, *Amintiri din viața-mi (1868-1898)*, vol., studiul introductiv, nota asupra ediției, adnotările, transcrierea textului de prof. univ. dr. Constantin Corbu, Editura Eminescu, București, 1998, p. 196-197.

¹⁸ Pentru atitudinea generalului Florescu a se vedea mai larg Radu Rosetti (general), *Un uitat: Generalul Ioan Emanoil Florescu*, București, 1937.

¹⁹ *Memoriile regelui Carol I al României*, vol. X, p. 63-69.

²⁰ Cemal Tın Taşkıran, Yavuz Ercan, *Ultima soluție a Plevnei și tentativa de ieșire din încercuire a lui Gazi Osman Pașa, în Războiul ruso-româno-otoman și independența de stat a României 1877-1878*, Editura Militară, 1998, p. 105-115.

²¹ Apud Cornel I. Scafeș, Horia Vl. Șerbănescu, Corneliu M. Andone, Ioan I. Scafeș, *op. cit.* p. 149.

ROMANIAN MILITARY EFFORT FOR THE INDEPENDENCE CAUSE

The study analyses the role of the military factor in the events of 1875-1878, which led to the proclamation of Romania's independence. It overviews the measures for strengthening the Army undertaken by the governments of the time and presents different options of some Romanian politicians regarding the behavior which the Romanian state should adopt in the perspective of a new conflict between the Ottoman and Russian empires.

In this context, the solution of war with the former suzerain imposed with relative difficulty, but it was facilitated by the obstructionist attitude of the Ottoman Gate.

Furthermore, it is analyzed the military cooperation with the Russian Empire, which evolved from complete trustless to common fight in the South-Danubian war theatre where the central episode is represented by the Siege of Plevna.

The author concludes that the Independence War represented the first military assertion of Romanians on the European battlefield, which contributed to the revival of the military tradition in the national history.

FRANȚA L-A SALVAT PE YASSER ARAFAT DE LA PIERZANIE!*

ambasador ELIEZER PALMOR, Israel

François Mitterrand a murit la data de 8 ianuarie 1996, la numai câteva luni după ce a „domnit” două mandate complete (1981-1995) ca primul președinte socialist în a V-a Republică franceză. El a fost ales în această înaltă demnitate la numai zece ani după ce a cucerit poziția de prim secretar al Partidului Socialist (1971) și după ce eșuase la toate alegerile prezidențiale începând cu aceea din 1965 când a candidat ca oponent al generalului de Gaulle.

Personalitatea lui Mitterrand, politica promovată de el, precum și anii președinției sale au beneficiat pe când încă era în viață de descrieri, caracterizări și analize nu neapărat elogioase într-un număr considerabil de cărți închinată lui. Această recoltă literară s-a îmbogățit, spre surprinderea multor observatori, printr-un număr important de cărți noi care au readus în discuție aspecte diferite ale activității sale la zece ani de la stingerea din viață.

Repariția interesului pronunțat pentru personalitatea controversată a președintelui socialist a condus la consacrarea lui, de către numeroși analiști, ca fiind cel mai popular președinte al Republicii franceze în anii de după cel de-al Doilea Război Mondial.

Ceea ce atrage în particular atenția la această literatură voluminoasă este faptul că politica lui Mitterrand privind conflictul din Orientul Mijlociu, inclusiv conflictul israelo-palestinian, nu a beneficiat de o analiză profundă, nici măcar în biografia monumentală ce i-a fost consacrată de Jean Lacouture și publicată în 1988 de Editura Seuil. Pe de altă parte, cele trei volume publicate de Jacques Attali,

după ce a abandonat funcția de consilier special al președintelui, sub denumirea de „Verbatim” se bazează pe documente oficiale și fragmente autentice din dezbateri și decizii ale guvernului francez adoptate în decursul primilor zece ani ai președinției lui Mitterrand. Este adevărat că aceste fragmente pun la dispoziția cititorului „materie primă” de mare valoare, inclusiv referitoare la Orientul Mijlociu, însă acest material bogat și variat nu reprezintă în totalitatea lui decât un amalgam de elemente de bază valoroase care pot servi la evaluarea multilaterală a politicii lui François Mitterrand în legătură cu Orientul Mijlociu. În sine, însă, ele nu reflectă configurația propriu-zisă a acestei politici.

O analiză scrupuloasă a politicii lui Mitterrand privitoare la soluționarea problemei palestinienilor va pune în evidență nu numai faptul că el a adoptat poziții politice care s-au deplasat, în mod treptat, apropiindu-se de aspirațiile Organizației pentru Eliberarea Palestinei (OEP), dar s-a și impus ca un vajnic protector al intereselor palestinienilor în spațiul internațional. Mai mult chiar, el nu a ezitat să utilizeze greutatea numelui său personal și prestigiul funcției prezidențiale pentru a salva de la nimicire fizică pe Arafat, pe activiștii și conducerea OEP. Se poate spune că niciun alt om de stat din acea perioadă, când trupele OEP erau încercuite în Beirut, nu a militat în favoarea intereselor palestinienilor precum François Mitterrand.

Politica palestiniană a lui Mitterrand în calitate de președinte al Republicii franceze a evoluat în mod treptat, făcând abstracție de pozițiile guvernelor și partidelor politice din Israel, care – în afară

* Despre politica externă franceză în epoca Mitterrand privind Israelul, lumea araba și problema palestiniană, a se vedea *Yedidut be-Mivchan (O prietenie la încercare)* de Eliezer Palmor, Editura Carmel, Ierusalim, 1988.

▪ **François Mitterrand, președintele Franței în perioada 1981-1995**

de comuniști și de militanți din ceea ce se numește „stânga sionistă” – au repudiat categoric OEP, planurile și aspirațiile organizației, precum și metodele sale de luptă teroristă. Relațiile dintre Israel și Franța în anii Mitterrand pun în evidență situația tristă a stabilirii unui „dialog al surzilor” între cele două părți, mai ales în ce privește formula soluționării conflictului israelo-palestinian. Mitterrand insista neostenit în favoarea constituirii unui stat palestinian independent fără ca acest apel repetat să stârnească un ecou favorabil sau să reușească să deplaseze câtuși de puțin Israelul de pe pozițiile sale. La urma urmelor, porțița întredeschisă prin semnarea acordurilor de la Oslo în septembrie 1993 nu a fost un produs al politicii lui Mitterrand, iar Franța nu a jucat niciun rol, direct sau indirect, în generarea lor. Acordurile de la Oslo, ca model de încercare de soluționare a conflictului israelo-palestinian, nu reflectă implementarea formulei de soluție justă și trainică propovăduită de diplomația franceză și inspirată de ideile președintelui Mitterrand.

François Mitterrand a fost primul președinte francez în exercițiu care a întreprins o vizită oficială în Israel. Gestul, considerat istoric, a avut o semnificație politic-simbolică evidentă, căci vizita în sine a subminat un tabu în vigoare până atunci, și pe urmele lui au venit în Israel un număr important de demnitari de prim rang, din Franța și din alte țări deopotrivă.

Mitterrand a profitat de vizită, încercând să mobilizeze opinia publică israeliană în favoarea ideilor sale. În discursul rostit la tribuna parlamentului din Ierusalim (2 martie 1981), Mitterrand a evocat cu mândrie începuturile activității sale politice

în favoarea Statului Israel, amintind că, în 1947, el a fost unul din cei doi miniștri din guvernul Franței care s-au solidarizat cu emigranții de pe nava „Exodus”. Apoi a mai amintit faptul că, în 1978, a fost unicul om politic dintre toți șefii marilor partide politice din Franța care s-a pronunțat în favoarea acordurilor de la Camp David (17 septembrie 1978), iar doi ani mai târziu a criticat hotărârile summitului european de la Veneția care repudiaseră aceste acorduri. Ca lider al Partidului Socialist, Mitterrand a definit – în discursul rostit la 4 martie 1978 – componentele politicii sale cu privire la problematica israeliană (devenită apoi politica oficială a Partidului Socialist), după cum urmează:

a) Partidul Socialist sprijină în mod necondiționat dreptul la existență al Statului Israel;

b) Din principiul recunoașterii acestui drept decurge, de la sine înțeles, principiul obligatoriu de a recunoaște „necesitatea înzestrării Statului Israel cu mijloacele necesare apărării sale”;

c) În ceea ce privește viitorul teritoriilor din Iudeea și Samaria, Mitterrand s-a abținut atunci de la a propune o soluție explicită, afirmând doar că „trebuie respectate hotărârile ONU”. El s-a pronunțat, de asemenea, în favoarea „unor negocieri directe între părțile în cauză, care nu se vor desfășura neapărat într-un cadru internațional global”. Însă până la convocarea negocierilor, Israelul este îndreptățit să păstreze aceste teritorii¹.

Este de semnalat, pe lângă faptul că aceste principii erau divergente față de principiile directe ale politicii guvernului israelian de atunci, că ele erau totodată nu mai puțin discrepante în raport cu politica neechilibrată a guvernului francez din acea epocă și aceasta în suficientă măsură pentru a declanșa semnale de alarmă în rândurile analiștilor politici din lumea arabă. Alarma se produce în pofida faptului că Mitterrand a declarat atunci că „palestinienui, la fel ca și alții, au și ei dreptul la o patrie”, dar, în același timp, a ținut să adauge că acest drept complică soluționarea problemei israeliene întrucât palestinienii și israelienii pretind că „patria” lor cuprinde același teritoriu. La acea dată, Mitterrand nu se pronunțase încă cu privire la teritoriul destinat „patriei palestinene”, dar în discursul rostit de la tribuna Adunării Naționale (17 aprilie 1980), el se exprima într-un mod mai clar și mai explicit, spunând că „deoarece se cuvine a recunoaște o entitate palestiniană și o patrie destinată acestui popor, se cuvine

de asemenea a se găsi o soluție, dar nu în cadrul aceluiași teritoriu, care să servească drept patrie pentru două popoare; din acest motiv (în acest context) eu mă refer la fâșia occidentală².

În ciuda „concesiilor” făcute în favoarea intereselor palestinienilor, în perioada premergătoare ascensiunii sale la președinția republicii, Mitterrand ajunge la putere recunoscut ca prieten evident al Statului Israel, ceea ce îl va determina, din primele clipe ale instalării sale în Palatul Elysée, să caute canale de comunicare care să conducă la echilibrarea imaginii sale în lumea arabă. În acest scop, trimite emisari „să explice politica franceză în Orientul Mijlociu” în cadrul întâlnirilor cu ambasadorii ai țărilor arabe la Paris sau cu ai guvernelor din Egipt și Iordania, la Cairo și Amman. Mai mult, cu ocazia vizitei primului șef de stat străin la Paris, după alegeri, regele Khaled din Arabia Saudită, Mitterrand a expus o formulă a politicii sale în problematica Orientului Mijlociu, care până și după Jacques Attali, om de încredere și mâna lui dreaptă, reprezenta o „deviere retrogradă importantă de la poziții anterioare”³. În convorbirea cu oaspetele din Arabia Saudită, Mitterrand a indicat componentele reglementării dorită de el ale conflictului: „La nivel de principii, problema este clară, dar ea se complica la nivel practic. Respectarea obligatorie a hotărârilor ONU însemna recunoașterea dreptului Statului Israel la existență în cadrul unor frontiere recunoscute și sigure. Aceste principii au însă și o altă semnificație și anume aceea a necesității de a recunoaște aspirațiile poporului palestinian de a avea o patrie. Numai că noi nu ne punem în locul părților interesate și nu avem pretenția de a defini conceptul de patrie palestiniană. Cred că s-ar cuveni ca Israelul să accepte convorbiri directe cu reprezentanți palestinieni referitoare la acest complex de probleme. S-ar cuveni, de asemenea, să se facă distincție între două probleme distincte în esența lor și anume între problema Palestinei care interesează pe palestinieni (și în virtutea solidarității – statele arabe), pe de o parte, și problema Ierusalimului și a Locurilor Sfinte pe de altă parte, cu referință la cele trei mari religii monoteiste, inclusiv Islamul. Ar fi cât se poate de natural ca, în virtutea acestui fapt, Islamul să fie autorizat să-și mențină prezența la Ierusalim. Noul guvern francez aspiră să întrețină relații bune cu Statul Israel, nu însă relații de părtinire cu una sau alta dintre părțile interesate”⁴.

La vreo zece zile după convorbirea cu regele saudit, Mitterrand va consemna, într-o scrisoare personală adresată prim-ministrului Menachem Begin, printre altele: „Sunt profund convins că relațiile între națiuni trebuie să se sprijine pe norme de justiție. Franța va ține seama de această necesitate în relațiile sale cu Statul Israel și statele și popoarele din regiune. În felul acesta se va confirma și garanta faptul că Statul Israel va beneficia în mod integral de drepturile sale și înainte de toate de dreptul de a trăi în pace și securitate în cadrul unor frontiere sigure, recunoscute și garantate, în timp ce va întreține cu vecinii săi relații de armonie bazate pe respect reciproc. O formulă de pace care nu va asigura securitatea (Statului Israel), nu va fi nici justă și nici conformă realităților din Orientul Mijlociu”. În ceea ce privește drepturile palestinienilor, „în codul de comportare al națiunilor securitatea cuvenită unui stat este înscrisă la nivel egal cu justiția la care popoarele sunt îndreptățite. Aceasta înseamnă că fiecare popor are dreptul să-și determine destinul, să-și exprime năzuința națională și simțămintele privitoare la identitatea și cultura sa prin alegerea nestingherită de nimeni a formei de organizare politică corespunzătoare dorințelor sale. Din acest motiv, mă preocupă starea în care se află poporul palestinian. Doar știi că eu m-am pronunțat în favoarea acordurilor de la Camp David și în repetate rânduri m-am exprimat în favoarea unei patrii pentru poporul palestinian. Poziția Statului Israel rămâne hotărâtoare în această privință”⁵.

Formula lui Mitterrand privitoare la soluționarea conflictului din Orientul Mijlociu, inclusiv a problematicii israelo-palestinienilor, a luat forma unei teorii care a fost elaborată la puțin timp după preluarea puterii. La 7 august 1981, Franța elogiază, în public, planul atribuit prințului Fahd al Arabiei Saudite privitor la soluționarea conflictului israeliano-arab. Acest plan afirma principiul constituirii unui stat palestinian – și nu numai recunoașterea dreptului palestinienilor la o patrie – alături de principiul „dreptului statelor din regiune de a trăi în pace”, ceea ce a fost interpretat ca o recunoaștere implicită a Statului Israel. În elogiul francez pentru Planul Fahd, exprimat public, se susținea că acesta aduce o „contribuție pozitivă la eforturile de a obține pacea pe calea negocierilor”⁶, în pofida diferenței fundamentale existente între „recunoașterea dreptului la o patrie” – așa cum pretindea în mod neostentat diplomația franceză – și planul Arabiei Saudite care preconiza „stabilirea unui stat palestinian”.

Se cuvine remarcat, totuși, că evaluarea planului saudit făcută de Mitterrand în convorbirea avută cu președintele Statelor Unite (18 octombrie 1981) a fost diferită față de elogiul exprimat în public. În această convorbire intimă, Mitterrand a spus că „planul lui Fahd este un bun plan interimar întrucât face posibile conversații între rivali, dar noi nu am aprobat conținutul lui”⁷.

La 8 septembrie 1981, Mitterrand îl primește pe prințul Fahd la Paris și profită de această întâlnire pentru a prezenta oaspetelui teoria sa despre conflictul din Orientul Mijlociu. Această teorie descrie conflictul ca rezultat al unei serii de contradicții, a căror rezolvare va conduce la soluționarea conflictului însuși. Președintele francez a spus: „Conflictul din Orientul Mijlociu generează riscuri de război și de aceea cele două supraputeri sunt stimulate să se amestece în el și se amestecă într-un mod care corespunde cu bazele politicii lor. Franța nu nutrește aspirații speciale față de această regiune, dar din motive legate de istorie manifestă față de ea un interes major. Ea se străduiește să păstreze numeroasele relații de prietenie de care se bucură”.

După ce a menționat dilema inerentă a abținerii Franței de a se amesteca în situația din Liban în pofida legăturilor istorice cu țara cedrilor, Mitterrand a precizat existența unei contradicții și în ce privește drepturile Statului Israel pe care Franța, țara moștenitoare a civilizației iudeo-creștine laolaltă cu țara evreilor, dorește să le vadă concretizate, dar fără ca scopurile și aspirațiile acesteia să

provoace daune drepturilor altora. Mitterrand va folosi în continuare aceeași formulă lingvistică referindu-se la palestinieni, zicând: „Eu am recunoscut dreptul (palestinienilor) la o patrie și am spus – ceea ce este logic și nimeni nu a spus așa ceva înaintea noastră – că în această patrie li se va permite formarea de structuri statale precum vor hotări ei înșiși. În acest scop, ei au nevoie de pământurile desemnate de istorie și de realitatea actuală. Numai că noi nu suntem în stare să ne lăsăm târați orbește de către palestinieni să-i însoțim unde și când o doresc ei. Iată, deci, încă o contradicție ce trebuie depășită”⁸.

Deși această teorie structurată dialectic își arogă o alură de literă de lege privind majoritatea componentelor conflictului dintre Israel și vecinii săi, ea nu se va impune ca directivă directoare a politicii externe franceze pentru un timp îndelungat. Ea se va flexibiliza și restructura în conformitate cu ceea ce președintele republicii, îndrumător adevărat al politicii externe franceze, va considera o necesitate politică legitimă imediată.

În ceea ce s-a spus în ultima ședință a guvernului francez înainte de vizita lui Mitterrand în Israel (24 februarie 1982) despre politica față de Israel, semnele flexibilizării pomenite nu se întrevăd în mod clar. Dimpotrivă, în această împrejurare se rostesc cuvinte care, prin căldura tonului, sunt menite să flateze urechea israeliană. Mitterrand a spus: „Premisa noastră fundamentală nu s-a schimbat. Israelul este îndreptățit să dispună de mijloacele care să-i permită existența și nimeni nu mai pune la îndoială privilegiul de a pune în practică acest drept. Mijloacele la care m-am referit se compun din diverse garanții. Există și o problemă a teritoriilor ocupate. Aceste teritorii nu au una și aceeași natură. Printre ele se pot distinge teritoriile considerate proprietate istorică, fiindcă au fost câștigate în urma unui acord între un popor și Dumnezeu său. Aceste teritorii sunt Iudeea și Samaria, adică fâșia occidentală aproape în întregime, numai că se întâmplă că ele sunt populate mai cu seamă de către arabi. Pe de altă parte, există teritorii care nicidecum n-au aparținut evreilor: Golanul, Sinaiul... Aceste teritorii au fost luate în stăpânire pur și simplu prin mijloacele ocupării și nu se bucură de un statut de sfințenie. Ele nu aparțin de domeniul acordului între poporul ales și Dumnezeu. Fâșia Occidentală [West Bank – n.red.] are frontiere stabilite în urma celui de-al Doilea Război Mondial și ele nu sunt comode în optica

■ Yasser Arafat

israeliană. Se poate înțelege refuzul Israelului de a abandona o parte din acest teritoriu, punându-l astfel la cheremul artileriei dușmanilor săi. Eu însumi am străbătut drumul care șerpuiește paralel cu frontiera. Dacă vor avea loc negocieri, părților interesate li se va oferi posibilitatea de a ajunge de comun acord la modificări ușoare ale frontierei. În paralel, va fi nevoie de a se ajunge la un aranjament privitor la un statut special pentru Ierusalim, fără însă ca acest statut să consfințească ocupația. Evreii au drepturi în oraș conservate timp de trei mii de ani, dar orașul vechi este 95 % populat de arabi... Afirmând aceasta noi nu ne amestecăm în treburile domnului Begin, ci dimpotrivă ne amestecăm în problemele pacii! Aceasta reprezintă o durere de cap teribilă, dar fără îndoială soluționabilă prin negocieri. Mă întreb, însă, cine vrea negocieri? Căci în absența negocierilor se creează un vid spațial care va stârni tentative de interferență din partea celor două superputeri". În ceea ce privește expresia teritorială a unei soluții a problemei palestinienilor, Mitterrand va repeta în prezența membrilor guvernului său ceea ce a mai spus în ocazii anterioare și anume că „sarcina mea nu este aceea de a indica cu precizie pe hartă frontierele patriei palestinienilor. Se spune că ar fi vorba de Iordania, de Fâșia Occidentală... Cei ce vor negocia vor fi cei ce vor hotărî. Franța nu îndeplinește un rol de judecător sau de mediator și nici acela de negociator, dar consideră că palestinienii au drept la o patrie”⁷⁹.

Ideile formulate în atmosfera de intimitate a unui consiliu de miniștri trebuie să reflecte cu adevărat subiectele abordate. Dar, așa cum am mai precizat, Mitterrand nu va rămâne mult timp fidel față de pozițiile exprimate în acest for și nu mai târziu de discursul festiv rostit la tribuna Parlamentului din Ierusalim, el va adopta un ton care se potrivește cu aspirațiile cuiva care nu se mulțumește să îndeplinească un rol de observator neimplicat în conflict. În acest discurs, Mitterrand apare hotărât să propună inițiative, să stimuleze și să convingă, de astă dată ca mediator. El va lansa un apel la negocieri directe între Israel și OEP și va afirma că aspirația palestinienilor la un stat propriu este legitimă.

Premierul Menachem Begin a luat imediat cuvântul și nu s-a sfiit să respingă în mod viguros pozițiile lui Mitterrand. Begin era convins că nu poate trece cu vederea teoria care făceau abstracție de consensul larg existent atunci în Israel în ce

■ Menachem Begin

privește împotrivirea față de constituirea unui stat palestinian între Iordan și Marea Mediterană.

Campania din Liban a oferit politicii externe a Franței ocazia, exploatată la maximum, de a se manifesta extrem de activ. Operațiile militare vor pune la încercare validitatea unora dintre bazele politicii mitterrandiene, constatându-se astfel, că teza de atâtea ori repetată cum că „Franța nu vrea să judece, să medieze sau să negocieze” cu părțile aflate în conflict sau în locul lor este o frază amalgamată cu doze de ipocrizie. Ea a judecat – și încă cum a judecat! – operațiile militare ale Statului Israel în termeni de o severitate care au deviat deseori de la flexibilitatea verbală caracterizând terminologia diplomatică. Ea a încercat să se impună ca mediator, creând în felul acesta dificultăți încercărilor mediatore ale americanilor. Apoi, după ce a luat sub ocrotirea sa trupele OEP și pe Yasser Arafat în persoană, încercuți în Beirut, Franța a negociat cu multă dârzenie un acord, permițând evacuarea acestora din Liban.

Pe de altă parte, campania din Liban a mai generat și o strângere pronunțată a legăturilor între guvernul Franței și conducerea OEP, plasând nivelul contactelor între cele două părți pe o treaptă superioară. La 19 iunie 1982, prim-ministrul Pierre

Maurois și ministrul de Externe, Claude Cheysson, întrețin conversații oficiale la Paris cu șeful Secției Politice a OEP, Faruk Kadumi. Maurois va spune lui Kadumi că este dispus să-l primească pe Arafat la Paris¹⁰. Această disponibilitate a fost oferită fără nicio condiție prealabilă. În continuare, la 15 iulie 1982, președintele Franței va primi la Palatul Elysée o delegație a Ligii Arabe compusă din ministrul de Externe algerian, ministrul de stat la Afacerile Externe ale Emiratelor Arabe Unite și Faruk Kadumi. Această primire a constituit prima ocazie când un reprezentant al OEP a trecut pragul palatului prezidențial francez și deși acesta nu a contribuit cu niciun cuvânt la desfășurarea convorbirii, însăși prezența lui la întâlnire a însemnat că s-au înlăturat rezervele existente până atunci. Primirea lui Kadumi la Palatul Elysée a marcat și un precedent important prin aceea că însăși prezența lui a pregătit terenul pentru vizita oficială pe care Yasser Arafat o va efectua ceva mai târziu la Paris.

În convorbirile cu delegația Ligii Arabe, Mitterrand și-a exprimat nedumerirea că arabii nu au recunoscut Statul Israel, „o realitate existentă din 1948 față de care Franța a angajat obligații ce nu se pot ignora”. Dar, în același timp, Mitterrand va găsi de cuviință să admonesteze Israelul și cu această ocazie pe motivul că, din punctul său de vedere, acesta ar fi comis eroarea de „a împinge un popor într-un colț al unei rezistențe înverșunate”, în loc să opteze pentru calea opusă, a negocierii. În sfârșit, Mitterrand va încheia – fără să exprime o rezervă cu privire la formele de luptă ale palestinienilor și fără să pomenească măcar asasinarea sportivilor israelieni la Olimpiada de la München – prin această propoziție uluitoare, zicând: „Această luptă (a palestinienilor) merită un salut din partea mea” („Je salut ce combat !”)¹¹.

Relațiile lui Mitterrand cu Comunitatea evreilor din Franța și cu Statul Israel au regresat, pe parcursul campaniei din Liban, la un nivel fără precedent, această situație înscrindu-se ca un capitol aparte al anilor când Mitterrand se afla la putere.

În amurgul vieții sale, Mitterrand va mărturisi că „a avut mai multe întâlniri cu Menachem Begin încă înainte de a fi devenit prim ministru” și că „a nutrit față de el considerație”¹². Și totuși, în relațiile dintre cele două țări nu s-au format curente de înțelegere armonioasă, ci dimpotrivă, la puțin timp după alegerea lui Mitterrand ca președinte au ieșit la iveală contradicții și tensiuni generate nu atât de diferențele temperamentale ale personalităților active pe tărâmul relațiilor între cele două țări, cât

– și cu atât mai mult – de pozițiile politice ale lui Mitterrand și aspirațiile acestuia privind soluționarea problemei palestinienilor.

Așa cum am lăsat deja să se înțeleagă și contrazicând afirmații cu care îi plăcea să se mândrească, Mitterrand nu se mulțumea să-și facă doar auzite concepțiile, ideile și pozițiile, ci a procedat cu perseverență la promovarea în practică a acestora. Și dacă nu putem să-i reproșăm nici aspirațiile ca atare de a juca un rol activ în Orientul Mijlociu și nici perseverența, până la sfârșitul celui de-al doilea mandat ca președinte în 1995, de a traduce în practică aceste aspirații – doar Franța nu a ieșit din comun prin aceste aspirații față de alte state din comunitatea internațională – lucrurile se prezintă altfel sub aspectul obiectivelor, ba uneori chiar și sub aspectul formelor de implementare a acestei politici. Astfel, în convorbirile cu regele Hussein (15 noiembrie 1982) la Paris, Mitterrand reafirmă poziții cunoscute, reformulând însă unele dintre ele într-un fel care sfida categoric sensibilitatea israeliană. El a spus că în răstimpul ce s-a scurs de la „recunoașterea Statului Israel de către Franța, acesta și-a stabilit autoritatea prin războaie în teritorii ce nu i-au fost atribuite de ONU”. Apoi, că Franța „a aderat la acordurile de la Camp David, dar numai în dimensiunea lor bilaterală, israeliano-egipteană”. Referitor la teritoriile ocupate și Ierusalim, el „se străduiește să ajungă la restaurarea situației anterioare, care se bucura de recunoașterea legală”. Amintind că a primit în audiență „o delegație de primari din aceste teritorii” a găsit de cuviință să facă această remarcă uluitoare, zicând: „situația lor este intolerabilă”, întrucât „ea ne amintește situația pe care am cunoscut-o și noi în Franța în timpul războiului”¹³. O comparație ce se aseamănă cu o alta făcută de Mitterrand în cadrul conferinței de presă de la sfârșitul vizitei sale la Budapesta (9 iulie 1982), când a asemănat acțiunea militarilor israelieni la Beirut cu distrugerea de către naziști, ca represalii, a satului și a tuturor sătenilor francezi din Oradour sur Glane.

În convorbirile cu regele Hussein, Mitterrand se va referi la palestinieni numindu-i „popor lipsit de patrie” și „popor îndreptățit de a avea o patrie”, care el și numai el va hotărî „dacă vrea să-și creeze un stat”. A mai spus că nu se îndoiește că „până la urmă se va produce recunoașterea reciprocă între Israel și OEP”.

Această recunoaștere s-a și produs, dar numai în septembrie 1993, în Declarația de Principii semnată la Oslo. Care a fost contribuția lui Mitterrand la

această recunoaștere? Să fi dispus el de puteri de previziune profetică, sau dimpotrivă, el ca și ceilalți factori de putere, care au fost părtași la formula de soluție definită de el, au reușit să manipuleze agenții activi pe teren în așa fel încât drumul pe care au mers a condus până la urmă la traducerea în practică a scenariului imaginat de el? Răspunsul la această întrebare nu este nici simplu și nici categoric.

Nu se cuvine a scăpa din vedere faptul că Mitterrand și tovarășii săi de idei din comunitatea internațională au aderat la formula unui „stat pentru palestinieni”, mai puțin cu scopul de a sprijini o aspirație existentă, ci mai degrabă cu intenția de a o desemna ca pe un obiectiv realizabil, ceea ce – sperau ei – va declanșa o dinamică fără de care obiectivul respectiv s-ar fi impus ca o iluzie și nicidecum ca o realitate. Se cuvine reținut, de asemenea, faptul că, dacă nu se sabota acordul la care s-a ajuns în convorbirile dintre Shimon Peres și regele Hussein în 1987 la Londra („acordul de la Londra”), negocierile ce au urmat între Israel și OEP s-ar fi desfășurat pe baza unor criterii diferite de cele aflate la baza negocierilor de la Oslo. Cu alte cuvinte ar fi fost posibile negocieri în vederea unui aranjament, fără ca în prealabil să se acorde recunoașterea reciprocă între Israel și OEP”.

Trebuie deci spus clar și răspicat: „Acordul de principii” între Israel și OEP, precum și celelalte acorduri consecutive, nu s-au născut ca proiecții spirituale ale gândirii lui François Mitterrand și nici nu reflectă principiile propovăduite de el, încadrându-se într-o formulă imposibil de evitat a soluționării conflictului israelo-palestinian.

Pe măsură ce se prelungea prezența israeliană în Liban, devierile politicii franceze de la poziția declarativă inițială, care pretindea că Franța joacă doar un rol pasiv de observator ce nu se amestecă în practica politică la aceea de arbitru imparțial între părțile în conflict, devin din ce în ce mai evidente, clare și frecvente. Ca ilustrare, reamintesc umbrela protectoare oferită de Franța lui Arafat și oamenilor săi asediați la Tripoli și crampizarea ei de ideea evacuării lor din Liban. În cele din urmă, evacuarea va avea loc, dar nu în nave arborând drapelul Franței, ci în vase grecești însoțite de nave franceze. Mitterrand va justifica acțiunea aceasta, argumentând că „salvarea unor vieți umane nu se cântărește prin calcule de profit și pierdere”¹⁴, o frază care amintește cunoscutul precept ebraic despre raportul direct între „salvarea unei ființe umane unice” și „salvarea unei lumi întregi”.

Arafat va încerca să exploateze la maxim amestecul lui Mitterrand în eforturile evacuării lui din Liban și în acest sens va trimite un mesaj ministrului de Externe, Claude Cheysson, exprimându-și dorința de a veni în vizită la Paris când va pleca de la Tripoli la Tunis. Răspunsul lui Cheysson, coordonat până la ultimul detaliu cu Mitterrand (27 noiembrie 1983) și redactat pe un ton de flatare evidentă, cuprindea, printre altele, fragmentul ce urmează: „Președintele (Franței) și-a exprimat deja (când a fost) în Tunisia prețuirea ce o nutrim pentru u acest om inteligent și curajos (care este Arafat). Noi am hotărât demult – și în luna iunie 1982 «comunitatea (europeană a) celor zece» s-a pronunțat și ea urmând exemplul nostru – că existența unei organizații capabile să reprezinte, la timp oportun, lupta palestiniană este o necesitate. Curajul controlat de care a dat dovadă președintele incontestabil al OEP – și zică-se despre el orice s-ar zice – a sporit prețuirea noastră față de el cu un surplus de apreciere și simpatie. Dacă atunci când va părăsi Tripoli, Yasser Arafat va dori să treacă prin Paris, noi îi vom oferi o primire oficială așa cum am procedat în repetate rânduri cu adjuncții săi. El însă va beneficia de un cadru special unde vor abunda semne de prețuire nouă, fiind doar vorba de numărul unu. Întrucât aceasta va fi prima vizită a lui Arafat (în Franța), noi vom dori să manifestăm prețuirea noastră față de însușirile sale extraordinare. În acest scop, vom organiza o recepție la Quai d’Orsay și contacte numeroase (cu personalități influente), nu însă la nivel de Președinte (al republicii). Acest program va reflecta dorința noastră de a onora persoana aceuia care a avut delicatețea de a vroi să fie oaspetele nostru pentru o clipă înainte de a se alătura statului său major din Tunis. Așteptăm hotărârea ce se află acuma la dispoziția lui”¹⁵.

Arafat nu a acceptat propunerea lui Cheysson, pentru că aceasta nu-i deschidea poarta Palatului Elysée, dar nu a renunțat la aspirația de a întări relațiile organizației sale cu Franța, urmărind propulsarea contactelor publice cu personalitățile statului francez la un nivel superior, inclusiv acelea cu François Mitterrand. Ori acesta, atunci când a refuzat să-l întâlnească pe Arafat la Paris, a considerat că a ceda deja în această etapă față de presiunile OEP ar însemna ca s-ar produce un salt prea important și mai ales o evoluție prea rapidă în relații.

Vizita lui Arafat în Franța nu a fost anulată, ci doar amânată și ea va avea loc, dar numai la începutul lunii mai 1989. La această dată, Mitterrand

a estimat că a sosit vremea saltului curajos pe calea introducerii OEP și a celui ce se afla în fruntea acestei organizații sub aripile respectabilității și onorabilității, crezând că în felul acesta vor obține calificarea de parteneri demni în negocierile viitoare pentru soluționarea problemei palestinieni. El a mai estimat că pasul acesta va plasa Franța față de adversarii săi în poziția de putere preferată când se vor iniția demersurile cu caracter politic.

Hotărârea odată luată, Mitterrand nu a dat înapoi nici după izbucnirea unor grave tensiuni care au răvășit relațiile sale cu evreii francezi și nici în fața valurilor de nedumerire stărnite (inclusiv în organele de presă) de invitația adresată unui oaspete trezind controverse profunde. Mitterrand era furios împotriva evreilor și în feroarea mâinii care-l mistuia a rostit câteva expresii protoantisemite, ba chiar și unele mai grave, precum acuzația că evreii francezi ar fi „agenți ai Statului Israel” în Franța.

Trei zile înainte de aterizarea lui Arafat la Paris, Mitterrand a convocat o consfătuire menită să analizeze ipoteza dacă există posibilitatea unor schimbări în pozițiile OEP și care ar fi acelea. Participă la consfătuire ministrul de Externe, Roland Dumas, și consilierii președintelui, Jaques Attali și Hubert Vedrin, care au căzut de acord că inițiativa invitării lui Arafat va fi justificată dacă va contribui la progresul formării unui climat de încredere și dialog între israelieni și palestinieni. Ca de exemplu, dacă, după ce în conformitate cu interpretarea franceză, OEP a recunoscut deja – prin hotărârea Consiliului Național Palestinian din 1988 la Alger – dreptul Statului Israel de a trăi în pace și securitate, Arafat ar declara în public că recunoaște legitimitatea prezenței israeliene în Eretz Israel. În plus, Roland Dumas se amuza cu ideea că Arafat va declara în public ceea ce a admis deja în conversații particulare și anume că paragrafele controversate din Convenția Palestiniană „au devenit anacronice” (sont „caducs”).

Între timp, vizita lui Arafat ajunge la momentul său culminant – convorbirea cu François Mitterrand, care are loc într-unul din saloanele Palatului Elysée. Convorbire dificilă în care predica și apologetica se succed în mod alternativ în prezența pasivă, din partea franceză, a lui Dumas și Attali, și din partea palestiniană a lui Faruk Kadumi și a reprezentantului OEP în Franța, Ibrahim Sus. Convorbire îndelungată și sinuoasă care, la terminare, nu a risipit îndoielile dacă rezultatele obținute se situează

la nivelul așteptărilor. În cursul discuțiilor, Mitterrand își provoacă musafirul, punându-l în situația de a-și exprima punctul de vedere în legătură cu teme ca revendicarea evreiască privind Eretz Israel, recunoașterea legitimității Statului Israel, Hotărârile Consiliului de Securitate care au validat această revendicare și legitimitate, revizuirea Convenției Naționale Palestiniene, dreptul refugiaților la întoarcere și legalitatea utilizării metodelor de luptă teroriste.

Cum se cuvîin interpretate răspunsurile la aceste întrebări? Cei ce le privesc cu un dram de severitate diminuată vor spune că au găsit în ele o înclinare spre moderație în ce privește definirea dreptului refugiaților la întoarcere; în schimb, însă, Arafat nu a spus nimic în legătură cu teme majore ca legitimitatea prezenței suverane evreiești în Eretz Israel și Convenția Palestiniană.

Acesta a fost, probabil, motivul care l-a determinat pe Roland Dumas să exercite presiuni puternice asupra lui Arafat, îndemnându-l să folosească termenul de „caduc” când, în interviul programat la televiziune, va fi întrebat cu privire la validitatea Convenției Palestiniene. Arafat a cedat față de aceste presiuni fără să fi atribuit, însă, concesiei lingvistice semnificația imaginată de amfitrionii lui, ceea ce nu-l va deranja pe Jacques Attali să noteze în jurnalul său, exagerând că „gestul acesta reprezintă justificarea vizitei (lui Arafat)” în Franța¹⁶.

Ministrul francez de Externe a interpretat semnificația acestei vizite în răspunsul său la o interpelare în Adunarea Națională. El a spus că Franța a avansat două condiții motivând efectuarea vizitei: pe de o parte, aderarea OEP la hotărârile ONU privind recunoașterea Statului Israel și a drepturilor sale, iar, pe de altă parte, renunțarea OEP la utilizarea terorismului. „Pozițiile adoptate de către Consiliul Național Palestinian în luna noiembrie anul trecut la Alger și pozițiile domnului Arafat exprimate în cadrul Sesiunii ONU din Geneva răspund condițiilor noastre, făcând astfel această vizită posibilă. În cursul zilei de ieri (...) am avut ocazia de a ne convinge ca domnul Arafat este fidel în mod necondiționat noilor sale poziții care sunt: recunoașterea dreptului Statului Israel la existență, coexistența a două state pe fostul teritoriu al Palestinei urmând ca frontierele acestora să fie stabilite pe baza implementării Hotărârii (Consiliului de Securitate) 242 și, de asemenea, angajamentul festiv de a renunța la

terorism“. Prin urmare suntem îndreptățiți să rezumăm în mod categoric, că Președintele OEP „ne-a furnizat marfa așteptată”¹⁷.

Numai că Roland Dumas nu a interpretat cu fidelitate riguroasă semnificațiile evenimentului. Deși Arafat a recunoscut existența Statului Israel ca un fapt împlinit (*de facto*), el nu a recunoscut însă existența sa de drept (*de jure*) și cu atât mai puțin legitimitatea dreptului existenței evreiești suverane în Eretz Israel. Pe de altă parte, Dumas a mers cam departe exagerând sensul noțiunii de „caduc” când a susținut că „acesta este cât se poate de evident, ba având chiar și o semnificație juridică, ceea ce ne scutește de necesitatea de a-i interpreta sensurile”¹⁸.

Eforturile lui Roland Dumas de a convinge Adunarea Națională și opinia publică în ce privește justetea demersului de a-l invita pe Arafat la Paris, sunt demne de a fi luate în seamă. Ceea ce nu înseamnă că misiunea ingrătă pe care a luat-o asupra sa a fost încoronată de succes.

La urma urmelor, eforturile franceze de a întări poziția și de a spori respectabilitatea lui Arafat pe plan internațional nu au fost răsplătite prin dividende efective. La fel ca și alte state interesate, nici Franța nu a fost „părtașă” la rețeaua de contacte care au generat, în final, „acordul de la Oslo”, un acord elaborat fără medierea Franței, ba chiar și fără ca ea să fi fost la curent cu negocierile întreprinse. Franța nu a jucat nici un rol în procesul convocării Conferinței de la Madrid, căci și cu această ocazie a fost „neglijată” la periferia evenimentelor. Analistul cotidianului „Le

Monde” a avut dreptate când a comentat sarcastic rolul Franței: „Pe parcursul ce conduce de la (Conferința de la) Madrid la (Ceremonia semnării acordului de principii de la) Washington, Parisul a fost silit să joace un rol minor care nu corespunde cu aspirațiile și sarcinile istorice pe care și le-a atribuit în această regiune”¹⁹.

---

¹F. Mitterrand, *Politika*, Tel Aviv, Sifriat Hapoalim, 1983, pp. 173-174.

² *Ibidem*, p. 187

³ Jacques Attali, *Verbatim, I (1981-1986)*, Paris, 1993, pp. 37-38.

⁴ *Ibidem*, pp. 38-39.

⁵ *Ibidem*, pp. 29-30.

⁶ *Ibidem*, p. 72.

⁷ *Ibidem*, p. 118.

⁸ *Ibidem*, p. 84.

⁹ *Ibidem*, p. 257.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*, p. 280 („Je rend hommage a ce combat”).

¹² François Mitterrand; Elie Wiesel, *Mémoires a deux voix*, Paris, Editions Odile Jacob, 1995, p. 94.

¹³ Jacques Attali, *Verbatim I, 1981-1986*, Paris, Fayard, 1993, p. 357.

¹⁴ *Ibidem*, p. 553.

¹⁵ *Ibidem*, p. 547.

¹⁶ Jacques Attali, *Verbatim, III, 1988-1991*, Paris, Fayard, 1995, pp. 229-230.

¹⁷ „Le Monde”, din 5 mai 1989.

¹⁸ *Idem*.

¹⁹ Jean-Pierre Langellier, *Paris a eu raison trop tôt*, în „Le Monde” din 15 septembrie 1993.

E.S. ELIEZER PALMOR s-a născut în România, a studiat litere și filosofie la Universitățile din Cluj și București, s-a stabilit, din 1960, în Israel, după care a susținut un doctorat în filosofie clasică germană la Universitatea din Ierusalim. A îndeplinit misiuni diplomatice în Belgia, Luxemburg, Norvegia, Argentina, după care a devenit ministru plenipotențiar în Franța, ambasador la Montevideo, ambasador și reprezentant permanent al Israelului la UNESCO, director al Departamentului America Latină din MAE al Israelului. Autor al volumelor, în ebraică „O prietenie la încercare”; „Între zilele de ieri și ziua de mâine”; „Afacerea Lillehammer” și, în română, „Convergențe diplomatice și culturale”, Editura Universității Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, 2002.

FRANCE SAVED YASSER ARAFAT FROM PERDITION!

The first socialist president of the Vth French Republic, François Mitterrand, benefited of two complete mandates (1981-1995). Numerous analysts consider this controversial personality as the most popular president of France in the years after the Second World War.

With respect to the Palestinian problem, Mitterrand adopted a political position which gradually shifted closer to the aspirations of Palestine Liberation Organization, imposing as a protector of Palestinians' interests in the international arena. Moreover, he didn't hesitate to utilize the ponder of his personal renown and the prestige of the presidential position in order to save from physical perdition Yasser Arafat, the activists and the leadership of Palestine Liberation Organization.

It can be said that no other statesman at the time, when the troupes of Palestine Liberation Organization where surrounded in Beirut, militated in favor of Palestinians' interests as François Mitterrand did.

PRELIMINARIILE NEGOCIERILOR ROMÂNNO-IUGOSLAVE PENTRU CONSTRUIREA SISTEMULUI HIDROENERGETIC DE LA PORȚILE DE FIER I

dr. BENIAMIN C. BENEĂ

Încă de pe la mijlocul secolului al XIX-lea în sectorul Porților de Fier au început să fie executate studii și lucrări destinate îmbunătățirii navigației și eliminării riscurilor la trecerea navelor prin cel mai periculos sector al Dunării – sectorul Cataractelor. Lipsa unor mijloace tehnice și financiare, dar și interesele Austro-Ungariei de a-și asigura dominația pe o cât mai mare parte a cursului fluviului și de a împiedica dezvoltarea celor doi riverani (România și Serbia) au amânat pentru mult timp eliminarea riscurilor și reducerea cheltuielilor de transport prin acest sector. Mai mult, ridicarea unor piedici în calea exportului de produse românești spre Occident, prin taxele impuse la trecerea prin Porțile de Fier, unde Ungaria, după ce a efectuat săparea unor canale de-a lungul albiei fluviului, a impus aplicarea a cinci regulamente de navigație, a constituit o barieră suplimentară în calea dezvoltării comerțului românesc pe această importantă arteră internațională.

Sfârșitul Primului Război Mondial și prevederile tratatelor de pace au adus recunoașterea suveranității celor două țări riverane asupra părții din fluviu care constituia frontieră comună, fapt inserat la articolele 11 și 12 din Convenția Dunării din 1921.

După cel de-al Doilea Război Mondial, odată cu consolidarea puterii URSS în partea de Răsărit a Europei și de-a lungul Dunării, până-n Austria, acest stat a căutat să îndepărteze Franța, Marea Britanie și SUA din zona bazinului dunărean, încercare care a culminat cu încheierea la Belgrad a Convenției din august 1948, pe care cele trei puteri menționate nu au semnat-o. Prin prevederile sale, această convenție institua un regim al fluviului Dunărea care, formal, ținea seama de interesele riveranilor, ei putând să-și exercite suveranitatea, desigur sub supravegherea atentă a Moscovei, în special a lui Stalin, care dorea să-și consolideze pozițiile în

Europa de Răsărit și în statele din bazinul dunărean; această politică a lui Stalin a avut ca efect direct fraudarea alegerilor în România (în noiembrie 1946), cât și în Bulgaria (noiembrie 1945).

Este bine de observat că Stalin, care era un conducător autocratic, exprima la cel mai înalt nivel notele dominante ale conducerii de la Kremlin, sovieticii fiind înclinați să promoveze un asemenea comportament deoarece „ei simțeau acest lucru ca fiind mai puțin rău, decât alternativa de a fi cucerți de către vecini agresivi”¹. Stalin nu s-a mulțumit numai cu existența unor state comuniste în Europa de Răsărit; toate statele comuniste trebuiau să se afle sub controlul sovietic direct, toți aliații săi trebuiau să aibă față de el loialitate politică absolută. Astfel, el nu dorea nicio persoană în funcții de conducere la nivel de stat în Europa de Răsărit care să aibă această poziție fără ca ea să fie datorată Moscovei².

Pentru a contracara încercările lui Stalin de a cuprinde în sfera sa de influență și Grecia, unde comuniștii au boicotat alegerile din martie 1946 și în vara aceluiași an au început războiul civil, președintele SUA a proclamat, în aprilie 1947, „doctrina Truman”, care privea acordarea de sprijin țărilor libere amenințate de „minorități înarmate sau de presiuni externe” și a asigurat imediat un ajutor pentru Grecia și Turcia³. Deși ajutorul american nu a avut un rezultat imediat în Grecia, rebelii putând să se refugieze pentru odihnă și reînarmare în Iugoslavia, Albania și Bulgaria, el a avut însă un efect indirect extrem de important, care a pus capăt rebeliunii comuniștilor eleni. Astfel, ajutorul american a influențat în mod decisiv rezultatul confruntării dintre Tito și Stalin, permițându-i liderului iugoslav să sfideze furia dictatorului sovietic, știind că ajutorul militar american era aproape.

După lansarea „doctrinei Truman“, Moscova a contraatacat, și în septembrie 1947 a anunțat constituirea Cominform-ului, stabilindu-i sediul la Belgrad pentru a-și putea proteja cât mai bine interesele în Balcani⁴. Între Tito și Stalin nu au existat dezacorduri ideologice majore, dar liderul iugoslav și-a păstrat sistemul său de control și poliția secretă, ceea ce l-a făcut capabil să nu accepte comisarii sovietici care urmau a fi trimiși de Moscova, cum se procedase în celelalte state europene care se aflau în sfera de influență sovietică. Stalin a cerut nu numai respectarea unui cadru impus de Moscova, ci și ca acesta să fie impus de agenți sovietici, care aveau și menirea de a verifica modul de îndeplinire a celor stabilite de ei. Se poate vedea cum conflictul care a rezultat între Stalin și Tito nu a avut la bază probleme ideologice și nici tactice. La baza acestui conflict se afla puterea⁵ și problema era cine urma să exercite această putere în Iugoslavia. Liderul Partidului Comunist din Iugoslavia a căutat să-și dezvolte propria bază națională de sprijin și a evitat ca sprijinul să vină din partea lui Stalin; acest fapt și refuzul lui Tito de a se conforma cerințelor Moscovei l-au determinat pe Stalin să lanseze o serie de critici împotriva lui, cu scopul de a-l înlătura de la putere⁶.

Stalin a acuzat partidul condus de Tito de neconformări ideologice, ceea ce a avut ca efect excluderea Iugoslaviei din Cominform în 28 iunie 1948. Prin aceasta, liderul de la Kremlin se aștepta că partidul va proceda la înlăturarea lui Tito din conducere și la înlocuirea lui cu o persoană dependentă de Moscova⁷. Stalin spera că, fără ajutorul său, regimul impus de Tito se va prăbuși. Ca răspuns la acest atac, Tito a afirmat în fața Comitetului Central al Partidului Comunist din Iugoslavia următoarele: „Tovarăși, țineți minte că aici nu este în discuție o problemă teoretică, niciuna a unei erori comise de către Partidul Comunist din Iugoslavia, a unei abateri ideologice... Tovarăși, înainte de toate este problema relațiilor dintre un stat și celălalt. Mie mi se pare că ei se folosesc de problemele ideologice, cu scopul de a putea justifica presiunea pe care o exercită asupra noastră, asupra statului nostru⁸. Conștientizarea acestei realități atât de către membrii de partid, precum și de către opinia publică iugoslavă i-a făcut pe toți să se ralieze în jurul lui Tito și, spre surprinderea tuturor, SUA au început să susțină Iugoslavia prin ajutoare de natură economică, pentru a putea face față sistării sprijinului sovietic pe care l-a avut înainte.

Astfel, deși Stalin a fost sigur că poate demonstra lumii și statelor din sfera de influență sovietică imposibilitatea supraviețuirii unui stat fără asistență din partea URSS, excluderea lui Tito din Cominform a demonstrat exact contrariul: faptul că un lider popular național-comunist, situat în sfera de influență sovietică, poate sfida hegemonia sovietică și poate supraviețui fără sprijinul acesteia. Stalin a supralicitat poziția sa, dar nu a avut capacitatea de a interveni în forță pentru a pune în aplicare amenințările sale⁹.

Această ruptură dintre Tito și Stalin va avea efecte negative asupra întregii mișcări comuniste¹⁰, China și Albania ajungând să nu mai privească Iugoslavia ca pe o țară socialistă¹¹. Iar faptul că Truman a direcționat ajutoare economice spre Iugoslavia a contribuit la mărirea rupturii în presupusul bloc comunist monolitic¹². Pe de altă parte, se poate constata că Republica Populară Federativă Iugoslavia a fost favorizată în promovarea titoismului și ca urmare a poziției sale geografice: SUA puteau să-i acorde sprijin naval datorită accesibilității la porturile iugoslave de la Marea Adriatică.

Mai mult, ieșirea Belgradului din orbita sovietică va avea efect direct asupra mișcării comuniste din Grecia. Astfel, în octombrie 1949, după înăbușirea insurecției comuniste, liderii comuniști greci au înaintat o propunere de încetare a luptei, în timp ce se aflau în exil în Bulgaria. Se pare că adoptarea acestei poziții le-a fost solicitată de Stalin, pentru scopurile sale, care vizau canalizarea rămășițelor armatei comuniste grecești în acțiuni împotriva lui Tito¹³. Însă insurecția comunistă din Grecia a luat sfârșit în 1949, iar guvernul național a luat sub control întreaga țară și partidul comunist a fost interzis¹⁴, ceea ce a avut ca efect pierderea influenței sovietice atât în Grecia, cât și în Iugoslavia.

Aceste evenimente s-au derulat în prima fază a Războiului Rece care s-a întins până la moartea lui Stalin, în martie 1953. Conflictul s-a caracterizat printr-o tensiune intensă, dar controlată¹⁵, fiind alimentat permanent de concepții diametral opuse, motivate ideologic, cu privire la organizarea socială și chiar la ființa umană¹⁶. La început, părțile implicate în acest conflict – în principal SUA și URSS – erau motivate mai mult de frică decât de proiecte agresive; fiecare trăia cu impresia că cealaltă plănuia o agresiune¹⁷. Preocuparea centrală a lui Stalin era de a menține și asimila principala sa cucerire de război: controlul asupra Europei Centrale.

Tot ceea ce a întreprins Tito a contribuit la contestarea supremației URSS în Europa. De aceea,

lupta pentru hegemonie în zona Balcanilor a cauzat o criză puternică în relațiile sovieto-iugoslave.

Și cum geografia a sortit ca Republica Populară Română (R.P.R.) să se afle între cele două țări – Iugoslavia și URSS – acest lucru avea să marcheze destinul țării noastre într-o manieră specială, atât în legătură cu Moscova, cât și cu Belgradul și cu Washingtonul.

Astfel, desprinderea lui Tito de Moscova i-a determinat pe sovietici să impună un control și mai puternic asupra României¹⁸; în 12 ianuarie 1949, guvernul de la București a adoptat un decret care prevedea înființarea de „consilii populare” în toate satele, orașele și comunele, pentru a institui „ordinea socialistă” la nivel local. Acesta a fost răspunsul imediat al lui Stalin, care credea că ruptura dintre Belgrad și Moscova îi va face pe cei din Consiliul Securității Naționale a SUA să creadă că a sosit „momentul propice” ca SUA să treacă la acțiune, pentru a anihila influența sovietică asupra țărilor din Estul Europei¹⁹.

Dacă în 1947, Departamentul de Stat privea România ca pe un obiectiv direct al politicii americane, în 1949, politica adoptată de Washington față de țara noastră era „derivată” din cea adoptată vizavi de URSS. Reușita oricărei politici românești „depindea fundamental” de succesul relațiilor sovieto-americane²⁰.

Acest context mondial, precum și poziția geografică a Republicii Populare Române au făcut din țara noastră un element de o importanță deosebită pentru Stalin în atingerea obiectivelor de înlăturare a lui Tito, chiar dacă pentru aceasta urma să întreprindă o acțiune armată. Astfel, liderii comuniști români au împins țara pe o poziție situată de partea URSS și împotriva „ereziei” iugoslave. În consecință, în timpul acestei crize iugoslave, pentru a se putea contracara „iminentul pericol titoist”, guvernul R.P.R., primind instrucțiuni din partea Moscovei, a luat o serie de măsuri menite să ducă la creșterea siguranței la frontiera româno-iugoslavă. Efectul acestor instrucțiuni a fost resimțit și în plan financiar, materializându-se într-o creștere majoră a cheltuielilor pentru investițiile necesare construirii unor proiecte destinate apărării la granița cu Iugoslavia. De asemenea, începând din toamna anului 1948 importante suprafețe de teren din apropierea graniței au fost transferate în proprietatea Ministerului Apărării Naționale. Pentru creșterea influenței partidului în armată s-au luat măsuri de politicizare a acesteia, prin includerea unor membri activi ai Partidului Munci-

toresc Român în structurile de decizie din armată (Nicolae Ceaușescu, Leontin Sălăjan, Constantin Doncea, Pavel Bejan ș.a.).

Pe de altă parte, pedeapsa pentru „crima de a fi suporter al lui Tito” se sancționa mult mai drastic, atât în țara noastră, cât și în alte țări. Avem exemplul albanezului Koci Xexë, al bulgarului Traicho Kostov și al ungarului Laszlo Rajk, care au fost executați fiind învinuți de „deviații naționaliste” și de „titoism”²¹.

După ce la 28 iunie 1948, Iugoslavia a fost exclusă din Cominform, creșterea tensiunii în relațiile bilaterale româno-iugoslave, alimentată de Moscova, a culminat cu denunțarea în mod unilateral, la 1 octombrie 1949, de către R.P.R., a Tratatului de prietenie, cooperare și asistență mutuală semnat la București în 17 decembrie 1947, punându-se astfel capăt tuturor relațiilor de cooperare cu Iugoslavia.

De fapt, pe tot parcursul crizei româno-iugoslave, ambele state se acuzau reciproc de provocarea unor incidente foarte serioase la frontiera comună și de faptul că se înarmau în vederea unui atac viitor, susținut de sovietici (în cazul R.P.R.), respectiv de britanici și americani (în cazul R.P.F.I.). La indicațiile venite din partea Moscovei, pe de o parte, și din Occident, pe de altă parte, fiecare din cele două țări vecine susținea că cealaltă intenționa să întreprindă un „atac nuclear” asupra sa, deși nici una din ele nu dispunea de mijloacele necesare pentru a întreprinde o asemenea acțiune. Era evident că ambele state au recurs la folosirea armei propagandistice, încurajate fiind de „superiorii lor”; în fața încercării URSS de a prezenta „intențiile agresive ale guvernelor imperia- liste”²², Occidentul s-a văzut nevoit să răspundă în aceeași manieră.

În timpul acestei crize, un număr de incidente serioase au fost înregistrate la graniță, fiecare fiind urmat de proteste vehemente înaintate când de R.P.R., când de R.P.F.I. Aceste incidente de la frontieră au fost coroborate cu intenția lui Stalin de la începutul anilor '50, care, epuizând toate mijloacele pașnice la care a recurs pentru înlăturarea lui Tito din funcțiile sale de conducere, a dat dispoziție să se elaboreze planuri în vederea întreprinderii unei intervenții în forță în R.P.F.I. Astfel, în perioada 1948-1953, liderii politici și militari de la București au fost nevoiți să ia o serie de măsuri de natură militară pentru întărirea frontierei româno-iugoslave. În acea perioadă, multe unități militare au fost dislocate în acea zonă și s-a procedat la construirea de fortificații de-a lungul graniței, lucrări care au implicat peste 27 000 militari aflați sub supravegherea unor conducători militari

din URSS. Pe lângă aceasta, au fost cheltuite enor me sume de bani din bugetul armatei pentru a se achiziționa armament sovietic „modern”, destinat apărării țării în fața unui atac iugoslav „imediat”. S-au întreprins o serie de acțiuni și manevre, tot cu scop propagandistic, s-au organizat parade militare în Craiova și Timișoara, în prezența președintelui Consiliului de Stat al R.P.R. – Gheorghe Gheorghiu-Dej –toate având menirea de a-l descuraja pe Tito.

Antrenarea țării de către liderii de la București pe o poziție fermă împotriva R.P.F.I. și susținerea atât de evidentă a poziției URSS – atât prin măsurile economice începute în iunie 1948, când guvernul român a anunțat naționalizarea tuturor întreprinderilor industriale, de transport și miniere, iar importul a fost restricționat, prin acordarea de autorizații numai corporațiilor de stat²³, dar mai ales prin pregătirile militare de la granița cu R.P.F.I. – au dus la schimbarea atitudinii SUA față de România. În 1952, Washington-ul voia să rupă relațiile cu București²⁴, acuzând țara ca fiind „cel mai sovietizat dintre statele-satelit”²⁵. Guvernul român, asupra căruia se exercita dominația puternică a URSS²⁶, a impus reducerea personalului de la Legația americană din București, a închis bibliotecile și birourile de informare americane începând din martie 1950. Stalin dorea să-și intensifice controlul asupra R.P.R., mai ales după tensionarea relațiilor cu Tito, ceea ce i-ar fi permis exercitarea unei influențe asupra întregului bazin al Dunării și a Peninsulei Balcanice.

Acesta era contextul internațional în perioada anterioară începerii tratatelor româno-iugoslave pentru realizarea Sistemului hidroenergetic și de navigație de la Porțile de Fier. Cu toate că, prin semnarea Convenției Dunării, la Belgrad, în august 1948, statele riverane și-au luat angajamente ferme în vederea îmbunătățirii condițiilor de navigație²⁷, conflictul dintre Tito și Stalin a împiedicat atingerea acestui obiectiv și a influențat negativ relațiile bilaterale. Tensiunea dintre Belgrad și Moscova a determinat polarizarea R.P.R., care se afla în sfera de influență a URSS, față de R.P.F.I. care primea sprijin occidental și căuta o cale proprie, națională, spre socialism. Nici România și nici URSS nu au privit cu ochi buni această mișcare a Iugoslaviei, efectul său fiind resimțit în întreaga mișcare comunistă, la nivel internațional.

Dorind să împiedice extinderea influenței sovietice în Europa Occidentală, SUA au pus la cale un plan care avea menirea de a asigura revigoarea economică a zonei. Planul Marshall, care a

presupus un ajutor din partea SUA în valoare totală de 171 miliarde \$ (calculat la valoarea din 1989 a dolarului) și-a atins țelul, iar rezultatul a fost un triumf istoric²⁸.

Ca răspuns la această inițiativă și pentru a-și consolida mai bine poziția în statele-satelit din Europa, având în vedere mișcarea de independență a lui Tito, Stalin a dispus înființarea Consiliului de Ajutor Economic Reciproc (CAER), cunoscut și sub numele de „Planul Molotov”, cu sediul la Moscova. Cu toate că era o organizație cu caracter economic, Stalin (și mai apoi Hrușciiov) au căutat să o folosească ca pe un instrument de influență politică asupra membrilor săi. Prin acest organism, înființat în ianuarie 1949²⁹, URSS voia să dea și o replică propagandistică planului occidental de refacere a economiilor distruse de război³⁰. În opinia lui Stalin, statele din blocul sovietic nu aveau nevoie de dolarii americani; ele se puteau reface și în sistemul rublei. Totodată, s-a urmărit ca prin crearea unei dependențe economice de Moscova să se facă încă un pas în direcția unei subordonări politice a statelor-satelit față de URSS.

Răspunsul Occidentului la crearea CAER a fost înființarea Tratatului Organizației Atlanticului de Nord (NATO) în aprilie 1949³¹, prin care semnatarii au căzut de acord să stabilească o apărare comună, pusă sub comanda generalului Eisenhower.

Punctul care marchează o cotitură în relațiile bilaterale româno-iugoslave a fost dat de venirea la putere în URSS a lui Malenkov și mai apoi a lui Hrușciiov. Odată cu „noua direcție” a lui Malenkov, Bucureștiul a încercat să scape de trupele URSS din Republica Populară Română, căutând ca pe această cale să reducă influența Moscovei asupra Bucureștiului³². Ascensiunea lui Hrușciiov și promovarea de către acesta a principiului „coexistenței pașnice” a avut ca efect relaxarea tensiunii între SUA și URSS. Noul lider comunist sovietic avea nevoie de această destindere pentru a-și putea consolida poziția în funcțiile de conducere din URSS. Pe de altă parte, condamnarea lui Stalin a asigurat o nouă direcție în politica externă a Moscovei, dar a însemnat în același timp și o „îmblânzire” a comunismului, folosită și ca armă împotriva foștilor asociați ai lui Stalin, care reprezentau principala sa opoziție, în vederea obținerii controlului total asupra Partidului Comunist al Uniunii Sovietice (PCUS)³³.

Promovarea destalinizării urma să aibă efect atât asupra politicii interne a Republicii Populare Române, cât și asupra politicii sale externe. Aceasta a fost perioada în care Gheorghiu-Dej a început să

caute constant independența față de Moscova și să se apropie de țările occidentale. Pe lângă faptul că a urmărit dezvoltarea relațiilor comerciale cu SUA, Dej a găsit oportunitate să se apropie și de Republica Populară Federativă Iugoslavia.

Urmărind constant desprinderea de Moscova, Gheorghiu-Dej a aderat la acordul chino-indian privind comerțul și călătoriile, acord ce includea și un apel la neagresiune, sub forma celor cinci principii ale coexistenței pașnice: 1) respectarea reciprocă a suveranității și integrității teritoriale; 2) nerecurgerea la agresiune; 3) neamestecul în treburile interne ale altor state; 4) egalitate și avantaj reciproc; 5) coexistența pașnică.

Dej considera aceste principii ca fiind ideale pentru obiectivele sale, motiv pentru care a anunțat că acestea vor sta la baza relațiilor între România și țările comuniste și necomuniste³⁴.

Astfel, din august 1954, Dej a continuat orientarea către comunismul național și a depus eforturi pentru a dezvolta comerțul cu Occidentul. La 9 februarie 1955, Curtea Supremă a URSS a anunțat că Moscova va adera la principiile egalității, neamestecului în treburile interne ale altor state, respectării integrității teritoriale, a independenței și suveranității acestora³⁵; după numai două săptămâni, Gheorghiu-Dej a susținut cu entuziasm această declarație, cu scopul de a-și atinge propriile obiective, folosindu-se de acțiunile sovietice³⁶.

Un eveniment care și-a lăsat amprenta asupra relațiilor dintre București și Belgrad, pe de o parte, și București și Moscova, pe de altă parte, a rezultat în urma întâlnirii membrilor NATO la Paris, în octombrie 1954, cu care prilej ei au căzut de acord ca Republica Federală a Germaniei să devină membră a Alianței Nord-Atlantice și armata sa să fie integrată în NATO. La 6 mai 1955, R.F.G. este primită în Alianța Nord-Atlantică, devenind astfel un foarte important element în protecția Europei occidentale împotriva amenințării sovietice³⁷. Reacția Moscovei a fost o combinație de confruntare și conciliere: în 14 mai 1955, URSS consimte retragerea trupelor sale din Austria și neutralizarea acestei țări, pentru ca în următoarea zi să organizeze propria sa alianță militară – Pactul de la Varșovia, din care va face parte și R.P.R., dar nu și R.P.F.I. – pentru a contrabalansa intrarea R.F.G. în NATO.

În ciuda acestui început intransigent, următoarea mișcare a lui Hrușciov, pentru a demonstra că urmează direcția „noului curs” a fost reconci-

lierea cu Tito. Acțiunea a culminat cu vizita lui Hrușciov la Belgrad, gest prin care acesta dorea să arate lui Tito și Occidentului că regretă situația creată de Stalin. Această primă întâlnire a avut ca rezultat normalizarea relațiilor de stat între R.P.F.I. și URSS³⁸, iar apropierea sovieto-iugoslavă a reprezentat o acceptare tacită a faptului că era greșit din partea Moscovei să insiste ca aliații săi să manifeste o obediență absolută și că relațiile viitoare vor fi bazate pe egalitate și respect reciproc. Concesia făcută de URSS reiese clar din Declarația Comună a celor două guverne din 2 iunie 1955, în care se afirmă că: „diferențele între diferitele forme concrete ale dezvoltării socialismului sunt în exclusivitate preocuparea oamenilor din țările respective”³⁹. Pentru a dovedi intențiile sale bune, Hrușciov a promovat, în septembrie 1955, semnarea unui pact de asistență economică între Belgrad și Moscova⁴⁰.

Desigur, de prevederile acestei declarații a căutat să profite Gheorghiu-Dej, și cu ocazia celui de-al II-lea Congres al Partidului Muncitoresc Român (decembrie 1955) când a transmis mesajul său privind comunismul național. Obiectivul național al R.P.R. era tot construirea socialismului, dar aceasta avea să se înlățească prin satisfacerea propriilor interese naționale, nu prin subordonarea acestora față de interesele lumii socialiste⁴¹; România avea să coopereze cu alte state socialiste, dar această cooperare urma să se bazeze pe respectul reciproc, pe egalitatea în drepturi și pe respectarea specificului național al fiecărui stat⁴². Tot cu această ocazie, Gheorghiu-Dej s-a axat și pe problemele de natură economică, susținând extinderea relațiilor cu Occidentul⁴³, vizând în special SUA.

Însă momentul cu cele mai importante semnificații în relațiile internaționale, după ce Hrușciov a preluat puterea în URSS, avea să fie marcat de cel de-al XX-lea Congres al PCUS din februarie 1956. Cu această ocazie, în renumitul „discurs secret”, Hrușciov l-a denunțat în mod public pe Stalin ca fiind un criminal ce a promovat „cultul personalității”, urmărind interesele sale personale mai mult decât pe cele ale partidului. Apoi, Hrușciov a trimis Raportul său Comitetului Central al PCUS, în care menționa dorința sa de a revizui relațiile externe ale URSS. Astfel, Hrușciov s-a concentrat asupra a trei direcții pe care trebuia să le urmărească Moscova în politica sa externă⁴⁴: 1) „coexistența pașnică” cu Occidentul; 2) „diferite căi” spre

▪ **Reconciliere
româno-iugoslavă.
Vizita lui I. B. Tito
în România (1956)**

socialism în țările din cadrul blocului sovietic; 3) recunoașterea Lumii a Treia ca „zonă de pace” neutră.

Ca un gest simbolic în privința asigurării diversității în cadrul blocului, și din respect pentru Tito, Moscova a desființat Cominform-ul (aprilie 1956) și a început să exercite presiuni asupra liderilor est-europeni în vederea destalinizării sistemului politic din țările lor, asemenea lui Hrușciiov în URSS. Pe măsură ce politica liderilor comuniști din România și Ungaria (țări care au fost cele mai conservatoare din bloc) a început să dea semne evidente de schimbare, Tito a căzut de acord să viziteze Moscova. Cu ocazia vizitei acestuia la Moscova din iunie 1956 a avut loc un eveniment de o importanță deosebită pentru relațiile bilaterale româno-iugoslave, deoarece cu această ocazie s-au restabilit relațiile de partid⁴⁵ și ca urmare Belgradul putea să se apropie de București atât pe linie de partid, cât și pe linie de stat. Mai mult, cu ocazia sesiunii CAER din aprilie 1956, s-a propus întocmirea în comun de către R.P.R. și R.P.F.I. a unei scheme de amenajare a Dunării în porțiunea comună a fluviului; aceasta nu făcea decât să scoată în evidență faptul că atât timp cât contextul politic internațional a fost caracterizat de o stare de tensiune (în prima parte a Războiului Rece), cele două state riverane nu au avut posibilitatea de a stabili relații de bună vecinătate, fiecare fiind influențată în politica sa externă de „tutorii” lor, însă odată cu relaxarea tensiunii și promovarea „coexistenței pașnice” la nivel internațional, relațiile între cele două state vecine aveau să se modifice în mod radical, spre beneficiul ambelor țări.

Este de menționat că lucrările de fortificare a graniței cu R.P.F.I. inițiate de către R.P.R. sub patronajul lui Stalin au fost sistate definitiv în 1955, ceea ce marchează primul pas evident în direcția detensionării relațiilor bilaterale româno-iugoslave, iar după restabilirea relațiilor de partid între PCUS și UCI s-au creat premisele statornicirii unor relații de bună vecinătate între R.P.F.I. și R.P.R.

Astfel, după vizita lui Tito la Moscova din iunie 1956, liderul iugoslav, la întoarcerea spre țara sa, s-a oprit la București (bineînțeles că numai după ce a stabilit aceasta cu prilejul vizitei sale la Moscova). Cu această ocazie s-a făcut referire în mod public la dorința ambelor state de a colabora în vederea utilizării în comun a resurselor hidroenergetice ale Dunării, aceasta fiind în interesul ambelor state. Declarația comună de la București, semnată de Iosip Broz Tito și de Chivu Stoica (președintele Consiliului de Miniștri al R.P.R.) din 26 iunie 1956, marchează momentul semnificând încheierea perioadei de tensiune în relațiile bilaterale, precum și începutul în direcția realizării în comun a obiectivului de pe Dunăre. Ca dovadă a existenței acestei situații, în ziua următoare (27 iunie 1956), prin intermediul presei centrale s-a publicat, în articolul referitor la Declarația comună, faptul că „se constată o îmbunătățire a relațiilor dintre aceste două state după Declarația guvernelor R.P.F.I. și URSS de la Belgrad” (din 1955, an în care se sistează și lucrările militare în R.P.R.) și că s-a luat „hotărârea de a înlătura prin eforturi comune urmările acestei tulburări și să se asigure dezvoltarea colaborării în interesul relațiilor de bună vecinătate și prietenie”⁴⁶.

Tot atunci s-a făcut și o referire directă la examinarea, de către o Comisie mixtă compusă din specialiști români și iugoslavi, a „posibilității celei mai favorabile în vederea construirii în comun a hidrocentralei de la Porțile de Fier”⁴⁷.

Desigur, în vederea realizării Sistemului hidroenergetic și de navigație de la Porțile de Fier I au fost inițiate negocieri de o mare complexitate care au durat peste șapte ani (1956-1963), dar realizarea obiectivului de pe Dunăre stă mărturie relațiilor de bună vecinătate care au existat între cele două state vecine și la apropierea dintre ele. Dovadă în acest sens o constituie întâlnirile repetate între Dej și Tito în perioada în care negocierile s-au desfășurat, precum și după finalizarea lor. Vizita liderului comunist iugoslav la Timișoara în 1964 – oraș în care până în 1953 se făceau demonstrații antititoiste –, unde a fost întâmpinat de Gh. Gheorghiu-Dej, constituie o dovadă în plus în acest sens.

¹ Arnold J. Toynbee, *Russia and the West*, în Goldwin (ed.) *Readings in Russian Foreign Policy*. pp. 682-683.

² Peter Zwick, *Soviet Foreign Relations: Process and Policy*, New Jersey, Prentice-Hall, 1990. p. 26.

³ Donald W. Treadgold, *Twentieth Century Russia*, Chicago, Rand McNally, 1964. p. 415.

⁴ *Ibidem*, p. 416.

⁵ *Ibidem*, p. 423.

⁶ Peter Zwick, *op. cit.*, p. 26.

⁷ Donald W. Treadgold, *op. cit.*, p. 423.

⁸ Vladimir Dedijer, *Tito*, New York, Simon and Schuster, 1953, p. 338.

⁹ Peter Zwick, *op. cit.*, p. 27.

¹⁰ Donald W. Treadgold, *op. cit.*, p. 422.

¹¹ Dialogul lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, în cadrul discuțiilor avute în 26 mai 1963 la Snagov între delegația de activiști ai P.C.U.S. și membrii Biroului Politic al C.C. al P.M.R. în Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond C.C. al P.C.R./Cancelariei, Dosar 22/1963.

¹² Stephen E. Ambrose, *Rise to Globalism. American Foreign Policy Since 1938*, New York, Penguin Books, 1988, p. 99

¹³ Edgar O'Balance, *The Greek Civil War, 1944-1949*, London, Faber and Faber, 1966. p. 201.

¹⁴ Fred Charles Ikle, *Every War Must End*, New York, Columbia University Press, 1971. p. 95.

¹⁵ Mircea Malița, *Zece mii de culturi, o singură civilizație. Spre geomodernitatea secolului XXI*, București, Editura Nemira, 1998, p. 270.

¹⁶ Zbigniew K. Brzezinski, *Europa Centrală și de Est în ciclul tranziției*, București, Editura Diogene, 1995. p. 209.

¹⁷ *Ibidem*, p. 216.

¹⁸ Joseph F. Harrington și Bruce J. Courtney, *Relații româno-americane: 1940-1990*, Iași, Institutul European, 2002, p. 91.

¹⁹ *Ibidem*, pp. 106-107.

²⁰ *Ibidem*, p. 104.

²¹ Donald W. Treadgold, *op. cit.*, p. 424.

²² *Diplomaticeskii Slovar*, Moscova, Editura de Stat pentru Literatură Politică, 1960, vol. I, p. 466.

²³ Joseph F. Harrington și Bruce J. Courtney, *op. cit.*, p. 123.

²⁴ *Ibidem*, p. 145.

²⁵ *Ibidem*, p. 554.

²⁶ *Ibidem*, p. 143.

²⁷ Convenția de la Belgrad din 18 august 1948, art. 3.

²⁸ Zbigniew K. Brzezinski, *op. cit.*, p. 145.

²⁹ Donald W. Treadgold, *op. cit.*, p. 416.

³⁰ Mihai Retegan, *Război politic în blocul comunist. Relații româno-sovietice în anii șazeci*. București, Editura RAO, 2002. p. 8.

³¹ Donald W. Treadgold, *op. cit.*, p. 416.

³² Joseph F. Harrington și Bruce J. Courtney, *op. cit.*, p. 159.

³³ Henry Kissinger, *Diplomația* București, Editura Bic All, 2002, p. 454.

³⁴ Joseph F. Harrington și Bruce J. Courtney, *op. cit.*, pp. 176-177.

³⁵ *Ibidem*, p. 178.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ W.R. Smyser, *How Germans Negotiate. Logical Goals, Practical Solutions*, Washington D.C.: United States, Institute of Peace Press, 2003. p. 125.

³⁸ Peter Zwick, *op. cit.*, p. 32.

³⁹ Donald W. Treadgold, *op. cit.*, p. 475.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 476.

⁴¹ Joseph F. Harrington și Bruce J. Courtney, *op. cit.*, p. 182.

⁴² *Ibidem*, p. 182.

⁴³ *Ibidem*, p. 183.

⁴⁴ Peter Zwick, *op. cit.*, p. 34.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 35.

⁴⁶ „Scânteia”, Anul XXV, Nr. 3633/27, iunie 1956.

⁴⁷ Idem.

PRELIMINARIES OF ROMANIAN-YUGOSLAVIAN NEGOTIATIONS CONCERNING THE DANUBIAN PORȚILE DE FIER SYSTEM

The context which characterizes international relations in some period of time influences in a decisive manner the ways in which nations of the world negotiate; even if we have “two actors” with less importance and power on international arena, who are aware about benefits that they could obtain through bilateral negotiation and cooperation, their polarization in different “camps”, determined by their belonging to oppose camps, hinders their collaboration. Furthermore, as much as the “leaders” of the camps to which the less important actors belong regard each other with suspicion, it is very possible to find this tension in the relations between less important actors and dependent by one of the big leaders. And when auspicious conditions appear between the leaders, this would have the effect like negotiation's initiation and cooperation between the countries who belonged to different blocks in the past.

These general principles are presented in this exposure and are sustained with approaching of Romania and Yugoslavia example, which took place after the relaxation of tensions between USSR and USA (which was made in principal for propaganda purpose) and after normalization of relations between U.S.S.R. and Yugoslavia.

This had the effect of closing the ties between Romania and Yugoslavia. The initiation of negotiations with the scope of building of Iron Gates Dam (*Porțile de Fier*) together by this two neighbour countries is an evident proof of this.

DESPRE STAREA MORALĂ A ARMATEI ROMÂNE DUPĂ 23 AUGUST 1944

colonel (r) conf. univ. dr. GHEORGHE NICOLESCU

În seara zilei de 23 august 1944, prin Proclamația regelui către țară era fixat noul statut al României în raporturile sale cu Aliții și cu Germania hitleristă. România ieșea din Axă, înceta războiul cu Națiunile Unite și încheia armistițiul cu acestea¹. Totodată, în Declarația guvernului se sublinia faptul că: „În domeniul politicii externe, prima măsură luată de guvern a fost acceptarea armistițiului cu Națiunile Unite. Prin reprezentanții autorizați, guvernul Uniunii Sovietice și guvernele Marii Britanii și Statelor Unite au garantat independența României și, în cadrul suveranității naționale respectate, neamestecul lor în viața noastră de stat (...). România consideră de azi înainte Națiunile Unite ca națiuni prietene. Recunoașterea de către guvernele de la Moscova, Londra și Washington a nedreptății făcute României prin dictatul de la Viena deschide posibilitatea ca armatele românești alături de armatele aliate să elibereze Transilvania de Nord de ocupația străină”².

Armistițiul, semnat în noaptea de 12 spre 13 septembrie 1944 la Moscova, consemna în articolul 1 obligativitatea pentru România de a participa la războiul împotriva Germaniei și Ungariei cu cel puțin 12 divizii de infanterie, împreună cu serviciile tehnice auxiliare, în scopul restaurării independenței și suveranității sale³, și că „operațiunile militare din partea forțelor armate române, cuprinzând forțele navale și aeriene, împotriva Germaniei și Ungariei, vor fi purtate sub conducerea generală a Înalțului Comandament Aliat (Sovietic)”⁴.

Pe baza primului articol din Convenția de armistițiu au fost luate măsurile necesare pentru organizarea și completarea efectivelor marilor unități destinate continuării operațiunilor contra Germaniei și Ungariei, începute la 24 august 1944 cu toate forțele, și anume:

a) două comandamente de armată (1 și 4) având la dispoziție elementele și formațiunile de servicii necesare;

b) patru comandamente de corp de armată (2, 4, 6, 7) și

c) 14 divizii (2, 3, 6, 9, 10, 11, 18, 19, 21 infanterie, 2, 3 munte, 1, 9 cavalerie și 8 purtată).

Inițial au fost 12 divizii cărora li s-au completat efectivele la 20 noiembrie 1944. Ulterior, numărul diviziilor s-a mărit la 14, prin rămânerea în operațiuni a diviziilor 2 munte și 9 cavalerie, la solicitarea Comandamentului Sovietic.

La 26 octombrie 1944, Comisia Aliată de Control (sovietică) a impus guvernului român semnarea unui Protocol care avea drept rezultat reducerea drastică a efectivelor. După ce menționa marile unități și unitățile românești care participau la operațiuni militare pe front, Protocolul militar româno-sovietic prevedea desființarea comandamentelor Armatei 3, ale corpurilor 1 și 3 armată, a Corpului de cavalerie și a Comandamentului Trupelor Motomecanizate, precum și a 10 divizii de infanterie și de munte, a unei divizii motomecanizate și a trei divizii de cavalerie⁵. Aplicarea prevederilor acestui Protocol se va solda, până la 1 decembrie 1944, cu desființarea comandamentelor Armatei 3, corpurilor 1 și 3 armată, de cavalerie și motomecanizat. Și-au încetat existența diviziile 1, 4, 5, 7, 8, 13, 14, 15, 20 infanterie (cu regimentele 5, 7, 8, 9, 12, 13, 14, 16, 17, 20, 21, 22, 25, 29, 32, 37, 39, 82, 83, 85, 89, 91, 93, 115 infanterie; 1, 2, 5, 6, 7, 8 și 10 vânători; 1, 2, 4, 7, 8, 10, 12, 17, 19, 23, 25, 28, 29, 38, 40, 41 și 64 artilerie), Divizia 1 blindată (cu regimentele 3 și 4 vânători moto, 1 artilerie moto, 1 care de luptă și grupul de specialități moto), diviziile 5 și 6 cavalerie (cu regimentele 6, 7, 8, 9, 10, 11 și 12 roșiori, 5 și 6 călărași, 2 și 4 artilerie călăreață), Divizia 103 munte și altele⁶.

Pentru a nu da naștere la acuzații din partea comandamentului sovietic, acuzații ce erau folosite drept justificări ale abuzurilor săvârșite contra armatei române și pentru a-și îndeplini cu scrupulozitate obligațiile asumate prin Convenția de armistițiu, Marele Stat Major s-a preocupat permanent de asigurarea forței combative a unităților aflate pe front. Au fost operate, totodată, modificări în organizarea Ministerului de Război și Marelui Stat Major, au fost create o serie de structuri noi,

▪ **Militari români și sovietici pe frontul din Transilvania (1944)**

menite a degreva conducerea operativă de activitățile de execuție și control al sarcinilor de pe teritoriu. În acest scop s-a creat Comandamentul General al Teritoriului, secțiile și serviciile din Marele Stat Major au fost grupate în trei diviziuni etc.⁷ Marele Stat Major a urmărit aplicarea cu consecvență a unor măsuri care să asigure, pe baza dotării materiale și efectivelor existente, în planul conducerii și organizării, unități manevriere puternice, care să facă față cu succes solicitărilor frontului. În acest sens, s-a asigurat întinerirea unităților și încadrarea lor cu ofițerii cei mai bine pregătiți. S-a căutat să se asigure o dotare cât mai bună marilor unități și unităților aflate pe front, repartizându-li-se armamentul recuperat de la diviziile desființate sau din producția curentă. A sporit numărul bateriilor antitanc, precum și numărul de aruncătoare la companiile de armament greu. Condițiile operative au impus sporirea numărului de subunități de cercetare, iar elementele de comandă și trenurile de luptă de la regimintele de artilerie au fost constituite în baterii de comandă⁸.

La sfârșitul anului 1944 și începutul lui 1945, armata română se găsea angrenată cu majoritatea forțelor ei în Campania din Vest, ducând lupte grele, alături de trupele sovietice, pentru eliberarea Ungariei și Cehoslovaciei, pentru înfrângerea definitivă a Germaniei hitleriste.

Efortul uman și material cerut de această campanie era în mod direct potențat de starea de spirit a trupelor aflate pe front. Această importanță componentă a capacității de luptă a armatei române era urmărită cu atenție de către factorii de conducere militară și mai ales de către Marele Stat Major. În vederea cunoașterii cât mai exacte a realităților din acest domeniu, Secția a IV-a din Marele Stat Major întocmește, la începutul anului 1945, o **Dare de seamă asupra situației morale și materiale a armatei de la 1 decembrie 1944**⁹,

deosebit de cuprinzătoare și interesantă. Ea constituie o adevărată oglindă a stării de spirit a militarilor din acea perioadă dificilă, de sacrificii și confruntări politice din societatea românească.

În preambulul documentului se aprecia: „Evenimentele petrecute după 23 August 1944 au impus Țării mari eforturi materiale și morale. Ducerea războiului pe teritoriul Țării și îndeosebi în Moldova și Transilvania, a produs perturbațiuni administrative, economice și politice cu consecințe neliniștitoare pentru majoritatea populației și parte din elementele armatei. Efortul pentru continuarea războiului a creat conducerii militare probleme noi și multiple de rezolvat spre deosebire de trecut. În general, nesiguranța stăpânește pe cei mai mulți cetățeni”.

Darea de seamă abordează numeroase aspecte legate de starea morală, situația materială și perspectivele organismului militar. În capitolul dedicat moralului armatei erau analizate starea disciplinară, factorii care, prin varietatea și frecvența lor, contribuiau la dezagregarea coeziunii și forței de rezistență a oștirii, cauzele care generau aceste deficiențe, le întrețineau și le agravau, măsurile pe care conducerea armatei române le-a luat pentru combaterea lor, direcțiile de acțiune viitoare în domeniul resuscitării stării morale și menținerii ei la un nivel cor espunzător. Cel de-al doilea capitol era dedicat problematicii re completării efectivelor unităților de pe front, operațiune percepută ca o condiție esențială pentru eliminarea oboselii trupelor și menținerea unui moral ridicat al acestora.

În ceea ce privea starea disciplinară, analiza sublinia faptul că noua orientare politică a făcut să se remarce în rândurile ostașilor o delăsare în domeniul disciplinar, din cauza inter pretării greșite date de ostași noilor curente și principii democratice, propagandei dăunătoare făcute de dușmanii

tării, precum și situației grele în care se găseau familiile ostașilor, în special ale celor din Bucovina și din Nordul Moldovei.

Pentru redresarea moralului și a disciplinei, dar și pentru împiedicarea dezertărilor, au fost elaborate și difuzate la marile unități și unități o serie de ordine ale Marelui Stat Major¹⁰; s-au semnalat și intervenit la organele competente atât pentru înlăturarea cauzelor de ordin moral, cât mai ales pentru satisfacerea nevoilor materiale care influențează disciplina; s-a tipărit „Gazeta Luptătorilor”, care publica informații și chestiuni de ordin general ce interesau direct ostașii. În cuprinsul ziarului, care apărea de două ori pe săptămână, s-a rezervat o pagină pentru corespondența front-sate și invers. Tirajul inițial era de 80 000 de numere și avea tendința să crească până la 120 000 exemplare de fiecare număr¹¹.

În același scop, Armatele 1 și 4 tipăreau ziarele de front „Avântul” și „Armata” cu un conținut informativ și educativ (comunicate de război, fapte de arme, îndemnul pentru continuarea luptei, aspecte ale camaraderiei de arme româno-sovietice etc.).

Faptele de arme săvârșite pe front erau citate prin comunicate oficiale și ordine de zi pe Armată. Unitățile, ofițerii și gradele inferioare care s-au distins în lupte erau popularizați zilnic prin diverse mijloace, elaborându-se și broșuri care prezentau figuri de eroi și faptele lor deosebite.

Manifestările artistice și acțiunile cu caracter cultural erau considerate de către Marele Stat Major părghii importante în fortificarea moralului trupelor de pe front și din interior. Pentru unitățile din țară au fost organizate festivaluri în onoarea Armatei Roșii, spectacole de teatru pentru răniții din spitale, o caravană cinematografică pentru ostașii lăsați la vatră, turnee cu mașini prevăzute cu megafoane pentru difuzarea unor programe de muzică „național-patriotică și populară”. Pentru front, o echipă de teatru a efectuat un turneu de 60 de zile la Armata 1 și Armata 4, fiind proiectat un turneu al corului Armatei la toate unitățile de pe front și al unei echipe de teatru la unitățile Corpului Aerian.

Programul emisiunilor radio „Ora Armatei”, difuzate de două ori pe săptămână, a fost diversificat și adecvat preocupărilor și gusturilor ostașilor. Tuturor acestor mijloace propagandistice li s-au adăugat manifeste tipărite pentru trupele proprii, pentru inamic și pentru cetățenii cehoslovaci, placarde și fotografii. Manifestele conțineau îndemnuri la luptă, aspecte ale tovarășiei de arme româno-sovietice și combăteau propaganda dușmană, iar placardele și fotografiile prezentau imagini ale Suveranului, ale unor luptători jertfiți pentru patrie¹².

În ziua de 26 februarie 1945 au fost convocați comandanții Corpurilor teritoriale, Corpului Grănicerilor, Corpului de Munte, inspectorii de arme și delegați ai Armatelor de operațiuni, pentru a discuta acțiunea directă și imediată a redresării disciplinei.

Analiza desfășurată a abordat faptele care contribuiau la degradarea coeziunii și a forței de rezistență a oștirii: dezertările în masă ale ostașilor din unele unități de marș destinate a pleca pe front; actele de indisciplină comise de unii ostași ai unităților de pe front, mai ales de către aceia din unitățile din interior; jafuri săvârșite în spatele frontului de bande de dezertori, conduse de subofițeri; acțiunile unor dezertori care îndemnau ostașii veniți în concedii să nu se mai întoarcă la unități și să se înscrie în anumite partide politice, cu promisiunea că acestea îi vor scăpa de sancțiunile prevăzute în Codul de Justiție Militară; tendința unor permisionari de a nu se mai înapoia la unități, sub influența propagandei defetiste contra armatei desfășurate de anumiți agenți politici.

În opinia autorilor analizei, cauzele care au dat naștere acestor deficiențe erau generate de:

- incertitudinea rezultată din schimbarea deasă a conducerii politice, din nesiguranța asupra situației familiilor față de comportarea trupelor aliate în trecere prin diferite garnizoane (soții de ofițeri batjocorite);
- slăbirea progresivă a încrederii în autoritatea comandanților ierarhici și tendința de emancipare rău înțeleasă a inferiorilor, sub influența agenților propagandiști din afara armatei;
- inerția unor comandanți de toate gradele, care ezitau să folosească mijloacele regulamentare de coerciție pentru preîntâmpinarea defecțiunilor și sancționarea vinovaților;
- lipsa de conștiinciozitate în îndeplinirea atribuțiilor de ordin educativ ce revin diferiților comandanți ierarhici;
- absența oricărei strădanii din partea șefilor de toate gradele de a se apropia de sufletele ostașilor, a le cunoaște preocupările și necazurile și a le înlătura, în limita posibilităților de care dispuneau;
- minimalizarea importanței acordate semnelor exterioare de respect;
- întârzierea înlocuirii ofițerilor, subofițerilor și trupelor cu stagii mari pe front;
- lipsa de atenție manifestată de părțile sedentare în organizarea, dotarea, dar mai ales încădrarea unităților de marș;
- încurajarea oficială a celor care încălcă legile speciale militare, prin suspendarea execu-

tării pedepselor și prin indulgența excesivă dovedită în aplicarea tuturor categoriilor de pedepse;

- lipsa unei intense propagande prin presă și radio, prin care să se aducă la cunoștința opiniei publice sacrificiile armatei în războiul contra hitlerismului, faptele de arme ale ofițerilor, subofițerilor și ostașilor ce luptă pe front;

- inexistența în comandamente și unități a unui element însărcinat exclusiv cu acțiunea contrainformativă (urmărirea stării de spirit a ostașilor), propaganda și contrapropaganda;

- prelungirea termenelor de amnistiere a sentițnelor de condamnare date infractorilor la legile speciale militare;

- campania de presă contra cadrelor oștirii și acțiunea de defăimare a armatei desfășurată în rândurile ostașilor de către unii agenți politici;

- prezența pe teritoriul țării a numeroși emisari propagandiști, care, prin mijloace variate și în special prin promiterea unor mari ajutoare bănești lunare (15-20 000 lei), recrutau tineri pentru Divizia „Tudor Vladimirescu”;

- nesiguranța și lipsurile de tot felul în care trăiau familiile ostașilor;

- imposibilitatea organizării unui rulaj convenabil în concediu a ostașilor și ofițerilor aflați pe front¹³.

Măsurile luate pentru îndreptarea acestei stări de fapt și menținerea potențialului moral al armatei au constat în verificarea mobilizărilor pentru lucru și încadrarea în unitățile luptătoare a tuturor acelor ce se sustrăgeau de la îndatorirea de a lupta pe front; trimiterea pe front a ofițerilor și subofițerilor ce nu aveau ori aveau un stagiul simbolic pe front; introducerea de interdicții pentru medici de a mai acorda dispense sau amânări medicale fără motive bine întemeiate.

Pentru stăvilirea și preîntâmpinarea dezertărilor s-a adus la cunoștința comandanților unităților în care se produceau asemenea cazuri că vor fi aspru pedepsiți. Scara ierarhică a responsabilității comandanților urma să fie progresivă, în raport cu numărul cazurilor de dezertare produse în unitatea respectivă.

De asemenea, au fost date dispoziții părților sedentare pentru ca acestea să ajute familiile ostașilor aflați pe front, aprovizionându-le cu alimente, lemne, intervenindu-se, totodată, la Ministerul de Război, care a luat măsura distribuirii de alimente numai familiilor celor aflați pe front.

Pentru optimizarea legăturilor dintre front și țară s-au făcut toate demersurile posibile în vederea punerii în circulație a două trenuri pentru transpor-

turile permisionarilor de la și spre front; s-au luat măsuri pentru îmbunătățirea transmiterii corespondenței spre și de la front.

În vederea protejării familiilor celor aflați pe front s-a intervenit la Comisia Aliată de Control pentru ca aceasta să aprobe afișarea la locuințele familiilor luptătorilor a unei adevărinite, redactată în limbile rusă și română, prin care să se interzică rechiziționarea de camere și bunuri pentru armata sovietică, dar cererea nu a fost aprobată de Comisia Aliată de Control. În urma acestui rezultat, s-a intervenit la Ministerul de Război spre a cere guvernului să dea dispoziții organelor administrative și polițienești pentru a asigura maximum de protecție familiilor acestei categorii de cetățeni.

Măsurile punitive contra celor ce încălcău legile militare au fost completate. Marele Stat Major a intervenit la Președinția Consiliului de Miniștri pentru suspendarea amnistiei acordate pentru dezertare, nesupunere la concentrare, încorporare etc. și s-au făcut demersuri la Ministerul de Război spre a da ordine comandanților de mari unități să facă uz cât mai puțin de dreptul de a suspenda executarea pedepsei de către anumiți ostași condamnați.

În esență, Marele Stat Major a ajuns la convingerea că slăbirea moralului și disciplinei unităților se datora comandanților ierarhici care nu-și înțelegeau îndeajuns rolul ce le revenea în acele împrejurări cu totul excepționale pentru menținerea cu orice preț a coeziunii unităților lor.

Pentru asigurarea unei unifor mizări a atitudinii menite să asigure o stare morală și disciplinară bună a armatei, Marele Stat Major recomanda aplicarea sancțiunilor severe în cazul oricărei tendințe de indisciplină, unită cu grija pentru satisfacerea nevoilor legitime ale tuturor subalternilor.

Ofițerii trebuiau să se apropie sufletește de subalternii lor, pe care să-i cunoască, să-i aprecieze și să-i stimeze. Ei urmau să folosească din plin recompensele regulamentare și erau obligați să nu piardă nici o ocazie pentru a evidenția meritele și a stimula, pe această cale, zelul și devotamentul subalternilor.

Măsuri drastice trebuiau luate împotriva dezertorilor, care urmau să fie imediat trimiși în fața instanțelor de judecată. Comandanții de subunități erau făcuți răspunzători solidar și aspru pedepsiți pentru toate cazurile de dezertare și anume: comandanții de plutoane și similarii lor pentru mai mult de un caz de dezertare în unitate; comandanții de companie și similarii lor pentru mai mult de trei cazuri de dezertare în unitate.

Concluziile rezultate în urma acestei analize evidențiau faptul că disciplina și moralul trupeii erau,

în acele momente deosebit de grele pentru armata română, sub nivelul tradiției ostășești și mai ales a exigențelor vremurilor.

„În momentul de față suntem la o răspântie hotărâtoare – se consemna în documentul menționat. Totul depinde numai de patriotismul, conștiințiozitatea și hotărârea noastră, a celor de față. Timpurile sunt grele. Avem nevoie de oameni de absolută integritate, care să nu precupețească nici un risc personal pentru a se dăruia pe de-a întregul Armatei și Țării. Cei din interior pot să-și valorifice prin aceste ocazii favoarea de a se bucura de condițiile de viață oferite de garnizoanele de pace, spre deosebire de ostașii de pe front, al căror spirit de sacrificiu nu poate fi prin nimic egalat”¹⁴.

Recompletarea efectivelor aflate pe front era considerată de către Marele Stat Major ca o condiție de bază a respectării angajamentelor asumate de către România, dar în același timp și o pârgie importantă de acțiune asupra moralului trupelor.

La începutul lunii decembrie 1944, pierderile de pe front au impus completarea efectivelor, personalul Batalionului de Marș nr. 1 fiind vărsat în unitățile operative. În același timp, Marele Stat Major a dispus organizarea la părțile sedentare a câte două batalioane de marș (nr. 2 și 3) pentru fiecare divizie. Aceste completări au fost definitive la 15 decembrie 1944, însă, cu toate insistențele depuse la Marele Stat Major, transportul lor a început la 4 ianuarie 1945 și s-a terminat la 6 februarie 1945.

La data de 16 ianuarie 1945, Marele Stat Major a dispus ca părțile sedentare să organizeze alte două batalioane de marș de fiecare divizie (nr. 4 și 5). Aceste batalioane au fost gata de plecare la 15 februarie 1945. Din analiza situației completărilor trimise pe front rezulta că de la 1 septembrie 1944 și până la 27 februarie 1945 au fost trimiși pe front pentru completarea pierderilor 72 966 oameni, dintre care 2 578 ofițeri, 2 049 subofițeri, 68 339 trupă¹⁵.

Marele Stat Major ajunsese la sfârșitul anului 1944 și începutul lui 1945 la o concluzie deloc încurajatoare în privința capacității de luptă și a moralului unităților armatelor 1 și 4 aflate pe front. Se considera că ele se aflau într-o criză de personal, una materială, în general într-o criză fizică și morală. Această criză nu se putea elimina, cu toate măsurile preconizate, decât „atunci când se va ajunge la o adevărată colaborare cu Armata sovietică – în nici un caz la subordonare totală, pe front și în interior, așa cum ne găsim la data actuală”¹⁶. Era momentul când factorii de conducere ai armatei române încă mai aveau curajul să-și exprime deschis opiniile față de ocupantul sovietic.

¹ Ioan Scurtu, *Linii fundamentale ale evoluției României în perioada 23 august 1944- noiembrie 1946*, în *Omagiu istoricului Constantin Bușe*, Editura Pallas, Focșani, 2004, p. 617.

² „România liberă” din 24 august 1944.

³ *România – marele sacrificat al celui de-al doilea război mondial. Documente*, vol. I, Arhivele Statului din România, București, 1994, p. 310.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Alesandru Duțu, *Sub povara armistițiului. Armata română în perioada 1944-1947*, Editura Tritonic, București, 2003, p. 42.

⁶ *Ibidem*, p. 43.

⁷ *Ibidem*, p. 61.

⁸ *Ibidem*, p. 64-65.

⁹ Arhivele Militare Române, fond Marele Stat Major, Secția a 4-a dotare, dosar nr. crt. 1428, f. 301.

¹⁰ *Ibidem*, f. 302.

¹¹ *Ibidem*, f. 380.

¹² *Ibidem*, f. 381-382.

¹³ *Ibidem*, f. 304; 446

¹⁴ *Ibidem*, f. 305.

¹⁵ *Ibidem*, f. 307.

¹⁶ *Ibidem*, f. 453-454.

ABOUT THE MORAL STATUS OF THE ROMANIAN ARMY AFTER AUGUST 23rd, 1944

In August 1944, a coup led by King Mihai, with support from opposition politicians and the army, deposed the Antonescu dictatorship and put Romania's armies under Red Army command. Romanian forces passed under Soviet control and were often poorly treated. During the entire western campaign, Romanian forces suffered additional heavy casualties fighting the Nazi Army in Hungary and Czechoslovakia.

On October 26th, 1944 the Allied Control Commission imposed Romanian government to sign a Protocol aiming at a drastic reduction of military effectives. Between 1944 and 1945 The Great General Staff has reached a very disappointing conclusion regarding the combat capability and morale of the troupes. Lack of discipline, manpower and adequate equipment represented real challenges to be surpassed for an efficient army reformation.

KAISERUL WILHELM AL II-LEA, ÎNALTUL COMANDAMENT GERMAN ȘI ROMÂNIA ÎN ANII PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL (1916-1917)

lector univ. dr. SORIN CRISTESCU

Vinovăția care planează asupra Germaniei în declanșarea primei conflagrații mondiale a făcut obiectul unei ample literaturi și a unor înverșunate controverse istorice vreme de mai multe decenii, admitându-se că dincolo de vina colectivă a tuturor marilor puteri ale epocii, Reich-ului german îi revine partea decisivă de culpabilitate în desfășurarea acelor tragice evenimente¹.

Orice analiză a situației de atunci trebuie să țină cont de un aspect, mai greu de înțeles astăzi, anume că în Germania imperială puterea militară **nu** (subl.a.) era subordonată puterii politice². Factorul care ar fi trebuit să mențină echilibrul dintre cele două puteri era împăratul, dar Wilhelm al II-lea (1888-1918) nu a fost la înălțimea misiunii sale și a contribuit din acest punct de vedere la deznodământul cunoscut. Obiectul studiului de față este ca, în lumina memorialisticii germane, să prezinte cititorilor influența pe care au avut-o intrarea în război a României, ocuparea parțială a ei și exploatarea ulterioară a teritoriului său, asupra relației dintre Kaiserul Wilhelm al II-lea și Înalțul Comandament German, ca și asupra relațiilor dintre Germania și aliatele ei, Austro-Ungaria și Bulgaria.

Eșuarea planului Schlieffen de înfrângere rapidă a Franței, în septembrie 1914, a evidențiat, mai întâi liderilor politici și militari, ulterior opiniei publice germane faptul că imaginea de mare conducător militar a împăratului Wilhelm al II-lea era o iluzie³. Concomitent cu spulberarea acestui mit, victoriile din Prusia Orientală ale armatelor conduse de generalii Hindenburg și Ludendorff, care au oprit înaintarea armatelor ruse la Tannenberg și Lacurile Mazuriene (august-septembrie 1914), le-a adus celor doi generali, cu ajutorul presei, o aură de eroi naționali, care va rămâne neștirbită în următoarele două decenii până la moartea lor, cu consecințe dramatice asupra evoluției istoriei europene⁴.

La 14 septembrie 1914, soluția a fost ca în locul generalului Moltke, cel care eșuase în aplicarea planului Schlieffen, să fie numit generalul Erich Falkenhayn, la cererea expresă a împăratului Wilhelm⁵.

Situația fronturilor era însă de așa natură încât ofițerii Înalțului Comandament German erau mult prea neliniștiți pentru a se mai ocupa cu măgulirea suveranului, nici măcar timp pentru informarea acestuia asupra evoluției situației nu mai exista, știindu-se că, oricum, Wilhelm al II-lea nu-și asuma răspunderea deciziilor militare. Împăratul a ajuns repede la concluzia că este pur și simplu ignorat de liderii militari. La 6 noiembrie 1914 îi mărturisea amiralului Alexander von Müller: „*Marele Stat Major nu-mi spune nimic și nu mă întreabă niciodată. Dacă cineva din Germania își închipuie că eu conduc armata se înșală amar. Beau ceai, tai lemne cu ferăstrăul, mă plimb și mai atlu din când în când că s-au făcut una sau alta, după cum socotesc de cuviință domnii generali. Singurul care este un pic mai politicos cu mine este șeful transporturilor feroviare ale armatei care-mi spune tot ce face sau ceea ce intenționează să facă. Părea o glumă, dar acesta era tragicul adevăr*” – consemna amiralul⁶.

Tragic era nu atât adevărul, cât mai ales faptul că împăratul nu era capabil să-și asume vreo decizie. Toată lumea vedea că este periculos să-i comunici prea multe lucruri. Împăratul exagera peste măsură veștile bune, iar cele proaste îl deprimeau zile în șir. Această lipsă de echilibru sufletească era resimțită de întregul anturaj imperial. Amiralul von Müller a notat toate aceste schimbări ale stării de spirit ale împăratului:

„26 octombrie 1914: *Împăratul s-a întors de la Heeringen la orele 18. A discutat cu generalii de la Comandamentul Corpului I. Majestatea Sa este într-o stare de spirit excelentă... Toți sunt gata de luptă.*

28 octombrie 1914. Kaiser ul, deprimat peste măsură, arată jalnic. A spus printre altele: «Nu ne vine nimeni în ajutor. Suntem singuri și pe deasupra mai trebuie să murim cu eleganță».

1 decembrie 1914. Kaiserul foarte abătut căci așteptatele vești ale victoriei n-au sosit nici din est și nici din vest. A spus: «Unde o să ajungem? Nici o victorie nicăieri, doar retrageri».

17 decembrie 1914. Mic de jun cu Împăratul care tocmai a primit de la Hindenburg vestea unei victorii decisive asupra rușilor. O să se pună steaguri peste tot! Împăratul este foarte bucurat...

15 februarie 1915. Lötzen. Hotărârea Majestății Sale să rămână deocamdată în Prusia Orientală. Motivul: «Vreau să fiu eu eliberatorul Prusiei Orientale. Altminteri această faptă va fi din nou atribuită lui Hindenburg»⁷.

Situația s-a înrăutățit și mai mult în 1916 când s-au dat cele mai sângeroase lupte la Verdun și pe râul Somme, iar, în est, rușii au pornit ofensiva conduși de generalul Brussilov. Era momentul în care Antanta – în secret – a cerut ultimativ, la 20 iunie/3 iulie 1916, intrarea României în război⁸.

Acest lucru s-a aflat în Germania, la început cu un zvon doar, care însă a contribuit și mai mult la dispariția entuziasmului războinic de până atunci. „Cât de prost suntem conduși!” era opinia generală. Kaiserul a fost criticat pe față pentru că nu face schimbări drastice la nivelul conducerii superioare.

Reichstag-ul a cerut înlocuirea lui Falkenhayn cu Hindenburg și Ludendorff, iar șefii de armate l-au atacat direct pe cancelarul Bethmann-Hollweg, acuzându-l de slăbiciune și indecizie. Wilhelm al II-lea a văzut nemulțumirea crescândă, dar cu toate acestea nu a vrut să se implice. Când Bethmann-Hollweg i-a cerut de urgență acordarea unei audiențe, Kaiserul i-a transmis că „momentan este prea ocupat” și că, în definitiv, problemele politice nu sunt „importante acum”.

În cele din urmă, Wilhelm al II-lea s-a hotărât să-l primească pe cancelar la Cartierul General din Pless și apoi a acceptat ideea unui consiliu de miniștri la Berlin, la începutul lunii august 1916. Consiliul s-a dovedit însă un eșec complet, căci împăratul n-a vrut să discute mai mult de trei sferturi de oră și chiar în acest răstimp le-a povestit miniștrilor despre „recolta de la Pless, nașterea unei antilope zebu la Cadinen și despre instrucțiunile pe care le transmisese lui Hindenburg”.

Consternarea era unanimă. Unul dintre șefii de cabinet a cerut ca împăratului să nu i se mai pretindă niciodată să vină la Berlin, mareșalul curții imperiale i-a recomandat o cură mai lungă de odihnă la Bad Homburg, iar amiralul Müller a cerut ca împăratului să i se impună o activitate de răspundere pentru

▪ Kaiserul Wilhelm al II-lea în 1898

a-l scoate din letargia în care se afla. Dar și el a trebuit să accepte ideea că împăratul arăta epuizat și bolnav și că la toate întrebările nu avea decât două răspunsuri: „Lăsați-mă în pace!” și „Cancelarul trebuie să hotărască el singur”⁹.

La 27 august, România a declarat război Austro-Ungariei. Cancelarul Bethmann-Hollweg i-a cerut împăratului destituirea lui Falkenhayn și înlocuirea acestuia cu Hindenburg, iar adjunct al celui din urmă să fie numit Erich Ludendorff. De menționat faptul că, încă din august 1914, cel care se dovedise a fi un tactician talentat era de fapt Erich Ludendorff, dar vârsta – era născut în 1863 – nu îi permitea să ocupe o funcție de comandant de armată așa că aceasta îi fusese încredințată lui Hindenburg, general dispus să tolereze felul de a fi brutal și arogant al adjunctului care conducea în realitate. În ceea ce îl privește pe Hindenburg trebuie menționat că el fusese pensionat în 1911, din cauza faptului că la manevre demonstrase incompetența Kaiserului, însă evenimentele din august 1914 au impus rechemarea sa pentru că era generalul cel mai familiarizat cu geografia Prusiei Orientale, invadată pe atunci de ruși¹⁰.

Acum, la sfârșitul lui august 1916, cancelarul Bethmann-Hollweg insista pentru numirea celor

doi, atrăgându-i atenția împăratului că în caz contrar nu s-ar mai putea garanta continuitatea dinastiei. În memoriile sale, apărute postum în 1922 și 1923, Bethmann-Hollweg prezintă motivele, legate de opinia publică, care l-au determinat să adopte această soluție, arătând că acest lucru a fost absolut necesar pentru a-i face pe austro-ungari să accepte o conducere unitară (germană) pe frontul de est și că numirea s-ar fi făcut, practic, fără implicarea sa directă. Se contrazice apoi când afirmă că a sosit la Pless – sediul Marelui Cartier General – la câteva ore după numirea lui Hindenburg – la 29 august 1916 – și „*l-am putut felicita pe feldmareșal pentru un eveniment prin care se realiza ceea ce de multă vreme urmăream*”¹¹.

Deși constatarea că soarta războiului se afla în mâini ferme îl făcea pe împărat să fie recunoscător cancelarului, mărturia lui Müller îl arată pe Wilhelm al II-lea izbucnind în plâns pentru că nu suporta gândul că celebrii generali îi vor umbri imaginea în ochii poporului. Bethmann-Hollweg a încercat să-l consoleze, arătându-i că această numire a entuziasmat poporul, la care împăratul i-a răspuns sec că acest aspect nu-l privește pe el. Hindenburg știa însă să menajeze sensibilitatea monarhului, dar, în octombrie 1916, Kaiserul îi mărturisea supărat lui Müller că el, comandantul suprem al armatelor, nu mai este în nicio privință suveran. Cât va mai dura războiul trebuie să rămână în planul secund. Hindenburg a spus că la Marele Cartier General nu este loc pentru politică¹².

Dar numirea lui Hindenburg cu sprijinul cancelarului avea în vedere și un aspect politic pe care Bethmann-Hollweg îl subliniază în memoriile sale. Doar cu Hindenburg la conducerea armatelor, și numai cu consimțământul său, Germania ar fi

acceptat o pace fără victorie și anexiuni, „*einen mageren Frieden*” (o pace „slabă”), singura soluție pe care cancelarul o mai considera posibilă pentru deznodământul războiului¹³.

Așa că, la 6 decembrie 1916, după ce presa germană a anunțat triumfătoare ocuparea Bucureștiului ca pe o mare și decisivă victorie, Bethmann-Hollweg a considerat că a venit vremea să treacă la îndeplinirea planurilor sale. O săptămână mai târziu – „*căci soarta mereu schimbătoare a războiului nu permitea nici o amânare*” – cancelarul, cu acordul împăratului, a trimis puterilor Antantei propunerile de pace ale Germaniei, ferm convins că, în aceste condiții, demersul său nu va fi interpretat ca un semn de slăbiciune. Numai că în afară de câteva fraze bombastice, nota germană nu conținea niciun fel de propunere concretă a vreunei baze de pornire a tratatelor. În plus, cel care era de fapt adevăratul comandant suprem, Ludendorff, își dorea o încheiere victorioasă, cu orice preț, a războiului, așa că în aceeași zi cu publicarea notei germane, generalul a transmis un ordin de zi către armată, în care spunea că aliații ar fi făcut propuneri de pace, având în vedere victoria pe care ei, soldații germani, au repurtat-o în România. Acum trebuie să se aștepte desfășurarea evenimentelor. Cu ajutorul lui Dumnezeu, trupele germane au rezistat inamicului și l-au învins. Evident că pentru demersul său, Ludendorff nu se consultase cu nimeni¹⁴.

Rezultatul a fost că, la 30 decembrie 1916, aliații au respins propunerile de pace ale Germaniei, arătând că „*inamicul credea că își va atinge țelurile în două luni și acum, după doi ani, vede că nu le va putea atinge niciodată*”¹⁵.

■ **Împăratul Wilhelm al II-lea informat de generalii săi, Paul von Hindenburg (viitor mareșal) și Erich Ludendorff**

Care era în aceste condiții soarta pe care Germania – pe moment învingătoare – o rezervea României? Având în vedere bogățiile de materii prime ale României – cereale și petrol – Înalțul Comandament German a cerut pur și simplu transformarea țării într-o „colonie germană”. Guvernarea monarhiei austro-ungare au cerut împărțirea României între puterile vecine. La 11 februarie 1917, într-un memoriu adresat lui Hindenburg, cancelarul Bethmann-Hollweg a respins ambele propuneri și s-a pronunțat pentru menținerea României ca stat formal independent, subordonat însă intereselor economice și politice ale Germaniei. Acest obiectiv ar fi trebuit adus la îndeplinire, după părerea cancelarului german (influențat și de feldmareșalul von Mackensen, comandantul trupelor din România), prin înlocuirea dinastiei și modificarea Constituției¹⁶.

Pe parcursul primăverii lui 1917 au avut loc o serie de tratative cu reprezentanții Austro-Ungariei, al căror rezultat final a fost că atât conducerea militară, cât și cea politică a Germaniei au acceptat că obiectivul principal al Reich-ului în răsărit este ocuparea țărilor baltice și crearea unui stat polonez sub hegemonia Germaniei, oferindu-se în compensație Rusiei o parte a Galției și eventual Bucovina – teritoriile ce făceau parte pe atunci din Austro-Ungaria – și că în aceste condiții monarhia habsburgică să fie despăgubită pe seama României (conferința de la Kreutznach de la sfârșitul lui aprilie 1917). În acest context, la 26 aprilie 1917, arhiducele Friedrich a vizitat Bucureștiul în calitate de invitat al comandamentului german. Vizita s-a desfășurat în strict secret, în condiții speciale de securitate¹⁷.

În iulie 1917, situația politică din Germania s-a schimbat. Sub presiunea deputaților social-democrați și catolici, Reichstag-ul german a hotărât adoptarea unei așa-numite rezoluții a păcii în care se afirma că Reich-ul nu urmărește anexiuni teritoriale, ca o premisă pentru începutul unor tratative de pace. Hindenburg și Ludendorf au declarat Kaiserului că vinovat de această situație inacceptabilă este cancelarul și au amenințat că își dau demisia dacă acesta nu este imediat înlocuit. Wilhelm al II-lea a cedat presiunii, dar i-a declarat indignat lui Müller că acest comportament al generalilor este fără precedent în istoria Prusiei și a refuzat să se implice în alegerea noului cancelar. Șefii de cabinet ai împăratului au răsfoit ore întregi prin almanahul familiilor nobiliare germane până când unul dintre generalii aghiotanți ai Kaiserului a propus o persoană suficient de ștearsă, dispusă să se conformeze docil ordinelor militarilor: profesorul Georg Michaelis, fost ministru al agriculturii în Prusia¹⁸. Noul cancelar – de altminteri

▪ Kaiserul la Marele Cartier General din Spa, 1917

a deținut această funcție doar trei luni – nu s-a putut opune „rezoluției păcii”, adoptată la 19 iulie, dar a formulat-o în așa fel încât să nu rezulte nicio obligație de respectare a *statu-quo*-ului. Michaelis a declarat ulterior că „se poate face cu ea [cu rezoluția] orice fel de pace s-ar voi”. În fond, nu angaja cu nimic cercurile conducătoare¹⁹.

În aceste condiții, Înalțul Comandament German s-a folosit de Kaiserul Wilhelm al II-lea pentru a afirma voința Germaniei de păstrare a celei mai mari părți din teritoriile ocupate de armatele sale.

„Kaiserul devine pe zi ce trece doar umbra unui suveran” – scria prințesa Blücher în acel iulie 1917 – se vorbea deschis despre abdicare. În fond însă împăratul nu fusese în stare să-și asume nicio răspundere, așa că generalii preluaseră pur și simplu conducerea. Wilhelm al II-lea a acceptat să întreprindă o serie de vizite pe câmpurile de luptă pentru a afirma această voință a Înalțului Comandament German de păstrare a teritoriilor ocupate. La 22 iulie, Kaiserul a vizitat câmpurile de bătălie din Rusia și, la Tarnopol, a declarat că: „teritoriile unde stau de veghe baionetele mele nu vor mai fi cedate în nici un fel de condiții”²⁰.

În toamna anului 1917, Kaiserul a întreprins o serie de vizite în Ungaria și România (septembrie), Bulgaria și Turcia (octombrie) și Italia de nord (noiembrie)²¹.

Pentru noi, un interes special îl prezintă vizita în România, asupra căreia există trei mărturii directe: relatările din ziarul „Gazeta Bucureștilor”, apărute la sfârșitul lunii septembrie 1917²², relatarea

lui Al. Tzigara Samurçaș, apărută în 1920 și completată în „Memoriile” din 1947 – care au văzut lumina tiparului în 1999²³ – și însemnările feldmareșalului August von Mackensen, comandantul trupelor din România, publicate în 1938 în Germania²⁴.

Contextul diplomatic al acestei vizite era legat de răspunsul pe care Germania îl dăduse la jumătatea lunii septembrie 1917 la propunerea de pace venită din partea Vaticanului, răspuns evaziv, care nu excludea revendicări teritoriale și de ordin economic în cazul în care s-ar fi ajuns la reale negocieri de pace pe baza programului formulat de nota papală. În ceea ce privește situația din România pe plan politic, grupul germanofil de la București (Lupu Kostache, P. P. Carp și C. Stere), susținut de feldmareșalul Mackensen, cerea răspicat înlocuirea dinastiei de Hohenzollern, fie cu cea habsburgică, fie cu unul din fiii Kaiserului, iar pe plan militar vizita imperială venea la scurt timp după încheierea eroicelor bătălii de la Mărăști, Mărășești și Oituz, unde ofensiva germană, care viza lichidarea statului român, eșuase în fața rezistenței înverșunate a ostașilor români²⁵.

Motivul vizitei îl aflăm de la Karl Rosner, corespondentul ziarului „Localanzeiger“, ale cărui reportaje bombastice vor ocupa pagina întâi a „Gazetei Bucureștilor” vreme de trei zile, 25, 26, 27 septembrie, deci **după** (subl. a.) plecarea lui Wilhelm al II-lea din România. Cotidianul bucureștean consemna: „*împăratul vrea să viziteze din poziția lor trupele germane spre a vedea cu proprii săi ochi rezultatele activității germane întru folosirea bogatelor resurse ale țării ocupate pentru întărirea și decongestionarea economică a imperiului german*”²⁶.

Așadar, vizita imperială a fost ținută, inițial, secretă. La 18 septembrie 1917, feldmareșalul Mackensen a comunicat lui Tzigara-Samurçaș că, peste două zile, împăratul Wilhelm al II-lea va vizita Curtea de Argeș și că nu voia să vadă niciun om politic din țară, motiv pentru care i-a cerut „*cea mai severă discrețiune*”. Ca reprezentant al Casei Regale, Tzigara-Samurçaș a fost desemnat să îl însoțească pe Kaiser la mormintele regești, să-i arate reședința regală și celelalte monumente istorice²⁷.

Wilhelm al II-lea a venit cu trenul de la Budapesta, capitala unde se plimbases cu automobilul pe străzi și fusese recunoscut și aclamat de mulțime. În după-amiaza zilei de 20 septembrie, trenul imperial a ajuns la Curtea de Argeș, unde era așteptat de statul major al feldmareșalului Mackensen. Acesta din urmă notează: „*Aproape un an și jumătate trecuse de când îl văzusem ultima oară pe împărat. Câte nu se întâmplaseră! Cu câte*

onoruri nu mă copleșise comandantul meu suprem! Consideram că este datoria mea sfântă să-i mulțumesc din inimă pentru toate. Când suveranul a coborât din vagonul său, l-am întâmpinat pe pământul românesc cucerit și i-am raportat că frontul este neclintit de la Marea Neagră până în Capați. Apoi ne-am urcat în automobil, am străbătut orașul, îndreptându-ne spre catedrală. Acolo, Kaiserul a depus două coroane de flori la mormintele perechii regale și a rostit o scurtă rugăciune”²⁸.

În interiorul catedralei, împăratul a stat de vorbă cu Tzigara-Samurçaș. „*La întrebarea «cum de-a fost posibil războiul nostru?» i s-a răspuns că întreaga suflare românească dorindu-l «nu s-a putut altfel». «Regele Carol însă niciodată nu ar fi consimțit» a spus împăratul. «Moartea i-a cruțat orice hotărâre»*”.

▪ Al. Tzigara-Samurçaș

După o serie de explicații legate de diferite obiecte de artă și vizitarea orașului a urmat dineul din sala de așteptare a gării. Acolo, împăratul și-a anunțat intenția de a vizita Cernavodă, „*așteptat fiind acolo de regele Ferdinand al bulgarilor*”. „*Care speră că Majestatea Voastră cu acest prilej să-l consacre stăpânitor al Dobrogei întregi*” a spus Tzigara-Samurçaș. La care împăratul a spus: „*On verra bien*” (Mai vedem noi).

Discuția s-a îndreptat asupra Dunării. „*Curios – adaugă Kaiserul – că larga cale a Dunării nu a*

îlesnit mai mult contactul cu Occidentul». Propune ca acum, când trecerea Porților de Fier a fost ușurată, ar trebui să scăpăm de îngrădirea Comisiei Dunărene; fluviul ar trebui să fie internațional, iar nu sub autoritatea diferiților riverani. Ar trebui să se lege Dunărea direct cu Marea Neagră printr-un canal de-a curmezișul Dobrogei până la Constanța, lăsându-se Delta în grija Comisiei. Împăratul se adresează mareșalului: „Ar trebui să începi asemenea lucrare”. Iar acesta răspunde: „Accept dacă mi se pun la dispoziție prizonierii necesari”. S-a mai vorbit de influența franceză în România, împotriva căreia nu s-a încercat nimic din partea Germaniei. „Da, replică Kaiserul, acum ne dăm seama cât de greșit a fost Bismarck, pretinzând că României nu merită să i se sacrifice nici osemintele unui grenadier pomeranian. Acum vedem ce importante pot fi micile state pentru noi, trebuie să învățăm din asta”²⁹.

În dimineața zilei următoare, Kaiserul s-a îmbarcat la Giurgiu la bordul unui vapor, îndreptându-se spre Cernavodă. Nu este clar unde anume și-a petrecut împăratul noaptea de 20 spre 21 septembrie. Marghiloman spune că a stat în tren, în apropierea Gării de Nord din București, deci fără a intra în Capitală³⁰.

Vaporul „Herzogin Sophie” a ajuns la Cernavodă în jurul orei 5 după-amiaza, conform relatării lui Karl Rosner, fiind întâmpinat de regele Ferdinand al Bulgariei și de fiul său, Boris. Cei doi suverani s-au îndreptat împreună spre piața orașului „unde îi aștepta o frumoasă surpriză. Aici îi primesc sunetele puternice ale imnului național bulgar «Șumi Marița» intonate de soldați în uniforma cenușie cu casca de atac. Sunt milițienii germani [Landwehr-ul în care erau încorporați bărbații de 45 de ani] pe care-i găsești pretutindeni în Europa Centrală și deci și la Cernavodă. Împăratul, însoțit de regele Bulgariei, trece în revistă trupele care intonează acum și imnul german și care detilează prin fața Împăratului în pas de paradă, ordonat și frumos, cum nu l-ar putea executa mai bine nici un regiment activ de băieți tineri”³¹. Acest gest nu este întâmplător. El semnifică faptul că regele bulgar era oaspetele împăratului german și deci Dobrogea nu aparținea Bulgariei³².

În dimineața zilei de 22 septembrie, trenul imperial a pornit spre zona frontului de la Focșani. La Cotești, Împăratul a primit parada trupelor și „a împărțit mai multe distincții generalilor și ofițerilor de stat major plus 20 de Cruci de Fier clasa I și 600 clasa a II-a ofițerilor tineri și soldaților”, con-

semnează Mackensen. „Gazeta Bucureștilor” a prezentat și discursul pe care Kaiserul l-a rostit în fața ostașilor, felicitându-i pentru victoriile obținute. „...Un judecător suprem a sigilat cu mâna-i pedepsitoare soarta necredinciosului prieten de odinioară” – aluzie la „trădarea” regelui Ferdinand al României. Kaiserul a ținut să evidențieze „cu cât au contribuit învingătorii României la ameliorarea situației economice a patriei germane”³³.

După un dejun la Odobești – scrie Mackensen – a urmat „călătoria spre Măgura Odobești și de acolo, pe jos, un urcuș de o oră și jumătate până la cota 1001, unde a fost postul meu de comandă în timpul luptelor... Am plecat de acolo după două ore când soarele începuse să apună”.

Ziua de 23 septembrie a fost consacrată vizitării exploatării saline de la Slănic Prahova, unde împăratul și feldmareșalul au coborât cu ascensorul în adâncimea minei. Wilhelm al II-lea a primit raportul șefului salinei și a cerut să i se prezinte „țiecare soi de extragere prin lovituri cu mâna, mașini și explozii” – după cum notează „Gazeta Bucureștilor”.

A urmat vizitarea câmpurilor petrolifere de la Câmpina, date în exploatare după ce au fost reparate în urma distrugerilor provocate de englezi în noiembrie 1916. Câmpina l-a primit pe împărat cu străzile împodobite cu verdeață, iar colonia germană i-a făcut o întâmpinare călduroasă. „Împăratul a cerut să i se arate toate stadiile extracțiunii țiteiului... Împăratul a insistat asupra necesității de a exploata în primul rând în folosul patriei germane comorile naturale ale pământului românesc căzut în mâna Aliaților. În sensul acesta, Împăratul a exprimat de mai multe ori ideea: «Femeile și bărbații noștri de acasă luptă astăzi cu tot atâta bravură pentru victorie ca și oricare soldat. Vom face deci tot ce va fi posibil pentru a le ușura viteaza lor rezistență». Reporterul subliniază faptul că resursele de sare „folosesc patriei germane căci numai prin furnizarea de cantități mari de sare bulgarilor, aceștia au posibilitatea de a fabrica brânza care în ultimul timp se exportă iarăși în cantități mari în Germania. Împăratul s-a interesat de toate detaliile acestui schimb”.

Ultima noapte pe teritoriul României a fost petrecută de împărat la Sinaia. În dimineața zilei de 24 septembrie 1917, însoțit de feldmareșalul Mackensen și de suita sa, împăratul a plecat în automobil deschis prin Bușteni și Azuga spre Predeal. Aici a fost „preluat” de generalul arhiduce Josef, comandantul armatelor austro-ungare din Transilvania. Împreună cu acesta din urmă,

Wilhelm al II-lea a vizitat și Brașovul, unde i s-a făcut din nou o primire călduroasă de către populația germană din oraș³⁴.

La Berlin, Kaiserul i-a declarat cancelarului că România i-a plăcut atât de mult încât este hotărât să o păstreze după încheierea războiului. Când amiralul von Müller i-a reamintit de rezoluția de pace a Reichstag-ului din 19 iulie, care se pronunță pentru renunțarea la orice anexiuni, Kaiserul a răspuns cu seninătate: „*Asta nu contează. Reichstag-ul poate să spună ce vrea. Eu am în spatele meu armata și poporul, iar Michaelis are în buzunar și revolverul și ordinul meu de a trage*”³⁵.

Pentru oamenii politici de la București, ca și pentru notabilitățile germane de altfel, faptul că împăratul nu a vrut să discute cu nicio personalitate din teritoriul ocupat, P.P. Carp fiind considerat „prea bătrân”, însemna că nu se excludea posibilitatea încheierii în viitor a păcii cu „România oficială”, reprezentată de guvernul de la Iași, fără a mai pune condiția abdicării în prealabil a regelui, „singura [modalitate] care ar putea pricinui o spărtură în Antanta”³⁶.

Din cele prezentate până aici rezultă importanța pe care a avut-o participarea României la prima conflagrație mondială asupra desfășurării evenimentelor care au determinat destinul Germaniei și al Europei. Dacă pe plan militar intrarea României în război a prejudiciat grav planurile Puterilor Centrale și așa cum spunea Mackensen „*mulți considerau situația fără ieșire*”, pe plan economic Germania a avut de profitat de pe urma României – de fapt a Munteniei – așa cum o evidențiază și lucrări germane de specialitate de la sfârșitul anilor '30. Or considerațiile economice își păstrează valabilitatea și astăzi și demonstrează încă odată, dacă mai era nevoie, importanța României pentru destinele Europei.

¹ Fritz Fischer, *Griff nach der Weltmacht*, Düsseldorf, 1964; *Ibidem*, *Krieg der Illusionen. Die Deutsche Politik von 1911 bis 1914* Düsseldorf, 1969.

² Karl Erich Born, *Von der Reichsgründung bis zum Ersten Weltkrieg*, München, 1999, p. 17-18.

³ Virginia Cowles, *The Kaiser*, 1963; ediția germană *Wilhelm II. Der letzte deutsche Kaiser*, München, 1976, p. 347.

⁴ Hajo Holborn, *Deutsche Geschichte*, München und Wien, 1971, Band 3, p. 218.

⁵ *Ibidem*, p. 209; Virginia Cowles, *op.cit.*, p. 333.

⁶ Apud, Virginia Cowles, *op.cit.*, p. 335.

⁷ *Ibidem*, p. 336.

⁸ Șerban Rădulescu-Zoner, Beatrice Marinescu, *Bucureștii în anii primului război mondial. 1914-1918*, Editura Albatros, București, 1993, p. 37 (în continuare, *Bucureștii...*)

⁹ Virginia Cowles, *op.cit.*, p. 346-347.

¹⁰ Friedrich Hartau, *Wilhelm II*, Hamburg, 1978, p. 111.

¹¹ T.v. Bethmann Hollweg, *Betrachtungen zum Weltkrieg*, Berlin, 1923, vol. II, p. 45-46.

¹² Alexander von Müller, *Regierte der Kaiser?*, Apud Virginia Cowles, *op.cit.*, p. 347.

¹³ Bethmann-Hollweg, *op.cit.*, p. 45.

¹⁴ *Ibidem*, p. 154. Virginia Cowles, *op.cit.*, p. 348.

¹⁵ Pierre Renouvin, *Primul război mondial*, Editura Corint, București, 2001, p. 69.

¹⁶ *Bucureștii...*, p. 161.

¹⁷ *Ibidem*, p. 163 și 170.

¹⁸ Virginia Cowles, *op.cit.*, p. 359.

¹⁹ Hajo Holborn, *op.cit.*, p. 254.

²⁰ Virginia Cowles, *op.cit.*, p. 361.

²¹ *Eadem*.

²² „Gazeta Bucureștilor”, I, nr. 282, 283, 284 din 25, 26 și 27 septembrie 1917, articole semnate de Karl Rosner.

²³ Al. Tzigara Samurcaș, *Memorii*, Editura „Grai și sufler – Cultura Națională” București, 1999, vol. II, p. 178-185.

²⁴ August von Mackensen, *Erinnerungen und Aufzeichnen*, Berlin, 1938, p. 340-342.

²⁵ *Bucureștii...*, p. 218.

²⁶ „Gazeta Bucureștilor”, 25 septembrie 1917.

²⁷ Al. Tzigara-Samurcaș, *op.cit.*, p. 178.

²⁸ A. Mackensen, *op.cit.*, p. 340.

²⁹ Al. Tzigara-Samurcaș, *loc. cit.*

³⁰ Alexandru Marghiloman. *Note politice*, Editura Machiavelli, București, 1992, vol. II, p. 246.

³¹ „Gazeta Bucureștilor”, 26 septembrie 1917.

³² Mărturia lui Al. Tzigara-Samurcaș asupra întâlnirii celor doi monarhi pe vapor nu se confirmă.

³³ „Gazeta Bucureștilor”, 26 septembrie 1917.

³⁴ *Idem*, 27 septembrie 1917.

³⁵ Apud Virginia Cowles, *op.cit.*, p. 361.

³⁶ Al. Marghiloman, *op.cit.*, p. 248.

KAISER WILHELM II, THE GERMAN HIGH COMMAND AND ROMANIA IN THE YEARS OF THE FIRST WORLD WAR (1916-1917)

Kaiser Wilhelm II was preoccupied with a desire to win what he called an “undisputed place in the sun” for Germany. His sentiments were reflective of the nineteenth-century nationalistic and ethnic fervor that swept Europe. Wilhelm was an overtly militaristic man, and believed fervently in increasing the strength of Germany’s armed forces.

While theoretically supreme commander, Wilhelm found himself excluded from military decisions and crippled chances of a compromise peace by encouraging the grandiose war aims of certain generals and politicians. The Kaiser and the politicians progressively lost influence in the direction of the war and no longer had effective power. The German High Command at War was in fact a dual biography with Generals Hindenburg and Ludendorff taking over and creating a virtual military dictatorship.

CU GENERALUL DIETRICH VON CHOLTITZ PE CÂMPURILE DE LUPTĂ DIN AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL* (II)

EMANUEL ANTOCHE, Franța

În cursul lunii septembrie 1942, Dietrich von Choltitz a fost numit comandant al Diviziei 22 Panzer, singura forță de rezervă de care dispunea Armata 6 germană (general Friedrich von Paulus), angajată în luptele pentru cucerirea Stalingradului. Dar Choltitz, a cărui armă de formație era infanteria, nu se simțea pe deplin pregătit pentru a asuma comanda unei divizii de tancuri. După un stagiul intens de aproape două luni la școlile de blindate de la Wunsdorf și de la Paris, el a fost solicitat de urgență spre sfârșitul lunii noiembrie la Cartierul General al Wehrmacht-ului de la Wolfsschanze (Bârlogul lupului), situat în Prusia Orientală. Contraofensiva sovietică de la Stalingrad era în plină desfășurare, iar noul șef al Statului Major, generalul Kurt Zeitzler, avea nevoie de câțiva ofițeri superiori energici și capabili pentru a face față situației dificile și neprevăzute în care se aflau implicate atât trupele de pe Don sau din Caucaz, cât și Armata 6, pe cale de a fi definitiv încercuită.

Sub imboldul lui Stalin, mareșalul Gheorghii Konstantinovici Jukov (1896-1974) a reușit una dintre cele mai inteligente lovituri strategice ale războiului. Atrăgând Armata 6 germană într-o gigantică bătălie de uzură în ruinele orașului Stalingrad, el a aruncat împotriva flancurilor sale – apărute de armatele 3 și 4 române, slab echipate cu armament greu și mijloace de transport – o forță de manevră compusă din trei corpuri blindate (1, 4, 26), două mecanizate (4, 13) și trei de cavalerie (3, 4, 8), efective care se ridicau la peste un milion de soldați, 894 de blindate, 13541 piese de artilerie de diverse calibre și 1115 avioane. În seara de 22 noiembrie, patru zile de la declanșarea ofensivei, avangărzile celor două grupări sovietice, care

străpunseseră frontul apărut de trupele române, au efectuat joncțiunea în localitatea Sovietski (40 km vest de Stalingrad), după ce capturaseră intact și podul de peste Don de la Kalaci. Toate căile de comunicații ale Armatei 6 cu restul frontului erau tăiate, iar mareșalul Jukov, care concepușe planul întregii operații, a reușit astfel să reediteze celebra manevră a generalului cartaginez Hannibal în bătălia de la Cannae (216 înainte de Hr.), unul din marile dezastru din istoria militară a Romei antice: replierea centrului, atacul și învăluirea pe flancuri, urmate de încercuirea totală a adversarului.

Referindu-se la situația strategică a forțelor Axei din zona Stalingradului, câteva zile după încercuirea trupelor lui von Paulus, Choltitz avea să mărturisească în memoriile sale: „În cele din urmă am fost trimis la postul de comandă al mareșalului von Manstein, unde am rămas o perioadă mai îndelungată. În fiecare zi mă deplasam la secția de operații, unde urmăream cu un profund interes evenimentele de pe front. Serile le petreceam la statul-major al mareșalului, unde în fiecare oră soseau rapoarte asupra luptelor care aveau drept scop ruperea încercuirii Stalingradului. Am fost de altfel martor la răspunsul lui Hitler privind propunerea lui Manstein, care prevedea evacuarea orașului și retragerea Armatei 6 spre sud, unde generalul de brigadă Hoth era pregătit să o sprijine cu formațiuni importante de blindate. Am trăit și-am înțeles indignarea mareșalului când Hitler a refuzat această singură salvare posibilă sub pretextul că era «o soluție catastrofală».

Câteva zile mai târziu am fost trimis cu olițerul meu de ordonanță la Marele Cartier General al Corpului 17 armată¹. Promisem ordinul de a fi pregătit în vederea asumării unui comandament.

* Traducerile din limbile franceză, engleză și germană aparțin, integral, autorului.

▪ **Parașutiști germani în împrejurimile aeroportului Waalhaven de lângă Rotterdam (10 mai 1940)**

Manstein era de părere că trupele rusești nu vor întârzia să părăsească zona de încercuire a Stalingradului pentru a relua ofensiva spre vest.

Teribila iarnă rusească cu furtunile sale de zăpadă glaciale îngreuna viața soldaților și jena considerabil sarcinile de comandament. Pe drum am avut ocazia de a vizita punctele de comandă ale aliaților români și italieni. Peste tot am întâlnit același spirit de panică. Moralele trupelor erau îngrozitoare și pe fiecare chip puteam citi, destul de clar, frica și disperarea în care acei oameni trăiau. Italienii ofereau cel mai înfricoșător spectacol, iar climatul în implacabilă sa duritate îi paraliza în mod complet...

Statul major al Corpului 17 armată era instalat de puține zile în zona de ruptură a frontului românesc, la nord de Morozovskaia. Cu trei divizii germane foarte slăbite și cu resturile formațiilor românești care se retrăgeau în dezordine² am stabilit în mare grabă, un nou front pe râul Cir. Astfel am reușit să zdrobim elanul rușilor care înaintau spre sud și sud-vest. Tentativa de a lansa o contra-ofensivă cu divizia blindată germană despre care am mai pomenit³ și cu singura divizie blindată română a eșuat, deoarece cele două divizii au comis erori tehnice și tactice. Divizia blindată germană era echipată cu tancuri cheșt⁴, din care jumătate rămăseseră în pană de la început datorită unui «atac general» al șoarecilor, care au ros cablurile vehiculelor camuflați în gropi individuale. Divizia românească dotată cu blindate germane⁵ nu primise decât o instrucție rudimentară. Conducătorii români nu erau aproape deloc capabili să facă să

funcționeze aceste vehicule, pe care nu le cunoșteau. Generalul german nu putea fi totuși acuzat pentru această stare de lucruri. Cu toate acestea, el a fost destituit și trimis de Hitler în Consiliul de război. Mie mi-a revenit comandamentul acestor două divizii, cu misiunea de a le angaja acolo unde era neapărat necesar pentru a împiedica o străpungere rusească⁶.

După o scurtă pauză, armata rusească a reluat ofensiva⁷ și s-a aruncat asupra frontului ținut de către Corpul 17 armată. Ea a reușit o străpungere pe flancul stâng și întorcându-se apoi spre sud, și-a realizat planul său inițial dirijându-se spre Morozovskaia. Rușii străpunseră în același timp, mai la vest, pe un front larg, diviziile italiene instalate pe Don, obligându-le să fugă în dezordine⁸. Unitățile germane și române din Corpul 17 Armată⁹ au fost încorjurate din trei părți, ceea ce a provocat o situație dintre cele mai critice. Ruptura totală a căilor de comunicații rămase deschise spre sud se profila amenințător. Car tierul general al Corpului 17 armată a fost respins spre sud de către avangărzile blindatelor rusești și a renunțat să mai asigure comandamentul unităților sale.

Mă aflam în sectorul diviziilor mele românești¹⁰ când am aflat că punctul de comandă al corpului a fost neutralizat de inamic. Cum am putut, am adunat pe șefii diviziilor și le-am notificat că ținând seama de gravitatea momentului, am considerat că era datoria mea de a-mi asuma comandamentul trupelor până voi reuși să-i scot pe toți din sectorul încercuit. Situația se înrăutățea din oră în oră. Numeroase formațiuni de tancuri rusești pătrun-

deau în forță spre sud, în direcția terenului de aviație de la Morozovskaia, care constituia principala bază de aprovizionare a Stalingradului. Nu știam nici măcar dacă în acel moment orașul se afla încă în posesia noastră, sau dacă frontul situat la sud de noi era atacat și rezista încă.

Înainte de a întreprinde spre sud marșul pe care l-am proiectat, am ordonat diviziilor noastre să execute câteva atacuri limitate, pentru a înșela inamicul. Am cerut, de asemenea, generalului diviziei române, un om de o oarecare vârstă, format după metodele franceze, pentru a prelua direcția generală a operațiilor¹¹. Mi s-a părut foarte important faptul de a păstra pe români de partea noastră, deoarece succesul planului depindea în mare măsură de bunăvoința și de docilitatea generalilor acestei armate. De altfel, trebuia să întâmpin și o oarecare susceptibilitate din partea șefilor de divizii germane care-mi erau superiori pe scară ierarhică...

A doua zi dimineață¹², rușii i-au atacat în forță pe români, ceea ce era just din punct de vedere psihologic. Ei au rezistat cu vitejie și întrepiditate și în ciuda pierderilor grele au reușit să respingă pe inamic. Acest fapt a permis de a doua zi ca «nava noastră blindată» – pentru că în acest dispozitiv am putut lupta pe toate flancurile – să avanseze și toate diviziile, incluzându-i și pe răniți, să se salveze din sectorul încercuit.

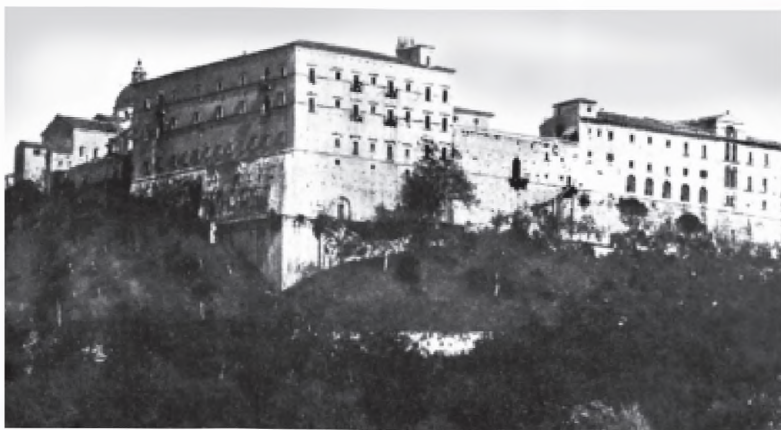
Înlocuirea comandantului armatelor române angajate la sud-vest de Stalingrad¹³ cu șeful Corpului 17 armată, generalul Hollidt a avut drept consecință în această situație extrem de încordată lăsarea acestui grup de divizii fără comandament. Când se află în sfârșit că noi am forțat încercuirea, mi se oferă comanda acestui corp...”.

■ **Asaltul trupelor aeropurtate germane asupra podului de la Mordijk**

Dietrich von Choltitz a petrecut încă un an pe frontul de Est, o perioadă destul de îndelungată pentru a înțelege că, în această zonă a Europei, războiul era definitiv pierdut pentru armatele celui de-al treilea Reich: „Generalii ruși au acumulat multă experiență în domeniul artei militare și păstrau în totalitate inițiativa marilor operații. Greșelile de necrezut ale planurilor lui Hitler conduceau la cele mai teribile și mai funeste consecințe. Aceste planuri n-au ținut deloc seamă de efectivele reale și de forța trupelor noastre și, mai ales, ele nu cunoșteau aproape deloc posibilitățile armatelor aliaților noștri”.

Spre sfârșitul lunii ianuarie 1944, după o convalescență de câteva săptămâni petrecută într-un spital din Germania, Dietrich von Choltitz primi comanda Corpului 76 blindat pe teatrul de operații italian. „Englezii și americanii stabiliseră un cap de pod în spatele frontului nostru de la Monte Cassino¹⁴. De la cartierul său general, mareșalul Kesselring, comandantul șef al grupului

■ **Mănăstirea de la Monte-Cassino, o fortăreață inexpugnabilă**

▪ **Vara anului 1942**
Choltitz în mijlocul soldaților săi
pe frontul de la Sevastopol

de armate¹⁵ m-a informat asupra situației. Ne așteptasem cu toții la o debarcare a inamicului fără să reușim însă a o localiza cu precizie. Adversarul a ales o zonă care putea să-i servească drept bază pentru o acțiune tactică directă împotriva liniilor noastre, iar apariția sa neprevăzută în spatele nostru a creat un mare pericol. A trebuit să retragem de pe front numeroase forțe pentru a le arunca împotriva capului de pod, dar contraatacul de la început nu a mai avut urmări. Planul actual prevedea hărțuirea pozițiilor inamice printr-un mare număr de atacuri locale. Aceste operații aveau scopul de a reduce suficient perimetrul apărut de inamic pentru a lăsa artileriei sarcina de a-l lichida definitiv”.

Înaintarea armatelor 5 americană (general Mark Clark) și 8 britanică (general Bernard Law Montgomery)¹⁶ spre centrul Italiei, având drept obiectiv principal cucerirea Romei a fost stopată în luna noiembrie 1943 de puternicele fortificații de campanie ale liniei **Gustav**, care de la San Vito și Ter moli, pe țărmul Adriaticii, până la Miturno, pe coasta Mării Tirenene, traversa peninsula de la est spre vest. Mareșalul Kesselring, unul dintre cei mai abili strategii ai Wehrmacht-ului, specialist al bătăliilor defensive, era decis să oprească aici

înaintarea forțelor Alianților. Pozițiile de apărare profitau din plin de terenul accidentat al Apeninilor, care formau la rândul lor o veritabilă barieră naturală. Unul din punctele cheie ale acestui dispozitiv defensiv era Muntele Cassino (519 m), care bloca șoseaua nr. 6, principala arteră de comunicație spre Roma. Vârful masivului era dominat de celebra mănăstire fondată în anul 529 de Sfântul Benedict, o clădire masivă și impozantă cu ziduri de citadelă.

Trupele Alianților au declanșat numeroase atacuri, care au eșuat cu pierderi grele, astfel încât un nou asalt frontal părea de neconceput fără o manevră de diversivune. În ziua de 22 ianuarie 1944, Corpul 6 armată american (general John P. Lucas, format din diviziile 3 infanterie, 1 infanterie britanică, numeroase unități de commando și *Rangers*, un regiment de parașutiști și două batalioane de tancuri au debarcat pe plajele de la Anzio în spatele liniei **Gustav**, la o distanță de aproape 50 de kilometri sud-est de *Cetatea Eternă*. Ordinele transmise generalului Lucas prevedeau lărgirea cât mai rapidă a perimetrului de debarcare, ocuparea localităților Campoleone și Cisterna, interceptarea șoselelor 7 și 6, cucerirea Munților Albani.

Toate aceste obiective păreau însă dificil de atins deoarece Lucas considera că nu dispune de forțe suficiente pentru o operație ofensivă de asemenea anvergură. Nu cu două batalioane de tancuri și câteva regimente de infanterie putea el să avanseze spre crestele Albanilor. Generalul american prefera să se limiteze la consolidarea pozițiilor deja cucerite, la întărirea și aprovizionarea trupelor sale cu muniții și armament greu. Prin câteva atacuri restrânse, care se derulară în zilele de 24, 28 ianuarie, el a reușit să lărgescă capul de pod, atingând periferiile localităților Campoleone și Cisterna. Diviziile 1 blindată și 45 infanterie americane, urmate de Divizia 56 infanterie britanică, au debarcat la rândul lor pentru a susține Corpul 6 Armată.

Un nou atac declanșat în noaptea de 29 spre 30 ianuarie a eșuat, trupele Alianților suferind numeroase pierderi. Profitând de prudența excesivă a generalului Lucas, riposta germană nu întârzie să se manifeste. În cele șapte zile care se scuseră de la formarea frontului de la Anzio, mareșalul Kesselring a mobilizat toate rezervele disponibile ale liniei **Gustav**, cât și numeroase unități de elită prezente în nordul Italiei, pentru a încercui pozițiile

inamice. Aceste forțe reunite în cadrul Armatei 14 (general Eberhard von Mackensen) operau în două corpuri distincte : Corpul 1 parașutiști (general Schlemmer) și 76 blindat, sub ordinea generalului Herr, pe care Choltitz îl înlocui la cererea lui Kesselring. Printre cele opt divizii care au blocat capul de pod se numărau diviziile 3, 29 și 90 de *panzergrenadier*, 26 blindată, celebra divizie „Hermann Göring”, diviziile 65, 114 și 362 infanterie, cărora li s-a alăturat și Regimentul de instrucție „Lehr”, apreciat în mod deosebit de Hitler¹⁷.

În urma a două asalturi preliminare, desfășurate în zilele de 4 și 7 februarie, trupele germane au reușit să cucerească pozițiile de la Aprilia și Carroceto, obiective necesare în vederea lansării atacului decisiv. Acesta, declanșat la 16 februarie – în ciuda unei evidente superiorități numerice în oameni și material –, va fi sortit eșecului deoarece comandamentul german nu prevăzuse efectul decisiv și devastator al aviației Aliatilor, care decola de pe aerodromurile de la Neapole, nici barajele de artilerie ale flotei ancorată în golful Anzio, care sprijinea prin focul său diviziile anglo-americane. Alt factor esențial a fost însăși rezistența eroică a trupelor comandate de generalul Lucas, care timp de trei zile s-au opus cu înverșunare asalturilor violente ale inamicului. Blindatele germane, susținute de numeroase companii de *panzergrenadier*, au reușit totuși să avanseze de-a lungul șoselei Albano-Anzio, străpungând dispozitivul aliat până la ultima sa linie defensivă situată pe malul sudic al pârâului Carroceto. Luptele au continuat până la data de 20 februarie, când un ultim efort ofensiv al forțelor lui Mackensen a fost stopat de diviziile 1 infanterie britanică, 1 blindată și 45 infanterie americane, care au contraatacat cu succes, recâștigând terenul pierdut.

Presiunea germană a continuat însă să se exercite la fel de puternic, concretizându-se în perioada 28 februarie-4 martie printr-un nou asalt la fel de înverșunat ca și precedentul. Preluând comanda Corpului 6 Armată, generalul american de divizie Lucian Truscott, un șef energic și hotărât, a reorganizat pozițiile de apărare ale trupelor Aliatilor, reușind în cele din urmă să respingă cu sprijinul tactic al aviației toate atacurile lansate de inamic în vederea lichidării capului de pod. Frontul de la Anzio va continua să reziste până în cursul lunii mai, când în urma ofensivei decisive a Armatei 5 americane și 8 britanică (Operațiunea

Diadema), soldată cu traversarea în forță a râului Garigliano (13 mai), cucerirea poziției de la Cassino (18 mai) și străpungerea liniei **Hitler** (18-23 mai), trupele generalului Truscott vor ataca la rândul lor în direcția Munților Albani și a Romei (23 mai). Însă intrarea avangărzilor Armatei 5 în *Cetatea Eternă* (4 iunie) avea să fie eclipsată peste numai două zile de debarcarea forțelor Aliatilor în Normandia (6 iunie), eveniment crucial în desfășurarea războiului.

Bibliografie

- **Antonescu-Hitler**, *Corespondență și întâlniri inedite. 1940-1944* (coord. Florin Constantiniu), t. I, București, Edit. Cozia, 1991.
- **Beevor (Antony)**, *Stalingrad*, Paris, Editions de Fallois, 1999.
- **Brown (Anthony Cave)**, *La Guerre secrète. Le rempart des mensonges*, t. I-II «Le jour J et la fin du troisième Reich », Paris, Pygmalion / Gérard Watelet, 1981.
- **Chirnoagă (Platon), general**, *Istoria politică și militară a războiului României contra Rusiei sovietice (22 iunie 1941-23 august 1944)*, Edit. Carpați, Madrid, 1965.
- **Choltitz (Dietrich) von, général**, *Un soldat parmi des soldats*, Avignon, Aubanel, 1966.
- **Craig (William)**, *Enemy at the Gates: The Battle for Stalingrad*, New York, 1973.
- **Duțu (Alesandru), colonel, Dobre (Florica), Loghin (Leonida), colonel**, *Armata română în al doilea război mondial (1941-1945). Dicționar enciclopedic*, București, Edit. Enciclopedică, 1999.
- **Guillaume (A.), general**, *Fourquoi l'Armée Rouge a vaincu*, Paris, Julliard, 1948.
- **Hillgruber (Andreas), Hitler, regele Carol și mareșalul Antonescu. Relațiile germano-române (1938-1944)**, București, Humanitas, 1994.
- **Jackson (W. G. F.), general**, *La Bataille d'Italie*, Paris, Robert Laffont, 1969.
- **Jars (Robert)**, *La campagne d'Italie*, Paris, Payot, 1954.
- **Liddell Hart (Basil H.), Sir**, *Histoire de la seconde guerre mondiale*, Paris, Fayard, 1973.
- **Kirițescu (Constantin I.)**, *România în al doilea război mondial*, t. II, București, Univers Enciclopedic, 1995.
- **Mennel (Rainer)**, *Anzio und Nettunio 1944. Raum und Gelände eines amphibischen Kampfraumes*, în „Revue Internationale d'Histoire Militaire”, n°33, Freiburg im Breisgau, 1975, pp. 67-74.
- **Overy (Richard)**, *Why the Allies Won*, W.W. Norton Company, New York, 1996.

- **Pandea (Adrian), Pavelescu (Ion), Ardeleanu (Eftimie)**, *Românii la Stalingrad. Viziunea românească asupra tragediei din Cotul Donului și Stepa Calmucă* București, Edit. Militară, 1992.

- **Plotnikov (Yu. V.)**, *Exploit at Stalingrad*, în „Revue Internationale d'Histoire Militaire”, nr. 44, Moscova, 1979, pp. 109-118.

- **Seth (Ronald)**, *Stalingrad: Point of Return*, Londra, Harper Row, 1959.

- **Shirer (William L.)**, *Le troisième Reich. Des origines à sa chute*, Paris, Stock, 1964.

- **Werth (Alexander)**, *The Year of Stalingrad*, Londra, 1946.

¹ Format din diviziile 62 și 294 infanterie germane.

² Rămășițele diviziilor Armatei 3.

³ Divizia 22 Panzer.

⁴ Panzer Kw 38 t. „Skoda”. Intrat în dotarea armatei germane în ianuarie 1939. Unul dintre cele mai performante tancuri europene la începutul războiului. Spre sfârșitul anului 1942 era complet depășit. Tunul său anticar de calibru 37 mm nu putea să străpungă blindajul tancurilor sovietice T 34/76 sau KV 1.

⁵ Divizia 1 blindată română a fost dotată în cursul ofensivei din vara anului 1942 cu 22 tancuri germane, model „Panzer IV” și cu două companii anticar.

⁶ Cele două divizii formau Corpul 48 blindat.

⁷ Ofensiva a fost declanșată pe data de 17 decembrie de către Armata 3 de gardă, Armata 2 de gardă și Armata 5 blindată.

⁸ Divizii care aparțineau Armatei 8 italiene.

⁹ Începând cu data de 23 noiembrie, Corpul 17 armată german, Corpul 48 blindat și Corpul 2 armată român din Armata 3 (diviziile 14 infanterie și 7 cavalerie) au format Grupul de luptă „Hollidt”, al cărui obiectiv era apărarea frontului de pe Cir.

¹⁰ Divizia 1 blindată (general Radu Gherghe), Divizia 14 infanterie (general Gheorghe Stavrescu) și Divizia 7 Cavalerie (colonel Gheorghe Munteanu).

¹¹ Generalul Radu Gherghe (1886-1959), considerat în lucrările de specialitate ca adevăratul artizan al acestei retrageri.

¹² 27 decembrie 1942.

¹³ Comandant al Corpului 2 armată, generalul Nicolae Dăscălescu (1884-1969) n-a fost înlocuit, ci *subordonat* generalului Hollidt care asuma practic în această perioadă comandamentul trupelor române fără a-l consulta pe omologul său. Acest comportament autoritar al unor ofițeri superiori din armata germană a fost subliniat de mareșalul Ion Antonescu într-un celebru memoriu adresat, la data de 9 decembrie 1942, feldmareșului Erich Lewinski von Manstein.

¹⁴ Este vorba despre debarcarea trupelor anglo-americane de la Anzio (22 ianuarie 1944).

¹⁵ Mareșalul Albert Kesselring (1885-1960), comandant al forțelor Axei din Italia (Grupul de Armate C).

¹⁶ Înlocuit spre sfârșitul lunii decembrie 1943 cu generalul Oliver Leese.

¹⁷ Regiment transformat ulterior în Divizia blindată de instrucție „Panzer Lehr” (general Fritz Bayerlein), angajată pe frontul din Normandia în iunie 1944.

WITH GENERAL DIETRICH VON CHOLTITZ ON THE BATTLEFIELDS OF THE WORLD WAR II

Born in Silesia, from a family of nobles with profound military traditions, Dietrich von Choltitz belongs to the aristocratic caste of senior ranking officers and Prussian officials, which constituted the back bone of the process through which the power and mightiness of the IInd Reich was built. He made himself remarked as a battalion commander of the 16th Oldenburg Infantry Regiment – the first Airborne Regiment of the German Army since 1937 – in the offensive against Belgium and Nederland which debuted on 10 May 1940. After the capitulation of France he was promoted to the rank of colonel and got the command of the entire 16th Infantry Regiment within the 22nd Airborne Infantry Division. This was transferred in Romania, at Prahova Valley to protect the Romanian oil, so precious to the German war machine, against a likely attack by the Russian paratroops. He participated in the fights in Bessarabia, along with Romanian troupes, against Russians, and than in Crimea, where he took part in the conquest of Sevastopol, being extolled by Marshal von Manstein and by the Romanian historian Gheorghe I. Brătianu. Promoted to the rank of Division General, Choltitz was transferred to Crete and than took command of the Army Group F (general Löhr) rearguard in the retreat from Balkans (October-November 1944).

EVENIMENT

În ziua de 24 ianuarie 2007, la sediul Ambasadei României din Paris, a avut loc lansarea edițiilor speciale franco-române și româno-franceze ale publicațiilor „Revue Historique des Armées” și, respectiv, „Revista de Istorie Militară”, realizate de Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară în parteneriat cu Serviciul Istoric al Apărării din Franța.

A fost prezent un numeros public, reprezentând importante instituții ale țării gazdă: Direcția Afaceri Strategice din Ministerul de Externe al Franței, Secretariatul General al Ministerului Francez al Apărării, Serviciul Istoric al Apărării etc., membri ai Ambasadei României, diplomați români la UNESCO, istorici și ziariști români și francezi.

Despre semnificația colaborării științifice româno-franceze, ca și despre conținutul celor două reviste au vorbit: E.S. Sabin Pop, ambasadorul României în Franța, contraamiralul de escadră Louis de Cotenson, șeful Serviciului Istoric al Apărării; colonelul Frédéric Guelton, redactorul șef al „Revue Historique des Armées” și generalul-maior (r) dr. Mihail E. Ionescu, directorul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

Atât domnul colonel Guelton, cât și domnul general (r) Ionescu au subliniat perspectivele colaborării româno-franceze în domeniul istoriei militare, anunțându-se elaborarea de către o echipă de istorici români și francezi a monografiei *Napoleon al III-lea și România*, a cărei lansare urmează să aibă loc cu prilejul bicentenarului nașterii împăratului în aprilie 2008.

La încheierea activității, participanții au vizitat fotoexpoziția consacrată colaborării militare româno-franceze în Primul Război Mondial și au vizionat filmul dedicat Misiunii Militare Franceze în România, condusă de generalul Henri Mathias Berthelot.

TUNURILE „KRUPP” DIN DOTAREA CRUCIȘĂTORULUI „ELISABETA”

CORNEL I. SCAFESȘ

La 9/21 noiembrie 1888 acostă în portul Galați o nouă navă de război românească, crucișătorul „Elisabeta”, construit în șantierele firmei „Armstrong” din New Castle (Marea Britanie), care, mulți ani de acum înainte, va fi nava etalon a marinei militare române.

Guvernul român luase măsura ca nava să navigheze până în apele teritoriale românești fără armament, în intenția de a preîntâmpina dificultăți din partea guvernului otoman la trecerea prin Strâmtoarele Bosfor și Dardanele. Așa că bastimentul, camuflat cu tende în anumite zone ale punții, a fost prezentat ca navă comercială și... i s-a dat liberă trecere.

Fără îndoială prezența „Elisabetei” a suscitât viul interes al reprezentanților străini de la Galați care, mai ales după Războiul de Independență, urmăreau cu atenție evoluția sistemului de apărare românesc. De aceea, nu este de mirare că, încă din primele zile ale sosirii navei, unul dintre aceștia, Gaston Wiet, consulul Franței la Galați, înainta superiorilor săi mai multe date despre cuirasat, subliniind că în curând crucișătorului i se va instala armamentul compus, după informațiile sale, din „4 semiturele, 2 la babord, 2 la tribord pentru 4 tunuri Krupp de 15 cm”¹, 4 tunuri cu tragere repede sistem

„Nordenfelt”, cal. 57 mm, 6 tunuri-revolver sistem „Hotchkiss”, cal. 37 mm, toate pe afete fixe, și 4 tuburi lans-torpilă².

Tunurile „Krupp” împreună cu afetele au sosit la Galați la 12/24 noiembrie 1888³, fiind instalate la bord la începutul anului următor. Operațiunea de înarmare a continuat în prima jumătate a anului 1889 – la 27 aprilie/8 mai tuburile lans-torpilă fabricate la „Société des Forges et Chantiers de la Méditerranée” din Le Havre nu sosiseră⁴ –, încât la începutul lunii septembrie echipajul a fost în măsură să efectueze exerciții de tir cu întregul armament. Despre aceste exerciții, colonelul Ioan Murgescu, comandantul Flotei Române, îi spunea lui Gaston Wiet: „Recent am asistat la experiențele [...] de tragere cu tunurile Krupp de cincisprezece centimetri, bătaia proiectilului ajungând până la doisprezece kilometri, cu piesele Nordenfeldt cu tragere rapidă (calibrul 7 ½ centimetri, bătaia 5 kilometri), în sfârșit, cu tunurile-revolver (calibrul 3 ½ centimetri). Aceste experiențe au reușit perfect”⁵.

Cu toate că în armamentul crucișătorului „Elisabeta” s-au produs modificări la începutul secolului al XX-lea (au fost introduse obuziere de 120 mm și tunuri de 75 mm cu tragere repede sistem „Saint Chamond”), piesele „Krupp” au fost menținute în înzestrarea navei.

▪ Crucișătorul „Elisabeta”, intrat în dotarea Marinei Române în 1888

■ **Exercițiu de tragere cu tunul
la bordul crucișătorului
„Elisabeta”**

Chiar înainte de izbucnirea primei conflagrații mondiale, crucișătorul, care nu mai avea valoare militară, a fost dezarmat. La 3/16 mai 1914, într-un memoriu, se propunea ca tunurile „Krupp” cal. 150 mm „ce până în prezent nu au nici o destinațiune la mobilizare” să fie folosite pentru întărirea apărării Silistrei sau Turtucaiei⁶. Piesele „Krupp”, instalate pe afete construite la Arsenalul armatei din București, au format o baterie grea fixă cu tragere înceată în Divizionul de poziție din cadrul Regimentului 3 artilerie grea. Bateria a fost pusă la dispoziția trupelor din Capul de pod Turtucaia, fiind instalată într-o poziție betonată, în sectorul Staroselo, centrul 1 de rezistență de la cota 125. Bateria a primit numele „Regele Ferdinand”.

În timpul bătăliei de la Turtucaia, bateria a participat la luptele din zilele de 21 august/3 septembrie-24 august/6 septembrie 1916, executând trageri asupra infanteriei și artileriei germano-bulgare care atacau susținut pozițiile românești. În ziua de 24 august/6 septembrie, la ora 15,30, bateria și-a terminat munițiile, încetând tragerea⁷. Ea nu va mai acționa din această cauză în orele următoare, până la căderea localității în mâinile inamicului. Avându-se în vedere dificultățile ridicate de demontarea și transportarea rapidă a celor patru tunuri pe celălalt mal al Dunării, acțiune de altfel imposibil de realizat din cauza evenimentelor și a lipsei de mijloace, ele au fost deteriorate și lăsate în poziție, fiind capturate, ulterior, de trupele germano-bulgare.

Câteva date tehnice

Țeava tunului „Krupp”, md. 1887, cal. 150 mm, avea o lungime de 5,25 m (35 calibre); se încărca pe la culată. În interior, țeava avea 36 ghinturi

elicoidale cu pas constant spre dreapta, care imprimau proiectilului o mișcare de rotație. În exterior, țeava era consolidată cu 10 frete (cercuri sau manșoane de întărire).

Închizătorul era de tipul cilindro-prismatic.

Greutatea pieselor varia între 4 803 și 4 839 kg (tunul nr. 1 – 4 804 kg; tunul nr. 2 – 4 839 kg; tunul nr. 3 – 4 803 kg și tunul nr. 4 – 4 817 kg)

Fiecare țeavă era instalată pe un afet turnant cu pivot, sistem francez „Vavasseur”, care permitea o mișcare în plan vertical între -7° și $+20^{\circ}$. În momentul tragerii, două pistoane hidraulice încărcate cu glicerină amortizau reculul piesei.

Servanții erau apărați de câte un scut de oțel semicircular, cu fante de observație. Greutatea afetului era de 5 300 kg, iar a scutului de 2 250 kg. Greutatea totală a unei piese (țeavă, afet, scut) era între 12 353 kg și 12 389 kg.

Tunurile puteau să tragă obuze „ordinaire” din fontă sau oțel, obuze „de ruptură” din oțel, sau „șrapnele” din oțel, cu focoaase percutante și focoaase cu dublu efect (cu timpi – se regla în prealabil timpul de explozie – și percutant). Cartușul de azvârlire era format dintr-un săculeț de pânză încărcat cu 17 kg pulbere brună tip P.P.C/82 care se amorsa cu o stupilă obturatoare cu fricțiune.

Viteza inițială a proiectilului era de 550 m/s, acesta fiind azvârlit până la distanța de 8 909 m.

Tunul „Krupp”, md. 1887, cal. 150 mm

Lungimea țevii: 525 cm

Încărcare pe la culată

Închizător de tip cilindro prismatic

Greutatea țevii: între 4 803 – 4 839 kg

* stupilă [fr. étoupille] – amorsă specială întrebuințată la tunuri pentru aprinderea încărcătorului de pulbere.

Ghinturi:
 - 36 ghinturi elicoidale cu pas constant spre dreapta
 - adâncimea ghintului – 1, 5 mm
 - lățimea ghintului – 9, 5 mm
 - lungimea pasului ghinturilor – 3, 72 m
Afetul
 - turnant, cu pivot central, sistem „Vavasseur” (construit de „Krupp”)
 - mișcare în înălțime între – 7° și + 20°

- greutatea afetului – 5 300 kg
 - greutatea scutului – 2 250 kg
 - amortizoare de recul: 2 pistoane hidraulice cu 36 litri glicerină
 - scut semicircular
 Bătaie – 8 909 m
 Stupila obturatoare cu fricțiune avea o greutate de 0,042 kg și era constituită din două prisme materie fulminantă

Muniția pentru tunul „Krupp”, md. 1887, cal. 150 mm⁸

Tipul proiectilului	Lungime	Greutate	Încărcătura	Încărcătura de azvârlire, pulbere brună tip P.P.C/82
Obuz „ordinar” din fontă	41, 8 cm	29, 950 kg	1, 25 kg	17 kg
Obuz „ordinar” din oțel	67 cm	47, 85 kg	1, 25 kg	17 kg
Obuz „de ruptură” din oțel	50,5 cm	50,5 kg	0, 50 kg	17 kg
Șrapnel din oțel	50 cm	49,74 kg	0, 51 kg pulbere și 600 gloanțe	17 kg

¹ *Documente privind istoria militară a poporului român, mai 1888-iulie 1891*, Editura Militară, București, 1975, p. 87 (în continuare, sursa se va cita DIMPR).

² *Ibidem*, p. 87, 96, 158; *DIMPR, Iulie 1891-Decembrie 1894*, Editura Militară, București, 1976, p. 344.

³ *DIMPR, 1888-1891*, p. 87.

⁴ *Ibidem*, p. 195.

⁵ *Ibidem*, p. 266. Reproducerea conversației de către consulul francez arată că ofițerul român ori nu era familiarizat cu unele date tehnice despre armament, ori exagera pentru a-și impresiona inter-

locutorul. Astfel, tunurile „Krupp” băteau până la 8 908 m, iar calibrele pieselor „Nordenfeldt” și „Hotchkiss” erau de 57 mm și, respectiv, 37 mm.

⁶ *România în războiul mondial*, vol. I, *Documente-anexe*, București, 1934, p. 127 (în continuare sursa se va cita RRM, I *Documente-Anexe*).

⁷ La începerea operațiunilor pe 15/28 august 1916, piesele „Krupp”, md. 1887, cal. 150 mm aveau doar 659 de obuze (RRM, I, *Documente-Anexe*, p. 41, tabelul 3).

⁸ Maiorul [Ioan] Vasiliu-Năsturel, *Descrierea tunurilor, afetelor și munițiunilor de 150 mm model 1887 dupe crucișătorul „Elisaveta” al marinei regale*, București, 1889.

THE “KRUPP” CANNONS IN CRUISER’S “ELISABETA” ENDOWMENT

In November 1888 the Royal Romanian Navy enriched its fleet with a new warship, the cruiser “Elisabeta”, which remained as the Royal Romanian Navy’s first, foremost, and indeed only cruiser to ever serve under that prestigious flag.

By the spring of 1889 the cruiser was fully operational. “Elisabeta” was armed with four 15 cm cannon of Krupp manufacture. In addition, four Nordenfeldt 57 mm and six Hotchkiss 37 mm cannon were carried.

Before the outbreak of the First World War the cruiser “Elisabeta” had no more a military value. The ship was unarmed and her cannons were deployed as a fortified battery in the “Turtucaia Position”. Upon exhausting their ammunition, the cannons were captured by the enemy

Profesorul JEAN NOUZILLE

Ne-a părăsit pentru totdeauna un prieten devotat al istoriei țării noastre și al istoricilor români – **profesorul JEAN NOUZILLE**.

Născut la 26 mai 1926 la Bourg-en-Bresse (Ain – Franța), absolvent al Școlii militare de la Saint-Cyr, a fost ofițer de carieră și a participat la campaniile militare din Indochina și Algeria.

Doctor-ès-lettres, cu teza *Le prince Eugène de Savoie et les problèmes des conins militaires autrichiens, 1688-1739* și licențiat al Institutului de Înalte Studii Europene de la Strasbourg, Jean Nouzille a condus masterate, la Centrul de Studii Germanice al Universității de Studii Juridice, Politice, Economice și Tehnologice „Robert Schuman” din Strasbourg, pentru acordarea *Diplomei Universitare de Studii Superioare Specializate Germane* în domeniul politicii externe și de apărare a Republicii Federale Germane în perioada 1949-2000 și a *Diplomei Universitare „Cunoașterea Europei Centrale și de Sud-Est”*, pe problematica istoriei slavilor de sud, de la mijlocul secolului al XVI-lea până la sfârșitul secolului al XX-lea.

A fost co-director al Seminarului „Istorie și civilizații europene” al Universității de Științe Umaniste „Marc Bloch” din Strasbourg (Limbi, națiuni, state în Europa Centrală și de Est în secolele XVI-XX).

Membru al Comisiei Franceze de Istorie Militară, președinte al Comitetului European de Istorie și Strategii Balcanice, membru titular al Academiei din Alsacia, membru al comisiilor de doctorat, profesorul Jean Nouzille a participat, totodată, la numeroase conferințe și colocvii științifice internaționale în Bulgaria, Germania, Grecia, fosta Iugoslavie, Republica Moldova, Polonia, România, Rusia și Ungaria.

Profesorul Jean Nouzille s-a apropiat cu pasiune și respect de istoria României, dovadă fiind valoroasele sale contribuții referitoare la istoria Transilvaniei și a Basarabiei sau la soarta prizonierilor de război români, materializate în lucrări importante editate în Franța, România, Republica Moldova, Grecia, Italia sau Polonia: *La Transylvanie. Terre de contacts et de conflits*, Strasbourg, 1993 și 1994; *Transylvanie. Zonă de contacte și conflicte*, București, 1995; *Transylvanie. An Area of Contact and Conflicts*, Bucharest, 1996; *Transylvanie. Horos epafon kai agonom*, Atena, 1997; *Transylvania. Obszar kontaktów i konfliktów*, Bydgoszcz (Polonia), 1997; *Transylvania. Zona di contatti e conflitti*, Roma, 1998; *Le calvaire des prisonniers de guerre roumains en Alsace-Lorraine. 1917-1918*, București, 1991 și 1997; *Calvarul prizonierilor de război români în Alsacia-Lorena*, București, 1997; *La Moldavie, histoire tragique d'une province européenne*, Strasbourg, 2005; *Moldova. Istoria tragică a unei regiuni europene*, Chișinău, 2005;

A mai publicat: *La politique de défense de la Yougoslavie et la sécurité de l'Europe*, Strasbourg, 1981; *Batailles d'Alsace. 1914-1918* (în colaborare), Strasbourg, 1989; *Histoire de frontières. L'Autriche et l'Empire ottoman*, Paris, 1990.

Vechi colaborator al Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, a fost întotdeauna o prezență activă și agreabilă la reuniunile științifice internaționale organizate în România. În anul 2006 a onorat ediția specială româno-franceză a „Revistei de Istorie Militară” cu un studiu remarcabil: *Intervenția franco-britanică în Dobrogea în 1854*.

Timpul nu a mai avut răbdare cu profesorul Jean Nouzille, așa încât pe masa sa de lucru a rămas manuscrisul *Histoire des catholiques de Moldavie*, încă o dovadă a interesului său pentru istoria României.

Pentru meritele sale științifice a fost decorat cu „Legiunea de Onoare în grad de comandor”, „Ordinul Național pentru Merit în grad de comandor”, „Crucea de Război a Teatrelor de Operații Externe”, „Croix de la Valeur militaire” și „Croix du combattant volontaire”.

Ca semn al prețuirii eforturilor în slujba dezvoltării cooperării româno-franceze, în anul 2000 i-a fost acordat ordinul românesc „Pentru Merit”, în grad de comandor.

Prin trecerea în eternitate a profesorului Jean Nouzille, istoriografia românească a pierdut unul dintre cei mai fideli și mai sinceri prieteni.

Dumnezeu să-l odihnească!

Comandor (r) GHEORGHE VARTIC

MONARHIA, ARMATA ȘI CONSTRUIREA NAȚIUNII ITALIENE 1861-1918*

MASSIMO DE LEONARDIS
traducere și adaptare MONA ELENA SIMINIUC

O monarhie constituțională și războinică

Există unele similitudini în unificările Germaniei și Italiei. În ambele cazuri, sentimentele naționale au fost revitalizate de dominația napoleoniană, care a avut un impact militar foarte puternic asupra germanilor, prusacilor în special, și a italienilor. Conducerea unificării a fost preluată de cele două state cu cele mai puternice tradiții militare: Regatul Prusiei și Regatul Sardiniei, cunoscut mai bine ca Piemont. Câte trei războaie au pavat drumul către unificare: în Italia războaiele din 1848-1849, 1859 și 1866 (plus scurta campanie din 1870 împotriva Romei papale), iar în Germania războaiele din 1864, 1866 și 1870-1871.

Totodată, puternice diferențe marchează cele două cazuri. Germania a fost unificată prin puterea Prusiei, prin victorii rapide, cu „fier și sânge”, în timp ce unificarea Italiei a fost mai mult produsul abilităților diplomatice ale contelui de Cavour. De fapt, primul război de independență din 1848-1849 a dus la învingerea Piemontului, iar cel de-al treilea război din 1866 a reprezentat înfrângerea pe mare și pe uscat a Italiei, care a obținut regiunea Venețiană doar mulțumită victoriei Prusiei asupra Austriei. În 1859 alianța cu Franța a fost condiția de a înfrânge Austria. Spre deosebire de Germania, în Italia „războiul regelui” a fost acompaniat de „războiul poporului”¹, al cărui episod faimos și de succes a fost cucerirea Regatului celor două Sicilii de către voluntarii lui Garibaldi, care a lăsat deoparte vederile sale republicane și a adoptat motto-ul: „Italia este Victor Emmanuel”.

Luând în considerare factorul politic, un alt element-cheie, în afara armatei sale, care a permis Piemontului să preia conducerea mișcării naționale a fost acela că, după revoluția din 1848-1849, regele Victor Emmanuel al II-lea a fost unicul suveran din peninsula care a păstrat constituția (Statutul acordat în martie 1848 de către tatăl său, Carol Albert, și extins în 1861 la Regatul Italiei), a deschis calea către liberalism și, în final, către democrație, ceea ce nu este valabil pentru cazul Prusiei.

Așadar, Victor Emmanuel a devenit regele Italiei „grație Domnului și voinței națiunii”². Înaintea victorioasei bătălii de la San Martino (24 iunie 1859), el s-a descris pe sine ca fiind „primul soldat al independenței naționale” (o declarație repetată în războiul din 1866), iar din iunie 1848 în jurământul depus de către militari loialității tradiționale față de rege i-a fost adăugat și angajamentul de supunere loială față de constituție. Articolul 108 al regulamentului prusac nu cerea militarilor să jure credință constituției. Statul italian s-a născut din compromisul a două slăbiciuni, a monarhiei și a revoluției, de aceea în Italia, mai mult decât în Germania, principiile de naționalitate și suveranitate a poporului au triumfat împreună, evitând rămășițele feudalismului și excesele militarismului³. Potrivit unui istoric american, rapida tranziție de la o monarhie constituțională pură la una parlamentară s-a datorat în mare măsură înfrângerilor suferite în războiul de independență din 1848-1849⁴. Dar această teză trece cu vederea trei aspecte: dinastia de Savoia, spre deosebire de cea de Hohenzollern,

* Studiu prezentat la al XXXII-lea Congres Internațional de Istorie Militară desfășurat la Potsdam (Germania), în perioada 19-26 august 2006.

a fost gata să facă compromisuri cu forțele revoluționare, mișcarea națională italiană nu era pregătită să renunțe la libertate de dragul puterii și, în final, conflictul cu Papa și cu Biserica Catolică au împiedicat formarea unui bloc conservator.

La sfârșitul secolului al XIX-lea, diverși politicieni conservatori și intelectuali au pledat pentru întărirea autorității regelui. Cea mai cunoscută intervenție de acest gen a fost cea a lui Sidney Sonnino în 1897, viitor prim ministru și ministru al Afacerilor Externe, intitulată „Torniamo allo Statutto”⁵ (Întoarcerea la Constituție), subliniind necesitatea de întoarcere la textul original și la spiritul constituției din 1848, care sprijinea o monarhie constituțională pură și nu una parlamentară. Este interesant de notat faptul că niciunul dintre acești conservatori nu a evidențiat rolul militar al regelui, iar cel puțin unul dintre ei a scris că „dinastiile trebuie să înceteze, atât în aparență cât și în realitate, de a-și trage originile din război și de a ținti deasupra tuturor... Suveranii trebuie să apară cum sunt astăzi, nu conducători de trupe, ci lideri ai cetățenilor”⁶. Trebuie remarcat încă o dată că înfrângerea de la Adua, din 1896, nu a fost de bun augur unui tron susținut de baionete.

Regele italian nu a fost sfințit sau încoronat; de fapt, el nu a avut coroană deoarece faimoasa „coroană de fier” datând din secolele V-VIII a părăsit catedrala din Monza numai pentru funeraliile lui Umberto I, asasinat în 1900⁷. Singura ceremonie care a marcat accesivunea la tron a fost jurământul depus pe constituție, în fața Parlamentului. Nobilimea nu a avut un rol oficial în legile, regulamentele și protocoalele statului⁸. Considerând modelele tradiționale ale regalității⁹, regele Italiei nu putea fi considerat un rege-preot, adică o persoană cu o aură de sfințenie, unsul lui Dumnezeu, datorită luptei împotriva Bisericii și a Papei; de fapt, Victor Emmanuel al II-lea a fost excomunicat de către Papa Pius al IX-lea. Regele Italiei nu era stăpânul feudal suprem. Dinastia de Savoia nu a produs intelectuali, așadar el putea fi cu greu caracterizat ca un rege-filozof.

Dar, cu certitudine, regele Italiei a fost un rege-războinic, deoarece Piemontul a fost singurul stat italian cu o tradiție militară vie și nedisputată¹⁰ și o armată profund reformată de către generalul Alfonso Ferrero din Marmorà, ministru de Război între anii 1849-1855 și 1856-1860 (în acest interval el a comandat trupele din Războiul Crimeii). Regele Victor Emmanuel al III-lea, care a fost cu siguranță mult mai cultivat decât predecesorii săi, îi spunea

Victor Emmanuel al II-lea

totuși unuia dintre aghiotații săi: „Tradiția adevărată, cea mai importantă pentru o țară, este cea militară. Dante Alighieri nu a făcut Italia... dar baionetele au făcut-o”¹¹.

Milanezul Giorgio Pallavicino Trivulzio a scris în 1854: Piemontul are o armată „de aceea sunt piemontez”¹². Referindu-se la formarea, în 1562, de către Emmanuel Filiberto, duce de Savoia, a douăsprezece regimente provinciale, Cesare Balbo a scris: „Din acea zi a existat o Armată italiană, iar noi putem scrie o istorie întreruptă a acesteia”¹³. Până astăzi, Armata italiană își trage rădăcinile din for marea, în 1659, de către Carol Emmanuel al II-lea, duce de Savoia, a „Regimentului de Gardă”, primul exemplu de regiment permanent de profesioniști din Europa¹⁴. În 1870 generalul florentin Carol Corsi a scris: „Chiar și cei care nu ar accepta că Regatul Italiei este un fel de Piemont extins au admis, chiar de bună voie, că Armata italiană este în fapt armata Piemontului mărită”, iar generalul napolitan Nicola Marselli, „von Clausewitz-ul italian”, a fost de acord că Armata Sardiniei a fost „pivotal” Armatei Italiei¹⁵. Foști membri ai Armatei Sardiniei au dominat gradele de general până la începutul anilor '70, când un număr de generali isteți, cu pregătiri diferite au ocupat poziții de mai mare responsabilitate:

piemontezul Cesare Ricitti Magnani, garibaldianul Enrico Cosenz, Giuseppe Pianell și Antonio Baldissera, care fuseseră generali în armatele Regatului celor două Sicilii și respectiv ale Imperiului Austriac, precum și Luigi Mezzacapo, provenind din armata burbonă. Nu întâmplător, faimosul istoric Federico Chabod nota, prin 1870, că amprenta piemonteză era mult mai puternică în diplomația italiană decât în Armată¹⁶, care devenise cu adevărat națională.

O armată națională, monarhistă, dar nu dinastică

Regatul Italiei a fost proclamat la 17 martie 1861, iar la 4 mai generalul Malfredo Fanti, ministrul de Război a ordonat: „De acum înainte Armata regală [Regio Esercito] se va numi Armata Italiei, fiind abolită vechea denumire de Armată a Sardiniei [Armată Sarda]¹⁷. Este neclar dacă decizia de a omite calificativul „regal” din denumirea oficială a fost pur întâmplătoare, sau a fost un efort de a sublinia caracterul național și nu dinastic al Armatei. Este de asemenea dificil de explicat motivul pentru care în februarie 1879 ministrul de Război, generalul Gustavo Mazé de la Roche, a decis să adauge „regal” (Regio) numelui oficial al Armatei, care a devenit astfel Armata regală până în 1946. Explicația cea mai plauzibilă este că ministrul a dorit să exprime „o opinie implicit negativă” la adresa ideilor de „națiune armată” promovate de „stânga istorică” (Sinistra Storica), liberalii progresiști, care au preluat puterea în 1876¹⁸. Marina a fost întotdeauna denumită „Marina regală” (Regia Marina), pentru a se distinge de marina comercială, în timp ce Carabinierii, primul corp al Armatei au fost numiți Reali Carabinieri; termenul Reali are în principiu aceeași semnificație ca și regal, dar subliniază mai categoric loialitatea lor specială față de rege.

Dincolo de chestiunea denumirii formale, istoricii sunt de acord că Armata Italiană și-a pierdut complet acele caracteristici feudale ale Armatei Sardiniei, deja slăbite după 1848. Între ofițerii activi și permanenți, în Italia erau nobili 6,5% în 1863, 8,63% în 1872 și 3,14% în 1887, comparativ cu 49% în 1872 și 33% în 1911, în Imperiul German. Generalii nobili au reprezentat în Italia 39,65% în 1863, 35,43% în 1872 și 33,55% în 1887¹⁹. Legăturile foarte strânse între Coroană și Armată nu au împiedicat „înlocuirea Armatei dinastice din prima jumătate a anilor 1800 și dezvoltarea unei Armate naționale²⁰. Ofițerii afixau o „loialitate

absolut monarhistă” și simțeau „Coroana ca pe izvorul însuși... al existenței [lor]”, dar ei nu formau „un partid al Coroanei”, iar generalii nu formau „un partid al Curtii”²¹.

După cucerirea Regatului celor două Sicilii s-a ridicat problema admiterii în Armata italiană atât a voluntarilor lui Garibaldi, cât și a celor proveniți din Armata burbonă. Din aceasta din urmă, au fost admiși 2 191 de ofițeri dintr-un total de 3 600 examinați. Armata de Sud a lui Garibaldi (Esercito Meridionale), număra 45 496 soldați și exorbitantul număr de 7 343 de ofițeri. Acești oameni erau de calitate mixtă, mulți dintre ei aveau idei revoluționare, dar erau lipsiți de pregătirea și disciplina specifice forțelor regulate. Garibaldi a propus să și transforme armata într-un corp permanent de voluntari în cadrul armatei regulate, având ca uniformă tunica roșie și pălăria cu pene a infanteriei ușoare. Această măsură ar fi introdus în armată un element politizat și era deosebit de periculoasă în situația politică a momentului, care impunea întărirea noului Regat înainte de declanșarea de noi expediții garibaldiene împotriva Veneției și a Romei. Problema a cauzat multe resentimente între Cavour și generalul Fanti, pe de o parte, și Garibaldi, de cealaltă parte. Guvernul a decis să admită pe baze individuale în Armata regulată foști membri ai Armatei de Sud, după o examinare strictă. În martie 1862, 1 997 de ofițeri, inclusiv 12 generali, au fost admiși, în timp ce numai 60 subofițeri și 9 simpli soldați au cerut să se înroleze. Unul din cei 12 generali, Enrico Consez, a devenit primul șef de stat major al Armatei Regale și a rămas în funcție 11 ani (1882-1893). În războiul din 1866, Garibaldi a comandat Corpul de voluntari al Armatei (Corpo Truppe Volontarie), format din 38 000 de oameni și operând pe frontul separat din Trentino, unde aceștia au obținut singura victorie, și aceasta modestă, a campaniei.

Până la Primul Război Mondial, Armata italiană nu s-a amestecat în manevre politice, iar rolul său politic a fost mult mai puțin important și evident decât în Franța, or în Imperiul German sau Austro-Ungar. Faptul că până în 1920 (cu două scurte excepții), ministrul de Război a fost întotdeauna un militar a asigurat autonomia armatei față de partidele politice și, în același timp, a reprezentat pentru politicieni o garanție a imparțialității acesteia. Conform Constituției, generalii și amiralii erau a 14-a categorie, din cele 21, din care regele putea desemna senatori pe viață; mulți dintre ei au fost, de asemenea, aleși în Camera Deputaților și

aparțineau în număr egal diferitelor zone ale spectrului politic (cu excepția socialiștilor).

Necesitatea de a păstra forțele armate în afara partidelor politice a fost în mod special resimțită în țări ca Franța și Italia, care aveau de „eliberat” teritoriile ce nu mai erau, sau nu erau încă parte a statului național. În Italia, regele era garanția supremă a acestei autonomii și făcea imposibile fenomene ca acela al generalului Boulanger. În plus, Monarhia a întâmpinat puțină opoziție în Italia, în timp ce Republica nu a fost atât de ușor acceptată în Franța și a avut un suport restrâns în rândul militaților, cel puțin până la „afacerea Dreyfus”.

Articolul 5 din Constituție prevedea: „Puterea executivă este rezervată numai regelui. El este șeful suprem al statului; el comandă toate forțele armate pe uscat și pe mare; el declară război; încheie tratate de pace, de alianță, de comerț și de alt fel”. Cu alte cuvinte, politicile externe și militare erau considerate domenii rezervate suveranului. De aceea, ministrul de Război și cel al Marinei trebuiau să se bucure de încrederea deplină a regelui, dar istoricii au opinii diferite asupra rolului monarhului în desemnarea acestora. Conform unor specialiști, miniștrii erau aleși aproape exclusiv de către rege; alții spun că nominalizările erau făcute prin acord între rege și șeful guvernului; alți istorici consideră că era necesară numai „o aprobare formală” a Coroanei²². Cu certitudine, nu a existat niciodată un Cabinet Militar precum cel al împăratului german Wilhelm al II-lea, sau un șef de Stat Major al Armatei subordonat doar regelui. Postul de șef de Stat Major al Armatei a fost creat în 1882 (iar cel de șef de Stat Major al Marinei mai târziu, în 1907); pe timp de pace, șeful Statului Major era în mod clar subordonat ministrului de Război, chiar dacă în 1906 și în 1908 puterile acestuia au fost întărite.

De trei ori, în momente de criză internă sau internațională, regele a recurs, ca șef al guvernului, la generalii atașați în mod special de dinastia de Savoia, datorită nașterii lor în fostul Regat al Sardiniei. La Marmora, din Torino a fost prim ministru și ministru de Externe din septembrie 1864 până în iunie 1866, când mutarea capitalei la Florența, ca urmare a Convenției cu Franța, a provocat revolte în Torino și a dezbinat partidul conducător „dreapta istorică” (Destra storica). După criza de la Mentana²³, savoiardul Luigi Frederico Menabrea a fost prim ministru și ministru de Externe din octombrie 1867 până în decembrie 1869. Un alt savoiard, Luigi Pelloux, a fost prim

ministru din iunie 1898 până în iunie 1900, în timpul „crizei de sfârșit de secol”, o perioadă de turbulențe sociale și politice. Ar trebui considerat faptul că Menabrea a deținut din 1861 funcții de ministru în guvern, iar Pelloux a fost membru în Camera Deputaților și a fost de trei ori ministru de Război. În diverse ocazii, alți generali și amirali au ocupat funcții de miniștri de Externe în guverne de orientări politice diferite: generalul Carlo Felice Nicolis di Robilant (octombrie 1885-aprilie 1887), amiralii Benedetto Brin (mai 1892-decembrie 1893), Felice Napoleone Canevaro (iunie 1898-mai 1899) și Constantino Morin (februarie 1901-noiembrie 1903). Robilant, care fusese ambasador nouă ani la Viena și doi ani la Londra, a negociat cu succes în februarie 1887 reînnoirea Triplei Alianțe cu Germania și Austro-Ungaria, obținând condiții mai favorabile pentru Italia.

Regii Italiei, ca majoritatea suveranilor din istoria contemporană, nu erau mari experți în strategie militară, dar aveau un remarcabil curaj în bătălie. Istoricul naționalist Gioacchino Volpe a subliniat necesitatea de a oferi un exemplu soldaților și de a demonta clișeele italienilor nedoritori să lupte.

În timpul primului război de independență din 1848, în bătălia de la Goito, atât regele Sardiniei,

Giuseppe Garibaldi

Carol Albert, cât și prințul Coroanei (viitorul prim rege al Italiei), au fost ușor răniți. Carol Albert (prinț de Carignano), pentru curajul său în asediul de la Trocadero în august 1823, fusese decorat cu crucea Ordinului Sfântului Ludovic al IX-lea, primind epoleții de caporal al Regimentului al 6-lea de grenadieri. În timpul celui de-al doilea război de independență, în bătălia de la Palestro, regele Victor Emmanuel al II-lea s-a expus focului austriac în mijlocul bersaglierilor și al zuavilor francezi din Regimentul al 3-lea, care l-au numit caporal de onoare. În cel de-al treilea război de independență, din 1866, cei doi fii ai regelui au fost prezenți pe câmpul de bătălie. Celor care invocau imprudența de a risca viețile ambilor fii, regele le răspundea că aceștia sunt soldați și trebuie să lupte, adăugând că dinastia de Savoia ar suferi o soartă similară cu cea a Bourbonilor de Neapole dacă ar sta acasă în timp ce soldații luptă. În bătălia de la Custoza, din iulie 1866, a avut loc un episod care a devenit parte a mitologiei naționale, fiind sărbătorit de scriitori și ilustrat de pictori. Prințul Umberto (viitorul rege Umberto I), în vârstă de 22 de ani, comandant al Diviziei a 16-a, aflându-se pe drumul de lângă Villafranca împreună cu statul său major, a fost asaltat de patru escadroane ale Regimentului al 13-lea de ulani al Armatei Austriei. El a ordonat

batalioanelor sale să închidă laturile pentru a înfrunta atacul și abia a reușit să se strecoare în interiorul unuia din careurile formate²⁴.

În timpul Primului Război Mondial, Victor Emmanuel al III-lea și-a câștigat renumele de „rege soldat”, deoarece și-a amplasat reședința imediat în spatele frontului și a vizitat zilnic tranșeele. Prezența sa a avut un efect imens asupra moralului soldaților și a efortului patriotic al Italiei²⁵. În afara acestui rol simbolic, regele a jucat și unul strategic, pe 8 noiembrie 1916, în conferința de la Peachier cu reprezentanții Aliaților, când a impus rezistența pe linia Pave, după înfrângerea de la Amoretto. Prim ministrul britanic David Lloyd George a scris în memoriile sale: „... Am întâlnit pe regele Italiei. Din punct de vedere fizic, acesta nu are o figură de comandant, dar am fost impresionat de stăpânirea de sine și calmul pe care le-a arătat într-o împrejurare când țara și tronul său erau în primejdie. Nu a prezentat semne de frică sau depresie. Numai anxietatea sa părea să înlăture orice semn că armata sa o luase la fugă”²⁶.

„Regele soldat” a fost capul unei familii regale cu vocație militară. Nouă prinți și duci au servit în armată sau în marină²⁷. Luigi Amedeo de Savoia, duce de Abruzzi, a fost comandantul flotei din 1915 până în februarie 1917, iar Emmanuel Filiberto de

Monumentul Victor Emmanuel al II-lea

Savoia, duce de Aosta, a comandat Armata a 3-a, care a acționat deosebit de bine. El a fost singurul general care a păstrat comanda armatei sale pe toată durata războiului, iar obiecțiunea că nu putea fi concediat deoarece era vârul regelui avea puțină valoare, din moment ce celălalt văr, ducele de Abruzzi, a fost destituit pentru împotrivirea stărnită de strategia sa de atac naval.

„Caporalul zuavilor” (il caporale degli zuavi), regele Victor Emmanuel al II-lea, „careul de la Villafranca” (il quadrato di Villafranca), „regele soldat” (il Re soldato), Victor Emmanuel al II-lea, „ducele neînving” (il Duca invitto), Emmanuel Filiberto de Savoia, duce de Aosta, au fost miturile militare ale monarhiei italiene, pe care copiii au învățat la școală să o stimeze.

Un alt episod legat de onoarea militară a adus mare popularitate unui prinț al Casei de Savoia: duelul dintre Victor Emmanuel de Savoia-Aosta, conte de Torino, nepot al regelui Umberto I, și prințul Henri d'Orléans, fiul ducelui de Chartres și prin urmare nepotul regelui Louis Philippe al Franței. Ca trimis al cotidianului parizian „Le Figaro”, Henri d'Orléans a vizitat Etiopia după înfrângerea italiană de la Adua, în 1896, și a scris o serie de articole conținând remarci disprețuitoare asupra comportamentului ofițerilor italieni în timpul bătăliei și după aceea, când aceștia deveniseră prizonieri ai etiopienilor. Henri a primit provocări la duel întâi de la locotenentul Pini, ca reprezentant al ofițerilor italieni foști prizonieri, și apoi de la generalul Matteo Francesco Albertone, care comandase o brigadă la Adua. Apoi, pe 6 iulie 1897, contele de Torino i-a adresat provocarea, în acord cu regele și foarte probabil cu informarea guvernului de la Roma, deși comunicatele de presă negau orice implicare oficială a celor două țări. Ar trebui remarcat că relațiile dintre Italia și Franța fuseseră foarte proaste în ultima decadă a secolului al XIX-lea. Duelul a avut loc la data de 15 august, orele cinci dimineața, la Vaucresson, lângă Paris, și a fost o luptă dărnă încheiată cu rănirea gravă a lui Henri d'Orléans, un spadasin mai slab decât Victor Emmanuel. Mii de mesaje de felicitare au fost trimise contelui de Torino, iar unul dintre secunzii săi comenta: „o nouă dovadă că Armata și Națiunea sunt un singur corp a cărei inimă este Casa de Savoia!”. Un proeminent conservator scria în jurnalul său: „sunt teribil de fericit. Era necesar ca ceva să ridice spiritul atât de deprimat al țării noastre și în acest scop o sabie bună este mult mai bună decât multe discuții parlamentare”²⁸.

Armata, „școala națiunii”

În absența altor legături puternice și datorită fundamentului slab al statului italian, Monarhia și Forțele Armate, în particular Armata, au apărut în mod necesar ca simbolurile cele mai puternice, fiind de aceea învăluite de „un fel de sfințenie”²⁹. Luigi Settembrini a făcut afirmația mult citată: „Armata este firul de oțel care a unificat Italia și o păstrează unită”³⁰. Giustino Fortunato a subliniat rolul civic și politic al Armatei: „Armata este marele educator. În Italia mai mult decât un instrument de apărare... ea este o școală a civilizației și a unității însăși”³¹. Gioacchino Volpe a scris: „Într-o țară ca Italia, unită de curând, lipsită de disciplină colectivă, foarte înapoiată în obiceiuri sportive și pregătire fizică, Armata poate fi considerată școala națiunii”³².

În principal din motive politice, sistemul de recrutare a fost la nivel național, iar nu teritorial. Cu alte cuvinte, cu excepția trupelor instruite pentru lupta în munți, formate în 1872, recruții serveau într-o regiune îndepărtată de cea de origine. Într-o țară în care majoritatea populației vorbea numai dialectul propriu, unde o persoană din Veneto și una din Sicilia puteau discuta între ele cu mare dificultate, acest sistem a favorizat integrarea locuitorilor din diferite regiuni. Mai mult, recrutarea a contribuit masiv la lupta împotriva analfabetismului, întrucât în 1871 Armata a creat școli de regiment pentru a-i învăța pe analfabeți.

Statul național italian a sărbătorit în 1911 prima sa jumătate de secol de existență. Prim-ministrul Giovanni Giolitti, ale cărui sentimente personale erau adverse aventurilor coloniale și internaționale atât de mult încât, în 1915, el se va opune participării Italiei la Marele Război, a înțeles totuși că mândria națională necesita o victorie militară pentru a șterge înfrângerile de la Custozza (1866), Lissa (1866) și Adua (1896) și a declarat război Imperiului Otoman pentru posesiunea asupra Libiei. Primul Război Mondial a reprezentat testul suprem pentru Italia, pe care aceasta l-a trecut. Din punct de vedere militar, Armata a realizat un efort imens. Politic, războiul a atestat realizarea unei uniuni naționale aproape complete, la care au contribuit și forțele politice care nu împărțeau tradiția revoluției. A fost o etapă importantă pe drumul reconcilierii între Biserică și Stat. Sfânta episcopie a desemnat pentru Armată un episcop și mai mult de 2 000 de preoți militari; 93 dintre ei au căzut în luptă și 546 au fost decorați. Politicienii catolici și socialiști din aripa moderată au intrat la guvernare; facțiunea socialistă, mai intransigentă, a adoptat sloganul: „Nici

colaborare, nici sabotaj”, dar după înfrângerea de la Caporetto colaborarea a triumfat. De aceea, proclamația regelui care chema la rezistență cu cuvintele „Italieni, cetățeni și soldați, fiți o singură Armată” nu a fost doar retorică, ci a fost o bună reprezentare a unității naționale în acel moment³³.

¹ Vezi P. Pieri, *Storia militare del Risorgimento. Guerre e insurrezioni*, Torino, 1962.

² Formula tradițională „prin grația Domnului” fusese abolită pentru regele savoiard în 1854, urmând laicizării statului; în 1861 aceasta a fost reintrodusă cu adăugirea „voiața națiunii” (F. Racioppi-I. Brunelli, *Commento allo Statuto del Regno*, Milano-Roma-Napoli, 1909, vol. I, pp. 42-43, 325-327).

³ Vezi A. Oriani, *La lotta politica in Italia*, Bologna, 1956, pp. 689-690.

⁴ H. McGraw Smyth, *Piedmont and Prussia: The influence of the Campaigns of 1848-1849 on the Constitutional Development of Italy*, în „The American Historical Review”, vol. LV (aprilie 1950) nr. 3 pp. 479-502; pentru o discuție a acestei teze vezi W. Maturi, *Interpretazioni del Risorgimento. Lezioni di storia della storiografia*, ediția a 3-a, Torino, 1962, pp. 584-587.

⁵ Retipărit în N. Valeri, *La lotta politica in Italia dall'Unita al 1925*, Florența, 1966, pp. 247-65.

⁶ R. Bonghi, *L'Ufficio del Principe in uno Stato libero*, în *Programmi politici e partiti*, editat de G. Gentile, *Opere di Ruggero Bonghi*, I, Florența, 1933, pp. 522-523.

⁷ „Coroana de fier” a apărut de asemenea pe însemnul „Ordinul Coroanei Italiei”, creat în 1868.

⁸ Vezi G. Rummy, *La politica nobiliare del Regno d'Italia 1861-1946*, în *Les noblesses européennes aux XIX siècle*, Milano-Roma, 1988, pp. 578-579.

⁹ Vezi H. Nicholson, *Kings, Courts and Monarchy*, Londra, 1962.

¹⁰ Vezi W. Barberis, *Le armi del Principe. La tradizione militare sabauda*, Torino, 1988.

¹¹ S. Scaroni, *Con Vittorio Emmanuel III*, Verona, 1954, p. 92.

¹² Citat în G. Volpe, *Pagini risorgimentali*, Roma, 1967, vol. II, p. 127.

¹³ Citat în V. Giglio, *Il Risorgimento nelle sue fasi di guerra*, Milano, 1948, vol. I, p. 20.

¹⁴ Vezi M. G. Pasqualini, G. Gay, *Uomini in uniforme. Quattro secoli di storia e tradizioni dell'Esercito italiano*, Roma, 2004, pp. 6, 10, 69.

¹⁵ C. Corsi, *1844-1869. Venticinque anni in Italia*, Florența, 1870, vol. II, p. 8; N. Marselli, *Gli avvenimenti del 1870-71*, Torino, 1871, vol. I, p. 141. Vezi M. Mazzei, *Dagli eserciti pre-unitari all'esercito italiano*, în „Rassegna storica del Risorgimento”, LIX (octombrie-decembrie 1972), pp. 563-592.

¹⁶ F. Chabod, *Storia della politica estera italiana dal 1870 al 1896*, Bari, 1971, p. 594.

¹⁷ Circulara lui Fanti este publicată în *L'esercito e i suoi corpi. Sintesi storica*, Roma, 1971, vol. I, p. 82.

¹⁸ Vezi V. Ilari, *Storia del servizio militare in Italia, II, La „nazione armata” (1871-1918)*, Roma, 1990, p. 103 și L. Ceva, *Le Forze Armate*, Torino, 1980, pp. 25-26.

¹⁹ *Ibidem*, p. 63.

²⁰ G. Rochat, G. Massobrio, *Breve storia dell'esercito italiano dal 1861 al 1943*, Torino, 1978, p. 86; vezi de asemenea opinia concordantă a lui P. Del Negro, *Army, State and Society in the Nineteenth and Early Twentieth Century: The Italian Case*, în „The Journal of Italian History”, 1978, p. 325.

²¹ Cele trei citate sunt din L. Ceva, *op. cit.*, pp. 64-65, R. Luraghi, *Il comando dell'esercito dal 1882 al 1918*, în *Il problema dell'alto comando dell'esercito italiano dal Risorgimento al Patto Atlantico*, Roma, 1985, p. 142, Rochat-Massobrio, *op. cit.*, pp. 40 și 42.

²² Vezi Rochat-Massobrio, *op. cit.*, p. 43. Ilari, *op. cit.*, p. 139, Luraghi, *op. cit.*, p. 65, intervenția lui M. Mazzaretti, în *Domenico Grandi, Generale, Ministro, Senatore*, Roma, 1988, p. 147.

²³ Guvernul italian, sperând să repete înșelătoria din 1860, a tolerat inițiativa lui Garibaldi, care a format un corp de voluntari și a invadat Statul Papal. Napoleon al III-lea a trimis înapoi la Roma trupele franceze care fuseseră rechemate în urma Convenției din 1864; francezii au contribuit la înfrângerea lui Garibaldi, pe 3 noiembrie 1867, de către Armata Papală. Primul ministru italian, Urbano Rattazzi, a fost forțat să demisioneze.

²⁴ În aceeași bătaie, fratele său, Amedeo, duce de Aosta, a fost rănit.

²⁵ Pentru opinii pozitive asupra „regelui soldat” vezi G. Artieri, *Il Re, I soldati e il generale che vinse*, Bologna, 1951, R. Mosca, *Vittorio Emmanuel III. Il Re soldato*, Milano, 1939, pp. 69-80, V. Solaro del Borgo, *Giornate di guerra del Re soldato*, Milano, 1931, G. Volpe, *Vittorio Emmanuel III*, Milano, 1939, pp. 109-122; pentru opinii ireverentioase R. Bracaloni, *Il re „vittorioso”*, Milano, 1980, pp. 91-98 și S. Bertoldi, *Vittorio Emmanuel III*, Torino, 1970, pp. 260-266.

²⁶ *War Memoirs of David Lloyd George*, Londra, 1934, vol. IV, p. 2325.

²⁷ Vezi *La guerra 1915-18. Commemorazione cinquantenaria*, Roma, 1967, pp. 74-75.

²⁸ A. Guiccioli, *Diario di un conservatore*, Milano, 1973, p. 227. O descriere detaliată a acestei istorii face G. Artieri, în *Cronaca del Regno d'Italia*, vol. I, *Da Forta Pia all' intervento*, Milano, 1977, pp. 610-624.

²⁹ F. Venturini, *Militari e politici nell'Italia umbertina*, în *Storia Contemporanea*, aprilie 1982, p. 231.

³⁰ Discurs în Senat, citat în *L'esercito e i suoi corpi...ed. cit.*, p. 65.

³¹ Discurs la Camera Deputaților, 23.3.1901.

³² G. Volpe, *Italia moderna, 1815-1898*, vol. I, Florența 1973, p. 134.

³³ Pentru o expunere mai largă a acestui subiect vezi volumul *L'Italia e il suo Esercito. Una storia di soldati dal Risorgimento ad oggi*, Roma, 2005 și articolul *Monarchia, Famiglia Reale e Foze Armate nell'Italia unita*, în *Rassegna Storica del Risorgimento*, 1999, pp. 177-202. Vezi de asemenea câteva din eseurile din P. Del Negro, N. Labanca, și A. Staderini, *Militarizzazione e nazionalizzazione nella storia d'Italia*, Milano, 2005.

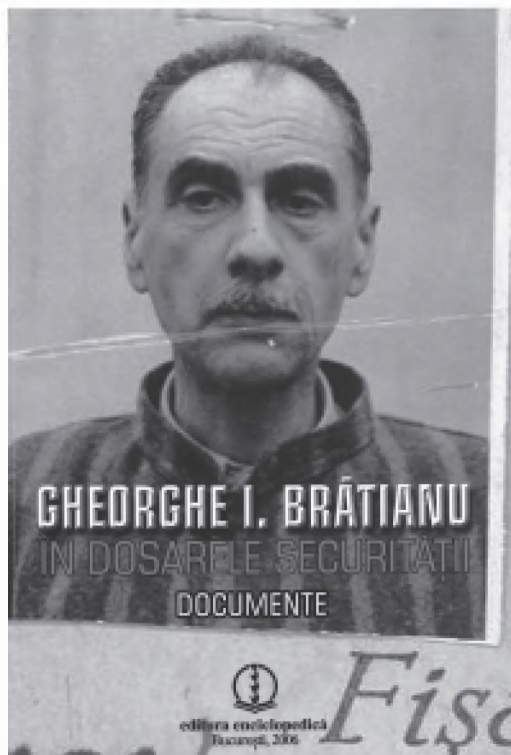
GHEORGHE BRĂTIANU ÎN ANII 1947-1953*

O covârșitoare, o sfâșietoare tristețe în chipul preatimpuriu atât de îmbătrânit; și parcă și umbra unui dispreț pe figura slăbită, chinuită a lui Gheorghe I. Brătianu, fotografiat de călăii săi în zeghea de pușcăriaș.

Am perindat în amintire imaginile cu care de treizeci de ani am obișnuit să asociez scrisul lui Gheorghe Brătianu: portretele sale din *La mer Noire*, cel apărut la München în 1969 sau împreună cu N. Iorga la Congresul de studii bizantine din 1924; cu borsalino și trench-coat-ul fluturând pe chei ori discutând cu Nicolae Corivan sau cu regele Alexandru al Iugoslaviei; la o întrunire politică alături de mareșalul Averescu, dar, mai ales, pe malurile Dunării în căutarea Vicinei și, în uniformă, la ruinele Mangopului. Am fotografiat cândva casa din București, strada Bisericii Popa Chițu nr. 26, unde și-a trăit anii de pe urmă ai domiciliului forțat înainte de întemnițare. Și, iată, acum, epilogul reconstituit cu migală, după Arhivele Securității, de domniul Aurel Pentelescu și Liviu Țăranu. Sunt anii tragici 1947-1953, când familia Brătianu îndură mucenicia odată cu prăbușirea definitivă a României, la ridicarea căreia contribuiseră trei generații.

Atunci când, în anii războiului al doilea și imediat după acesta, ajunsese la vârsta deplinei formări a concepției sale istorice – și, trebuie cu prisosință subliniat, relevase, primul în România, noua etapă de evoluție a omenirii, „era atomică” și globalizarea – perspectivele vieții sale deveneau tragice.

Îndepărtat de la Universitate, de la conducerea Institutului de Istorie Universală „Nicolae Iorga”,

Gheorghe I. Brătianu a fost supus, de la 19 august 1947, domiciliului obligatoriu în casa soției sale din București, strada Popa Chițu. Arestul la domiciliu – prezentat cu ipocrizie drept o măsură de protecție luată de grijiul guvern al doctorului Petru Groza² – fusese precedat de percheziția la domiciliul familiei Brătianu la 1 noiembrie 1946 (p.64-66), prilej de descoperire a numeroase tipărituri „antisovietice” incriminatorii. Este dramatică stăruința sa de a rămâne conectat surselor de informație: cărțile Bibliotecii Academiei Române

* *Gheorghe I. Brătianu în dosarele Securității. Documente. Perioada domiciliului obligatoriu. Arestarea. Detenția. Moartea (1947-1953)*, selecția documentelor, studiu introductiv, note și addenda Aurel Pentelescu, Liviu Țăranu, prefață acad. Dinu Giurescu, Editura Enciclopedică, București, 2006 (348 p.)

și radioul. Sunt din ce în ce mai puțini aceia care știu ce a însemnat ascultarea „posturilor străine imperialiste” îndărătul cortinei de fier, susținerea pe care acestea le-au transmis în atâtea case din Regatul României ocupat de sovietici și comuniști. În pofida interdicției, și familia Brătianu a fost în acei ani aninată de mesajul **de dincolo**.

Pentru istoria politică generală câteva informații sunt de cules din volum: viziunea Securității (p. 95-97) asupra relațiilor lui Gheorghe I. Brătianu cu Germania, cu guvernul Antonescu din care nu a voit să facă parte (atât în septembrie 1940 ca vicepreședinte și ministru de Externe; apoi după rebeliunea legionară și, în fine, în preajma intrării României în războiul antisovietic); contribuția lui Gheorghe I. Brătianu, alături de aceea a generalului Constantin Sănătescu, la atragerea șefilor armatei în „actul de înalt curaj” de la 23 august 1944 (p. 70) și susținerea pe care istoricul o avea din partea familiei Brătianu pentru a deveni noul șef al Partidului Liberal, în concurență cu Bebe Brătianu. După delațarea unei „surse serioase” este redată o discuție între „Zurescu” (desigur Constantin C. Giurescu) și [George] Fotino³ referitoare la orientările din Partidul Liberal, remarcându-se și stăruința lui Asra Bercovici pentru alegerea la șefie a lui Gh. I. Brătianu: „Zurescu s-a arătat surprins de regimul de favoare, preferențial de care se bucură George Brătianu care, în timp ce Râmniceanu și alții sunt trimiși în închisoare, se găsește, cu toate culpabilitățile lui, numai cu domiciliu forțat. Zurescu crede că acest regim de favoare a fost înlesnit datorită unor relații pe care Asra Bercovici le-ar avea cu anumite persoane din actualul regim”⁴ (p. 90). În vara anului 1948, Securitatea (pe atunci Siguranța Statului) se mai temea încă(!) de posibile acțiuni liberale coordonate de Gheorghe I. Brătianu, avocatul Gh. Salma și alții, ceea ce a și determinat mai stricta claustrare a istoricului. Raportate la situația reală din țara ocupată de armata sovietică și exploatată prin regimul comunist, desigur că și ideea posibilității unei acțiuni politice liberale interne pare de domeniul fanteziei. Ea se încadra însă nevoii de justificare a organelor de represiune. Astfel încât majoritatea informațiilor de această natură cuprinse în volum ilustrează mai degrabă o istorie, încă nescrisă, a mentalităților și psihopatiilor sub comunism.

Realist, susținut de o nestrămutată credință, Gheorghe I. Brătianu și-a concentrat în acei ani toate puterile spre realizarea operei istorice, pe

care izvoarele cercetate sau publicate de el, studiile, notele, culegerile și cursurile sale universitare o pregătiseră în răstimp de trei decenii⁵.

Prezența încă vie a lui Gheorghe I. Brătianu în Bucureștii anilor 1948-1950 nu a rămas fără efect; după o mărturie din familia Holban, ea era dătătoare speranței că poate nu totul era pierdut.

Cu o fină ironie – de unde va mai fi putut să-și afle resursele? – amintea odată de similitudinea scrierilor sale și acelea ale lui Marco Polo. Din ceea ce mi-au povestit alții, știu însă că au fost câțiva oameni curajoși – părintele Vitalien Laurent, profesorul Mihai Berza, Petre Ș. Năsturel – care, riscând nu puțin, au căutat să susțină efortul de documentare al lui Gheorghe I. Brătianu, ale cărui deplasări la Biblioteca Academiei fuseseră interzise de Securitate. Informațiile din dosarele Securității, publicate acum, detaliază până la cea mai cruntă abjecție condițiile detenției lui Gheorghe I. Brătianu. Ele se conjugau, din nenorocire, cu o gravă criză morală, desăvârșind o suferință suportată cu stoicism în singurătate. Cu atât mai înalt apare astfel, acum, scrisul istoric din anii 1947-1950 al lui Gheorghe I. Brătianu, a cărui eleganță, finețe, spiritualitate sunt contrasul flagrant al unei realități atroce. Niciând celebrul „Die Gedanken sind frei” („Gândurile sunt libere”) nu și-a aflat o mai perfectă ilustrare decât în cazul nefericitului istoric român. Ajuns la 6 sau 7 mai 1950 în pușcăria de la Sighet, susținut de aceeași credință în Dumnezeu, a căutat sublimarea existenței sale în conceperea în cuget a unei noi istorii universale. Planul ei, redactat de Gheorghe I. Brătianu în preajma Congresului internațional de științe istorice de la Zürich din 1938 și publicat tot atunci, se întemeia pe o concepție cu totul nouă, ce reda rolul Constantinopolului și al Strămtorilor, însemnătatea lor reală în istoria universală de la plămădirea în secolele VI-VII a Europei medievale și, în fond, actuale, și până în secolul al XVI-lea⁶. În vederea elaborării acestui proiect multinațional, istoricul român spera să-și asigure, în primul rând, colaborarea echipei din jurul revistei „Byzantion” de la Bruxelles, a foștilor săi profesori și a prietenilor din Franța. Opera capitală *La mer Noire*, scrisă în vremea domiciliului obligatoriu și salvată datorită devotamentului părintelui Laurent, trebuia să fie una dintre lucrările pregătitoare ale noii istorii universale. Reluarea acesteia din urmă în pușcăria Sighetului, cu crâmpie zgârâiate pe pereții celulei sale, avea să fie, mai mult decât un exercițiu

intelectual, chiar mijlocul de evadare din iadul concentraționar unde se afla. L-a susținut, deopotrivă, credința vie în Dumnezeu, insuflată de mama sa, nefericita Maria Moruzi. Și aceasta până la ceasul din urmă, de Sfântul Gheorghe al anului 1953, când suferința-i pământescă avea să înceze. Într-un răstimp de mai puțin de treisprezece ani, cei mai mari istorici pe care i-a dat poporul român, Nicolae Iorga și Gheorghe I. Brătianu, cădeau victime ale aceluiași totalitarism, vorba cea veche a lui Miron Costin despre „omul sub vremi”, preschimbându-se la noi într-un cumplit blestem.

SERGIU IOSIPESCU

¹ *Confluente istoriografice românești și europene. Gheorghe I. Brătianu*, coordonator Victor Spinei, Iași, 1988, p. 115.

² Gheorghe Buzatu a publicat în urmă cu vreo cincisprezece ani fișa de recrutare a fostului ministru de către serviciile secrete sovietice la finele anilor '20 ai secolului trecut.

³ Desigur un indice de persoane și instituții, comentat, ar fi ușurat înțelegerea textului.

⁴ În vara anului 1947, Ana Pauker a oferit prin profesorul Alexandru Rosetti un pașaport pentru a se expatria, ceea ce Gheorghe I. Brătianu a refuzat (v. Cornelia Bodea, *Profesorul Gheorghe I. Brătianu – așa cum l-am cunoscut* în „Academica”. VIII, 5(99), 1998, p. 18).

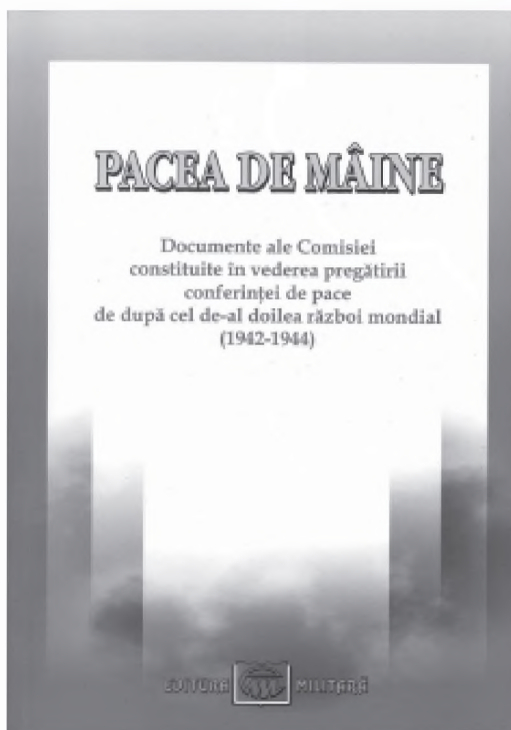
⁵ De la primul său studiu, **de istorie militară**, publicat în anul 1916 în „Revista Istorică” a lui N. Iorga și intitulat *O oaste moldovenească acum trei veacuri*.

⁶ Datorez vechii prietenii a lui Andrei Pippidi comunicarea proiectului, de bună seamă trimis de autor lui Nicolae Iorga.

PACEA DE MÂINE*

„Dacă vrei să câștigi războiul, trebuie să pregătești pacea”. Acesta ar fi motto-ul potrivit pentru volumul de documente îngrijit de cunoscutul istoric militar, colonel (r) dr. Petre Otu. Pentru că lucrarea conține 27 de documente – stenograme ale ședințelor secțiunilor de lucru, note de serviciu și rapoarte – elaborate de „Biroul Păcii”, organism înființat de vicepreședintele Consiliului de Miniștri, ministrul afacerilor străine, Mihai Antonescu, la 16 iunie 1942, cu scopul de a pregăti materialul necesar susținerii interesului național românesc la viitoarea conferință de pace, scontându-se desigur pe victoria Germaniei.

Este meritul incontestabil al îngrijitorului ediției care a identificat și selectat în fondurile Arhivelor Naționale Istoric-Centrale, Arhivelor Militare Române și ale Arhivelor Diplomatice cele mai relevante procese-verbale ale ședințelor celor opt secțiuni ale „Comisiei pentru pregătirea materialului documentar de informare și propagandă în vederea Conferinței de Pace”, desfășurate în vara anului 1942, desigur în perioada când se spera că balanța războiului înclina către victoria Axei. Dezas-

* *Pacea de mâine. Documente ale Comisiei constituite în vederea pregătirii conferinței de pace de după cel de-al doilea război mondial (1942-1944)*, ed. Petre Otu, Editura Militară, 2006.

trul de la Stalingrad a influențat activitatea „Biroul Păcii”. Dacă, la 20 noiembrie 1942, existau 33 de studii definitivite, 37 aflate în lucru și altele 60 necesare a fi întocmite, în perioada care a urmat Comisia a fost restructurată și orientată spre studierea problemei Transilvaniei, astfel încât în vara anului 1944, când se contura înfrângerea Germaniei, activitatea acesteia s-a redus considerabil.

Multitudinea și diversitatea problemelor pe care le avea de rezolvat „Biroul Păcii” vizau – în opinia lui Mihai Antonescu – „țara și drepturile noastre”, „ordinea și organizarea Europei”, apărarea intereselor naționale, acoperirea contribuțiilor de război, elaborarea unor soluții referitoare la ordinea economică și financiară a Europei viitoare, problemele Transilvaniei și ale românilor de dincolo de frontierele țării etc. De remarcat interesul manifestat pentru asigurarea căilor de comunicații prin care România se conecta la mapamond – „Dunărea, linia Lemberg, linia Salonicului, navigația prin Marea Neagră și Strâmători și legătura cu Orientul Apropiat, legătura cu Marea Baltică și cu Europa Centrală”.

Prin actul de la 23 august 1944, configurația viitoarei păci se schimba total, dar materialul documentar pregătit de „Biroul Păcii” avea să-și dovedească totuși utilitatea în cadrul lucrărilor Conferinței de Pace de la Paris din anii 1946-1947.

Volumul îngrijit de colonelul Petre Otu ne dezvăluie dezbaterile din „culisele” Biroului Păcii, opiniile, de multe ori contradictorii, ale membrilor secțiunilor acestui organism, indicațiile și recomandările „dirijorului” Mihai Antonescu, deși titlul cărții ne face să sperăm că vom găsi între paginile ei măcar unul din cele 33 de studii definitivite atunci. Poate într-o viitoare ediție ...

Studiul introductiv este o caracterizare a epocii pe care autorul o realizează cu profesionalismul istoricului consacrat, stăruind asupra evoluției poziției geopolitice și geostrategice a României în anii 1939-1945. Indicele de nume facilitează utilizarea volumului, care se dovedește a fi un nou instrument de lucru pe masa cercetătorilor unei perioade dramatice a istoriei țării noastre.

comandor (r) GHEORGHE VARTIC

UN EPISTOLAR INSOLIT*

Studiul scrisorilor de odinioară, uitate sau risipite prin diverse arhive ne dezvăluie o lume fascinantă și are, mai ales, în plină eră *e-mail*, un iz romantic de netăgăduit. Expediate ori primite de militari aflați cândva în spuma societății și în atenția breslei scriitoricești, nevinovatele epistole cuprind un amalgam de viață, istorie și literatură ce ne dezvăluie un pasionant și pasional tablou de epocă. Însotite cumva de o implacabilă regulă subsidiară corespondenței, potrivit căreia așteptarea unei scrisori face parcă viața mai lungă, suflete așternute pe hârtia îngălbenită de vreme se desprind ușor dintre filele roase și reînvie ca o adiere, făcând inima să tresalte. Amarul și dulceața vieții se contopesc în caligrafii de peniță grăbită, între curaj și teamă, între deznădejde și speranță păstrând intactă emoția pură a clipei. Fie că sunt

* Maria Georgescu, *Scrisori cu parfum de epocă*, Editura Militară, Societatea Scriitorilor Militari, 2006.

scrise la bucurie sau la nechez, sub presiunea unor nevoi și întâmplări omenești, la ananghie ori din pură curtoazie, în clipe de liniște sau în vremuri tulburi, din vilegiatură ori de pe front, din imediata vecinătate a morții sau de la o agapă, aceste scrisori au, prin căldura confesivă și spontaneitatea lor, o forță a evocării de-a dreptul tulburătoare. Ele conțin ceea ce lipsește, în genere, lucrărilor de istorie, manualelor și scrierilor științifice din domeniu, adică fărâma de viață și de sentiment trăit și transcris la tensiunea evenimentului, la cald.

Astfel de lucruri se vor vedea într-o insolită antologie alcătuită de o pasionată cercetătoare a istoriei oștirii române, prof. univ. dr. Maria Georgescu, un adevărat epistolar ce relevă, în ansamblu, gustul și apetența ofițerilor pentru literatură și viața culturală a țării, începând cu perioada junimistă și culminând cu fereastra interbelică în care generalul adjutant Nicolae Condiescu, el însuși condeier, după cum etimologic îl trădează numele, se dovedește a fi un adevărat mecena pentru numeroși scriitori de valoare. Scrisorile lui Păstorel către general, ca să luăm doar acest exemplu, sunt, evident, bijuterii literare. Există însă și alte epistole, adunate aici, care atestă virtuți literare no tabile. Valoarea lor documentară deosebită ne dă dreptul să călcăm principiul infinității, fiind vorba, de fapt, de o corespondență particulară. Ba mai mult, prezentarea lor publică se dovedește a fi chiar necesară pentru o mai bună înțelegere a spiritului epocii, pentru reconstituirea atmosferei literare de atunci, cu atât de multe unghere și nebănuite legături. Unele rânduri au un pătrunzător fior liric, altele tind către memorialistică sau eseu și nu de puține ori tonul atinge nuanțe de pamflet. Dar ceea ce este cu adevărat important, dincolo de valoarea literară a textelor sau de aspectele strict individuale, necunoscute până acum publicului larg, e faptul că aceste scrisori se remarcă printr-o neasemuită bogăție documentară, psihologică, morală, estetică, prin elemente ce pot completa fericit paginile scrobite ale istoriografiei răspunzătoare de perioada respectivă.

Pe de altă parte, această colecție de scrisori evidențiază un adevăr tratat de-a lungul vremurilor

cu indiferență ori cu reținere, privitor la existența unei congregații a scriitorilor militari. Sigur, scriitorul este scriitor indiferent de profesie, prin vocație, prin talent. Medici, matematicieni, ingineri, profesori și așa mai departe s-au impus, datorită talentului, ca scriitori, făcându-și un nume în literatură. Tot astfel, și militarii au dat literaturii nume sonore, atât la noi cât și aiurea, precum Cervantes, Schiller, Ler montov sau Tolstoi, ca să pomenim doar câteva nume ilustre dintr-un șir care ar încăpea cu greu într-un dicționar. Nu văd, așadar, de ce ar exista o reținere în a afirma faptul că, în toate timpurile, au existat și există și la noi scriitori militari importanți pentru literatura română. În studiul introductiv, autoarea antologiei trece în revistă pe lângă cei legați de corespondența adunată între aceste coperti, câteva nume, lista fiind, evident, mult mi mare. Ne mândrim, desigur, cu Dimitrie Cantemir, cu Nicolae Bălcescu, cu sublocotenentul Vasile Cârlova sau cu generalul Constantin Găvănescul, ori cu medicul-colonel Sașa Pană, cu Nicolae Tăutu, George Florin Cozma, Doru Davidovici, Vasile Preda, Ion Aramă, Laurențiu Fulga. Societatea Scriitorilor Militari reunește astăzi condeie remarcate de criticii și istoricii literari. La salonul literar al acestei societăți, animat de criticul și poetul Radu Voinescu, își dau întâlnire scriitori militari cunoscuți, între care Nicolae Boghian, George Mihalcea, Gheorghe Văduva, Constantin Ardeleanu, Vasile Ursache, Marius C. Nica, și mulți alții, prezența scriitorului George Astaloș constituind de fiecare dată un regal și, de ce nu, un evantai de provocări epistolare ale căror roade, probabil, vor fi culese cândva, în viitor. Este, dacă vreți, o frumoasă continuare a tradiției interbelice care a dat naștere multor prietenii literare.

Apariția acestei cărți de corespondență răsplătește o îndelungată și migăloasă muncă de cercetare. Luate împreună, rândurile scrisorilor puse cap la cap alcătuiesc un interesant mozaic, o imagine de ansamblu, un fel de foileton, cum spunea George Călinescu, din care răzbate viața. În continuarea acestora, notele explicative alcătuiesc ele însele un documentar plin de viață, o carte în carte, în care istoricul a pus nu numai metodă, ci și suflet.

AREFUL – UN VECHI SAT DE MOȘNENI*

Pe marginea unei monografii sătești

Fostului în vătător Stanciu St. Stănciulescu (1876-1967) și preotului Ion St. Stănciulescu (1908-2004) li se datorează monografia Arefului, lucrare încheiată în deceniul șase al secolului trecut, care vede lumina tiparului însă abia acum, în redactarea doamnei lector dr. Ioana-Ruxandra Fruntelată. Înlăturând câteva pasaje ne semnificative, în „limba de lemn” a epocii comuniste în care a fost elaborată monografia, redactarea subliniază faptul că autorii nu au făcut concesii ideologiei vremii și că tonul general rămâne cel al moșnenilor liberi (p. 5).

Areful – Hareș, în vechi documente – este cea mai nordică așezare de pe Valea Argeșului, situată nu departe de „cetatea lui Țepeș”, Poienarii. Stăpânitoare odinioară peste 16 munți și 10 „înțăr cători” (poiene submontane), peste păduri și pășuni de circa 17 500 hectare, obștea arefeană dă pe de-a-ntregul măsura satului medieval de moșneni. Reconstituirea trecutului acestei vechi comunități s-a făcut de către cei doi învățați ai satului cu mijloacele locului – hrisoavele păstrate în familii și mărturiile celor bătrâni.

Întemeierea așezării este atribuită „retragerei la munte”, din calea invaziei tătarilor, a șapte familii – șefii lor fiind moșii (bătrânii) satului: Badea, Becheanu (Radu), Dobrin (Oprea), Dragolea (Drăgulea), Ionicescu, poreclit și Toinea, Redече și Roscescu poreclit și Zăblaică. Denumirea satului – Hareș, este interpretată de autori ca în-

semnând „lumiș” sau „răsărit de soare”, locuitorii numindu-se hareșeni, herișani sau arișani, iar din secolul al XVI-lea pomenindu-se în acte și forma Haref, de unde harefeni pentru cei din sat.

La vremea scrierii monografiei se mai păstrau în sat o seamă de hrisoave – parte republicate în anexă – de un deosebit interes nu numai pentru istoria locală. Ele au fost tipărite pe vremuri de chiar Ion Ștefan Stănciulescu¹, stărnind interesul lui Aurelian Sacerdoțeanu²; li s-au mai adăugat apoi câteva publicate de harnicul arhivist I. Șucu³.

Cele mai vechi informații privind Areful sunt cuprinse în întărirea lui Mircea vodă Ciobanul „Harășanilor, câți sunt judeci” pentru moșia lor „Hareșul tot, cu tot hotarul, pre bătrânile hotare”, care sunt și arătate (8 aprilie

* Stanciu St. Stănciulescu, Ion St. Stănciulescu, *Aref. Monografia satului*, Editura Arefeana, București, 2006 (342 p. + ilustrații).

1545)⁴. Un alt act slavon din 11 februarie 1547 de la același domn, Mircea vodă Ciobanul, întărind hareșenilor moșia lor din Hareș, amintește stăpânirea acestora „din zilele răposăților Dan voievod și Vlad vodă Țepeș” (p. 267). Astfel, prima mențiune documentară a Arefului ar data din timpul domniei lui Dan al II-lea (1422-1431). Mai este, totodată, de remarcat că o întreagă serie de hrisoave domnești referitoare la Arefu – din 1547, februarie 11, și 1550 de la Mircea vodă Ciobanul; din 1568, decembrie 20, de la Alexandru Mircea și din 8 iulie (1585-1591) de la Mihnea vodă „Turcitul” – se păstraseră în sat, fiind dăruite Academiei Române de învățătorul Stanciu Stănciulescu, coautor al monografiei.

Când, la 8 aprilie 1546, moșia Hareș, cu tot hotarul, era întărită locuitorilor satului, Mircea vodă Ciobanul declara că o făcuse în temeiul unui hrisov, existent așadar la acea vreme, dat de Basarab Laiotă (1473, 1474, 1475-1476, 1476-1477). Cu acest prilej se lămurește și originea disputei pentru hotare și stăpâniri dintre arefeni și satele Căpățâneni și Cheiani. Supuse cetății Poienari – probabil de Vlad vodă Țepeș – aceste sate au fost, parțial, dobândite de Stroe Spătarul și doamna lui Basarab, de bună seamă văduva lui Neagoe vodă Basarab. Strâmtorați, moșnenii căpățâneni și cheiani au încercat să se întindă asupra moșiei arefenilor, de unde lungă dispută ale cărei urme s-au păstrat parțial. Pricina pare să-și fi avut obârșia de la o hotărnicie poruncită de Vlad voievod Vintilă de la Slatina (1532-1535), de pe urma căreia au avut de câștigat o seamă de mari boieri între care Radu Furcovici – începătorul Goleștilor medievali. Aceștia aveau să fie părtiniți de Radu vodă Paisie (1535-1545) și de fiul acestuia, principele Pătrașcu cel Bun (1554-1557), fiind, dimpotrivă, repuși în drepturi de Mircea vodă Ciobanul, în ultima sa domnie în Țara Românească (1558-1559)⁵. Grație judecăților consecutive apar atât crâmpie de viață socială medievală, cât și interesante mărturii de geografie istorică, de toponimie locală, carpatică. Astfel, o parte a arefenilor erau judeci sau cneji, iar moșia lor era „ohabnică” (p. 260-263), adică de tipul occidental al alodiului, deplin scutit de dări. Moșia Arefu se învecina la nord cu hotarele Sălătrucului

și ale Cântăneștilor, Cheianilor și Căpățânenilor spre sud, urcând apoi în bazinul superior al Argeșului până la izvoarele sale ca râul Budei și mai sus până la hotarul Țării Ungurești, al scaunului Făgărașului (p. 262). Munții moșiei Arefu sunt Buda, Capra, Ciocanul, Clăbucetul, Comarnicile, Jorsea, Lipitoarea, Mircea, Mușăteica, Năneasa, Orzănelele, Paltinul, Piscul Negru, Podul Giurguiului, Râiosul, Robița, iar „întărcătoarele” – Bârbușa, Floca, Glodul Stoichii, Gruicul Căpățâni, Gura Cumpăanii, Lunca, Măgureanu, Munișorul, Paragina și Ștubea. Întărirea solemnă a stăpânirilor arefenilor, făcută, la 1606, de Radu vodă Șerban (p. 262-263), a fost însoțită și de obișnuita „dare a calului”, specifică moștenitorilor cneji.

Prima atestare a organizării interne a obștii arefene este dezvoltată de un hrisov de la același Mircea vodă Ciobanul, din 3 octombrie 1545⁶, unde sunt pomenite „funiile” moșiei Arefu, aflate în posesia lui Oprea cu ceata lui, ale Redechestilor, Ioniceștilor, Rosceștilor și ale altora (p. 289). Documentul surprinde și procesul de divizare a „funiilor de moșie”, prin multiplicarea moștenitorilor, din același moș sau bătrân.

Foarte curând, în împrejurările de altfel cunoscute de după mijlocul secolului al XVI-lea se produce și în Hareș pătrunderea unor străini de obște prin cumpărături, cum au fost, la 1563, un Stanciul cu fiii săi⁷. Deopotrivă, unii dintre locuitorii satului cumpără părțile unor membri nevolnici ai obștii, mărindu-și astfel proprietățile întărite și de domnie⁸.

Un interes deosebit îl prezintă și scrisoarea lui Alexandru vodă Mircea de la 19 ianuarie 1570, care, invocând aceeași veche pricină între hareșeni și căpățâneni, relevă obligația pe care o aveau aceste sate de străjuire a frontierei muntoase a țării, pentru ca nimeni să nu poată ieși, fără voia domniei⁹.

În secolul al XVIII-lea, după ce moșia cheianilor și căpățânenilor fusese închinată mănăstirii Vieroș, arefenii au avut de luptat pentru vechile hotare cu egumenii mănăstirii și boierii Bucșănești, părtașii acestora, până la hotărârea definitivă, favorabilă lor, a lui Constantin vodă Mavrocordat din 26 iunie 1745 (p. 29-30).

La începutul secolului al XIX-lea, moșia Arefului a trecut prin greaua încercare de cotopire a marelui vistiernic Constantin Filipescu. În 1805, acesta a început prin cumpărarea unor drepturi de folosință, pentru ca, prin fals, în 1813, sub domnia lui Ioan vodă Caragea, cumnatul său, să obțină cartea de proprietate asupra tuturor munților și înțărătorilor Arefului. Pe temeiul acestui act s-a făcut întocmai hotărnicia de la 14 mai 1814 de către Iane Brătianu și Nicolae Rătescu, deși primul dintre hotarnici încercase să mai lase arefenilor măcar un crâmpei din vechea moșie (p. 31-35). În pofida luptei obștii arefene, prin reprezentanții săi, popa Ghiță, Gheorghe Dobrin „Ceaușul” și Gheorghe Cârstea „Isprăvnicelul”, moșia a rămas în stăpânirea Filipeștilor până în 1861 când aceștia au pierdut-o în favoarea creditorilor ei, care au scos-o la vânzare. Și cu vechii cumpărători ai moșiei arefene procesele au continuat până la 1908, sfârșindu-se printr-un compromis: urmașii moșnenilor din Arefu rămăneau cu șapte înțărători și cu pădurea aferentă, la care, prin împroprietărire de la 1921, se vor adăuga munții Capra și Piscul Negru (p. 36-41). Conform legii Codului silvic, în mai 1910 s-a întrunit obștea moșnenilor arefeni, cu 256 părți la posesiunea străvechii moșii (p. 59-60). În anii 1945-1947, pentru exploatarea sa, locuitorii Arefului au creat o cooperativă, care a fost desființată de noua cărmuire comunistă a României, astfel că până în 1955 arefenii au fost cu totul deposedați de orice drept (p. 64).

Monografia satului se continuă în bunul sistem al școlii monografice a lui Dimitrie Gusti cu prezentarea condițiilor geoclimatice, a evoluției populației, meșteșugurilor, obiceiurilor, datinilor, superstițiilor, a instituțiilor

și așezămintelor (biserica, școala, muzeul, biblioteca, căminul cultural, primăria, stația meteorologică). Pagini de istorie locală menite să creeze o sănătoasă tradiție și sprijin al vieții actuale. O bună parte din povestea ultimului secol se leagă nemijlocit de viața autorilor, cu un rol însemnat în viața obștii arefene.

*

Încă dintru-început, redactorul cărții o încadrează între monografiile locale – pietre de temelie ale identității regionale, în noua Europă. Încheiată în 1957, răspândită ca manuscris și citită, monografia satului Arefu, un elogiu al trecutului moșnenesc, a reprezentat un adevărat samizdat menit să opună agresiunii comuniste vechea proprietate românească fără de care identitatea culturală nu poate exista.

SERGIU IOSIPESCU

---

¹ *Hrisoave privind comuna Aref* în „Argeșul”, an I, 34 (1942).

² *Aref, un vechi sat argeșan*, în „Studii și comunicări. Muzeul din Pitești”, Pitești, II, 1969.

³ *O seamă de documente medievale inedite din Țara Românească* în „Studii și materiale de istorie medie”, IX, 1978.

⁴ *Documenta Romaniae Historica* (în continuare *DRH*), B, vol. IV, ed. Damaschin Mioc, București, 1981. p.

⁵ *DRH*, vol. V, ed. Damaschin Mioc și Marieta Chiper Adam, București, 1983, p. 73-75, 125-126.

⁶ *Ibidem*, p. 231-232.

⁷ *Ibidem*, p. 301-303.

⁸ *DRH*, vol. VI, ed. Ștefan Ștefănescu, Olimpia Diaconescu, București, 1985, p. 66-68.

⁹ *Ibidem*, p. 227; A. Sacerdoțeanu, *op.cit.*, p. 198.

MAX DENT, Pension for Veterans of the American Revolution. The Nation's First Entitlement Programs (Pensii pentru Veteranii Revoluției Americane. Primele progrese naționale privind dreptul de alocare a pensiilor), București, Editura Fundației Culturale „Gheorghe Marin Speteanu”, 2005.

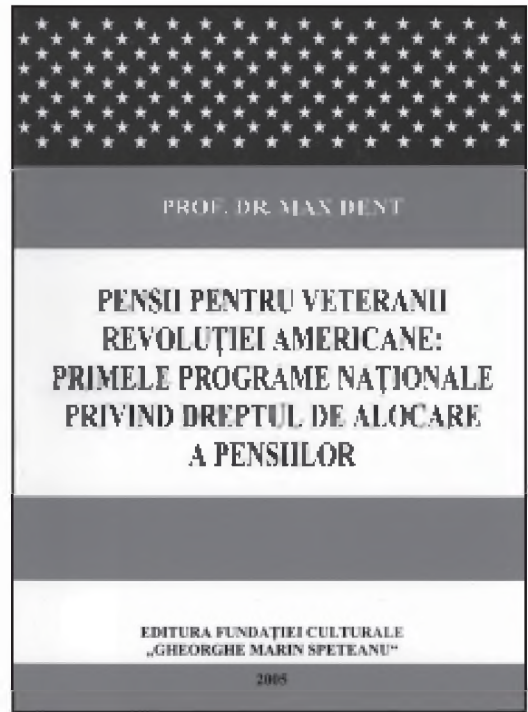
Programele de pensii sunt menite să asigure beneficiarilor (orfani, persoane cu dizabilități, veterani, persoane de vârsta a treia) un trai decent, în afara riscurilor sărăciei și reprezintă capitole importante ale politicilor sociale.

Din acest punct de vedere, România este printre primele state europene care se pot mândri cu o legislație de profil, emisă în ultimul pătrar al veacului al XIX-lea, sub influența reformelor statului bismarckian. Acest fapt îndrituiește societatea românească să se reprezinte ca modernă și europeană de peste un secol și jumătate și, deci, să justifice demersurile postdecembriste de reinserare în orbita marilor democrații vest-europene și nord-atlantice.

Întrucât experiențele în domeniu, consumate în afara Europei, sunt în general mai puțin cunoscute în România, semnalăm că din generoasa inițiativă a Fundației Culturale „Gheorghe Marin Speteanu” a văzut lumina tiparului, în anul 2005, lucrarea profesorului dr. Max Dent, *Pension for Veterans of the American Revolution. The Nation's First Entitlement Programs*, publicată în editura fundației.

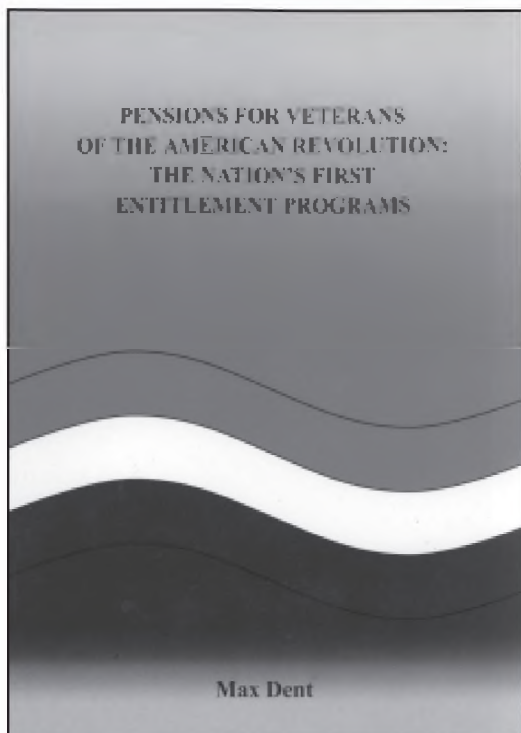
Într-adevăr, pe parcursul a 181 pagini, redactate într-un stil sobru, dar pe deplin accesibil, atât specialiștilor, cât și marelui public iubitor de istorie, autorul, pe baza unei ample documentații anexate la finele textului, prezintă și evaluează circumstanțele adoptării, după 1818, a programelor de pensionare a veteranilor Revoluției Americane, precum și semnificațiile și consecințele acestor măsuri legislative.

De remarcă, prezentarea textului cu imagini și, mai ales, cu tabele statistice, ce întregesc substanța expunerii.

Lucrarea este judicios structurată în opt părți, după cum urmează: introducerea, șase capitole și concluziile finale.

Autorul evidențiază faptul că „legislația de pensii votată, după 1818, era desemnată să onoreze pe veteranii Revoluției Americane, ca pe niște eroi aparținând unor vremuri de luptă națională. Aceștia erau văzuți ca reprezentând o generație care trebuie să fie emulată și respectată. Pensiile pentru veterani nu reprezentau programe de pensii pentru vârstnici. De altfel, măsurile nici nu instituiau vreo limită de vârstă, membrii familiilor veteranelor, inclusiv cei tineri, fiind incluși printre beneficiari. Pensiile veteranilor nu erau, de asemenea, pensii adresate persoanelor rănite de pe urma campaniilor, chiar dacă unii veterani înscriși în liste îndeplineau și acest criteriu. Totuși, majoritatea beneficiarilor nu prezentau dizabilități. De asemenea, acest program nu era gândit ca un unul antisărăcie. Programele de pensii pentru veteranii Revoluției Americane și membrii familiilor acestora au rămas unice în viața Americii. Ele au fost programe ce s-au întins pe durata mai

multor generații și care au utilizat importante sume de bani din vistieria națională în beneficiul unui segment specific al populației, perceput ca fiind îndreptățit la acest tratament preferențial“.

De aceea, programele de pensii pentru veterani au reprezentat un mare succes pentru Congresul federal, fiind unanim acceptate de populație, altfel, prin tradiție, mai puțin dispusă la cheltuieli publice îndelungate și consistente și, fapt esențial, ele au reprezentat valori semnificative pentru fiecare beneficiar în parte și au cuprins, în timp, fără discriminări, pe toți cei cărora le erau adresate.

În continuare, sunt prezentate principalele repere cronologice legate de finalizarea, între 1776-1828, a unui cuprinzător și generos program de pensii, care recompensau jertfa și sacrificiul veteranilor din Războiul de Independență (1776-1783).

În afara rolului politic de consolidare a tinerei națiuni americane, jucat de acest program de pensii,

care recompensa pe fondatorii SUA, în opinia autorului s-a obținut și temelia unor schimbări democratice ulterioare, întrucât structurile militare revoluționare operau pe o bază multirasială și multifuncțională: „Nici o restricție și nici o diferențiere nu a fost inclusă în legislație pentru a se efectua discriminări pe bază de rasă, sex, religie“. În felul acesta, programele de pensii pentru veteranii Războiului de Independență, mai ales după extinderea lor și la membrii familiilor veteranilor (femei, copii), depășeau prin caracterul lor general, imparțial și echitabil, chiar prescripțiile Constituției SUA, care limitau cetățenia și drepturile colective la bărbații albi protestanți (WASP - n.n.), marginalizând femeile, catolicii, evreii, indienii și străinii și ignorând total sclavii afroamericani. Ori participanții la Revoluția Americană, nu de puține ori, au aparținut, tocmai, categoriilor marginalizate sau ignorate din punct de vedere politico-constituțional. „Garantarea unei pensii pentru un membru al societății, în mod tradițional lipsit de acces la puterea politică și cu puține resurse economice, a zdruncinat valorile culturale. Femei, negri, indieni, bătrâni incapabili să se susțină, minorități religioase și-au dobândit, prin intermediul acestor pensii, o reală independență economică“.

De notat că, pe lângă tabelele și ilustrațiile care întregesc textul, lucrarea conține, în anexă, bibliografia utilizată de autor în redactarea textului de față.

Pentru noutatea și semnificația subiectului în România, inițiativa Fundației Culturale „Gheorghe Marin Speteanu“, de a publica cartea doctorului în istorie Max Dent, trebuie evidențiată, iar prin calitatea stilului și a informațiilor conținute, ea merită cu prisosință să fie citită de cei interesați.

DAN CONSTANTIN RĂDULESCU

CONTENTS

• The History of the Cold War	
- Dissertation on the Physiognomy of the Cold War	
- <i>Academician MIRCEA MALIȚA</i>	1
- The New Clothes of Propaganda during the Cold War – <i>Colonel CĂLIN HENȚEA</i>	11
• The Beginning of Romania's Westernization	
- January 24 th 1859: Unification, Modernization, Europeanization	
- <i>RUXANDRA VIDRAȘCU</i>	17
- The Independence, an Imperative of Romania's European Affirmation	
- <i>Professor Dr. MARIA GEORGESCU</i>	25
- Romanian Military Effort for the Independence Cause – <i>PETRE OTU</i>	31
• International Relations	
- France saved Yasser Arafat from Perdition!	
- <i>Ambassador ELIEZER PALMOR, Israel</i>	41
- Preliminaries of Romanian-Yugoslavian Negotiations Concerning the Danubian <i>Porțile de Fier</i> System	
- <i>Dr. BENIAMIN C. BENEĂ</i>	50
• Army and Society	
- About the Moral Status of the Romanian Army after August 23 rd , 1944	
- <i>Colonel (r) Lecturer Dr. GHEORGHE NICOLESCU</i>	57
• Disclosures	
- Kaiser Wilhelm II, the German High Command and Romania in the Years of the First World War (1916-1917) – <i>Lecturer Dr. SORIN CRISTESCU</i>	62
- With General Dietrich von Choltich on the Battlefields of the World War II	
- <i>EMANUEL ANTOCHE, France</i>	69
• Event	75
• Dictionary of Military History	
- The „Krupp” Cannons in Cruiser's „Elisabeta” Endowment – <i>CORNEL I. SCĂFĂȘ</i>	76
• In Memoriam	
- Professor JEAN NOUZILLE – <i>commander (r) GHEORGHE VĂRTIC</i>	79
• Translations	
- Massimo de Leonardis: The Monarchy, the Army, and the Building of the Italian Nation	
- <i>Translation and Adaptation: MONA ELENA SIMINIUC</i>	80
• Reviews: SERGIU IOSIPESCU, GHEORGHE VĂRTIC, LIVIU VIȘAN, DAN CONSTANTIN RĂDULESCU	87

COPERTA I: Marea familie a Uniunii Europene include și România, de la 1 ianuarie 2007

COPERTA a IV-a: Ordine și medalii românești cu care au fost răsplățiți cuceritorii și apărătorii Independenței:

1- Placa, însemnul și lanta gradului de Mare Cruce ale Ordinului „Steaua României”; 2 - Crucea „Elisabeta”;
3- Medalia „Serviciul Credincios”; 4 - Crucea „Trecerea Dunării. 1877-1878”; 5 - Medalia „Apărătorii Independenței”;

- GHEORGHE VĂRTIC, redactor-șef
- dr. MIRCEA SOREANU, MONA ELENA SIMINIUC, redactori
- LIVIA MANOLE, corector • MARIANA BĂHNĂREANU, culegere computerizată
- ADRIAN PANDEA, coperta, ELENA LEMNARU, tehnoredactare computerizată
- Responsabil de număr: dr. MIRCEA SOREANU

Adresa redacției: strada Constantin Mille nr. 6, cod 010142, București, sector 1,
telefon: 3157827, telefax: 004021-3137955

www.ispaim.ro

Tiparul executat la Centrul Tehnic Editorial al Armatei sub comanda nr. 1055/2007

B 00136/12/05.04.2007

1

2

5

4

3

